TÜRKÇEDE
ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK

Ahmet Benzer

KABALCI

AHMET BENZER

TÜRKÇEDE ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK

Kabalcı Yayınevi: 385
İnceleme-Araştırma Dizisi: 69

Ahmet Benzer
Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik
© Kabalcı Yayınevi, 2009

Birinci Baskı: Ağustos 2012

Yayın Yönetmeni: Murat Ceyişakar

Kapak Tasarımı: Gökçen Yanlı

KABALCI YAYINEVİ
Gülbahar Mah. Cemal Sahir Sok. Çelik İş Merkezi No. 16 D Blok
Mecidiyeköy-İstanbul
Tel.: (0212) 347 5451 Faks: (0212) 347 5464
yayinevi@kabalci.com.tr www.kabalciyayinevi.com
internetten satış: www.kabalci.com.tr
Sertifika No. 11245

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Benzer, Ahmet
Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik
1. Türkçe Dil Bilgisi / Gramer 2. Türk Dili

ISBN 978 975 997 211 0

Baskı: Ezgi Matbaası (0212) 452 2302
Sanayi Cad. Altay Sok. No. 14 Çobançeşme Yenibosna-İstanbul
Sertifika No. 12142

AHMET BENZER

TÜRKÇEDE
ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK

KABALCI YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM 9
Türkçede Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik 9
Zaman 9
Gerçek zaman 10
Fiil zamanı 12
Fiil zamanını sınıflama çalışmaları 14
Türkçede Fiil Zamanı 23
Geçmiş zaman 24
Şimdiki zaman 24
Gelecek zaman 27
Geniş zaman 29
Eklerin farklı zamanlarda kullanımı (Zaman kayması kavramı) 30
Fiil zamanı ve görünüş ilişkisi 34
Görünüş 39
Görünüşün tanımı 40
Görünüş türleri 41
Dil bilgisine dayalı görünüş 42
Dil bilgisine dayalı görünüş türleri 42
Dil bilgisine dayalı görünüşün cümlede tespiti 52
Türkçede dil bilgisine dayalı görünüş 54
Sözlüğe dayalı görünüş 57
Sözlüğe dayalı görünüş çalışmaları 59
Türkçede sözlüğe dayalı görünüş çalışmaları 75
Sözlüğe dayalı görünüş türlerinin ayırıcı özellikleri 76

Sözlüğe dayalı görünüş türleri 81
Aşama görünüşü 88
Kılınış düşüncesi 89
Kılınış ve görünüş ilişkisi 90
Yabancı çalışmalarda aşama görünüşünü sınıflama çalışmaları. 93
Türkçede aşama görünüşü (kılınış) çalışmaları 97
Kip 107
Tasarlama kipleri 108
Kiplik 112
Kiplik sınıflamaları 114
Eklerin zaman, görünüş ve kiplik özellikleri 118
Türkçede basit, birleşik ve katmerli yapılar 122

II. BÖLÜM 125

Türkçede Eklerin Zaman, Görünüş ve Kiplik Özellikleri 125
-mIş eki 128
-mIş ekinin basit yapıda kullanılması 128
-mIş ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 136
-DI eki 142
-DI ekinin basit yapıda kullanılması 142
-DI ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 148
-*(I)yor* eki 153
-(I)yor ekinin basit yapıda kullanılması 154
-(I)yor ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 162
-mAktA eki 168
-mAktA ekinin basit yapıda kullanılması 168
-mAktA ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 174
-mAdA eki 177
-mAdA ekinin basit yapıda kullanılması 177
-mAdA ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 180
-AcAK eki 180
-AcAK ekinin basit yapıda kullanılması 180
-AcAK ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 188

-Ar/Ir eki 193
-Ar/Ir ekinin basit yapıda kullanılması 194
-Ar/Ir ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 200
-DIr eki 205
-DIr ekinin basit yapıda kullanılması 205
-DIr ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı 207

III. BÖLÜM 213

Son Söz 213
Kaynakça 226
Elektronik Kaynaklar 244

I. BÖLÜM

TÜRKÇEDE ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİP/KİPLİK

Günlük hayatta konuşurken olan, olmakta ya da olacak vaka veya durumlar zaman kavramı ile anlatılır. Bu kavram yazıda fiile eklenen ekler yardımı ile gösterilir. Türkçede fiile eklenen ve zaman ekleri olarak bilinen bu ekler hakkında yorum yapabilmek için eklerin sahip olduğu işlevleri bilmek gerekir.

Türkçede zaman ekleri olarak bilinen her bir ekten üç farklı bilgi edinilir. Bunlardan birincisi zaman, ikincisi görünüş ve üçüncüsü de kiplik kavramıdır.

ZAMAN

Zaman kavramı, uzun yıllar felsefenin çalışma konusu olmuştur. İnsanoğlu, hâlâ zamanı tam olarak anlayabilmiş ve yorumlayabilmiş değildir. Bu uğraş konuyu felsefenin çalışma alanından dil biliminin çalışma alanına sokmuştur. Dil bilim de zaman konusunu ikiye ayrılmıştır:

Birincisi yaşanılan gerçek zaman (time)'dır. Başlangıcı ve sonu belirsizdir, herhangi bir ayrıma ya da sınırlamaya tabi değildir. Durmadan akıp gider, herhangi bir bölümleme söz konusu değildir. İkincisi ise fiil zamanı (tense[1])'dır. Bu da gerçek zamanın insan zihninde oluşumunun

[1] İngilizce gerçek zaman için *time* adlandırmasını kullanırken fiil zamanı

dile yansıması sonucu ortaya çıkan dil bilgisi sınıflamasıdır. Günümüzde gerek saat gerek takvim ile algılanan bu zaman dilimi belli ölçülere girmiş kendi içinde çeşitli bölümlemelere ayrılmıştır. Bu bölümlemeler insanların doğrudan gerçek zamanla bir bağlantısı olmasa da (Yani gece saat 23.[59]'dan sonra gerçek zamanda ertesi güne geçilmez.) dolaylı olarak gerçek zamanı algılamaları, anlamaları, gerçek zamanı yazı ve konuşma dilinde kullanabilmeleri için onu çeşitli dilimlere ayırma mecburiyeti sonucunda ortaya çıkmıştır.

Gerçek zaman ve fiil zamanı düşüncesi PLATO ve ARISTO'ya; yani Eski Yunan'a kadar gider. Bununla birlikte, ARISTO'dan bu yana 2500 yıl geçmiş olmasına rağmen dil bilgisi, mantık ve felsefe çalışmalarında *fiil zamanı* hâlâ ayrıntıları iyi anlaşılamayan bir konu olarak kalmıştır (BINNICK 1991: 3). Fiil zamanını anlayabilmek için öncelikli olarak gerçek zamanı anlamak gerekir.

Gerçek zaman

Gerçek zaman durmadan, parçalanmadan akıp gider, bölünemez ve aralıksızdır. SMITH (2005: 420)'e göre gerçek zaman, basit yapıda uzaya benzer, sınırlanmamış tek bir boyuttur. Uzay gibi gerçek zaman da yerleşim için belirli bir sınır ya da yönlendirici bir nokta gerektirir.

---

için *tense* kelimesi kullanılmaktadır. Bu ayrım için Türkçede gerçek ve fiil zamanı arasındaki ayrımda *vakit* ve *zaman* adlandırmaları kullanılabilir; çünkü *vakit* sözcüğü günün sınırlı, belirli dilimlerini ifade ederken *zaman* sözcüğü daha genel anlamda sınırsız, geçmişten geleceğe uzanan bir süreyi kapsamaktadır. ÖRDEM (2008) *Türkiye Türkçesinde Zaman ve Vakit Sözcükleri Üzerine Anlambilimsel Bir Çalışma: Bilişsel Dilbilimsel Bir Yaklaşım* adlı çalışmasında zaman ve vakit kelimeleri arasındaki gerek kullanım gerekse anlam bakımından bu doğrultuda birçok ayrıma değinmiştir.

Dil öğrenimindeki ilk işlerden biri gerçek zaman hakkında konuşabilmektir (PING ve YASUHIRO 2000: 1-2). Bazı diller gerçek zamanı şimdi ve şimdi dışı; bazıları geçmiş ve geçmiş dışı ve bazıları ise geçmiş, şimdi ve gelecek biçiminde ayrıma tabi tutmuşlardır. Bununla birlikte *Mandarin Çincesi, Malay, Tayca, İbranice* gibi diller gerçek zamanın dil bilgisine dayalı sınıflandırmasına sahip değillerdir. Bu dillerde gerçek zaman kavramı dile dolaylı biçimde ve zarflar yardımıyla aktarılmaktadır. Colorado bölgesindeki Kızılderililerin Hopi dilinde ise geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman ayrımı yoktur. Her türlü anlatım geniş zaman içinde olmaktadır. Bantu dillerinde eylemler zaman kavramından soyutlanarak aktarılır; Sudan'da konuşulan Mende dilinde eylemin zamanı cümledeki fiil tarafından değil, ona bağlı ad tarafından gösterilmektedir. Örn.: *Çiçek topladım: geçmişteki-ben çiçek toplamak, çiçek toplayacağım: Gelecekteki-ben çiçek toplamak* gibi (SMITH 1997: 98; GÜNAY 2004: 17).

COMRIE (1985), fiil zamanının her dilde olmamasına rağmen bütün kültürlerin gerçek zamanı bir biçimde kavramlaştırdıklarını belirtmektedir. Yerleşmiş olarak bir dilin fiil zamanına sahip olmaması (nontenses), o dilin geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarına sahip olmadığı anlamına gelmemektedir; çoğu fiil zamanına sahip olan dillerde, fiil zamanı fiil üzerinden ya fiile eklenen ekler ya da fiile bitişik dil bilgisine dayalı kelimeler tarafından, belli yardımcı fiiller ile gösterilir. Bütün diller gerçek zamanı kullanma yollarına sahip olup bunu farklı biçimlerde dile yansıtırlar (Akt. SWART ve VERKUYL 1999: 58-59).

Gerçek zaman yaşanılan zaman olup fiil zamanı yaşanılan bu zamanın dilde ifade bulmuş biçimidir. Fiil zamanı, gerçek zaman kavramını açıklamak için kullanılan dil bilimine ait bir araçtır. Gerçek zaman vaka ve durumun en soyut zaman özelliği ile ilgili olup dille ilgili bir şey

değildir. Fiil zamanı ise gerçek zamandan oldukça farklıdır. Bununla birlikte fiil zamanı ile gerçek zaman arasındaki esas ayrımı anlamak çok önemlidir. Bir fiilin fiil zamanı hiçbir zaman eylemin gerçek zamanı ile aynı değildir (http://ead.univ-angers.fr). Bu uyumsuzluk birçok yazar tarafından da eleştirilmiştir: BULL (1960) fiil zamanlarının yerleşmiş tanımlarını eklerin gerçek zamanı ile uyuşmaması ya da uyum bakımından eksiklikleri olması sebebiyle önceki çalışmaları eleştirmiştir (Akt. KERSHNER 2002: 25-26). DEMİRCAN (1977: 108)'a göre zaman ekleri (olarak bilinen ekler), gerçek zamanı vermede fiile yardımcı olan eklerdir. Biçime dayalı zaman ile fiilin zamanı özdeş olmayabildiği gibi ayrı da olabilir. Bu sebeple dil bilimciler ikisini birbirinden ayırırlar.

Fiil zamanı

Fiil zamanı insanların gerçek zaman kavramını daha iyi anlayabilme çabaları sonucu ilk çağdan beri Yunan felsefecileri tarafından incelenmiştir.[2] Konu daha çok felsefenin çalışma alanında yer almış zamanla da dil bilimin bir konusu hâline gelmiş ve böylece iki alanda da farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Bu iki farklı bakış açısı birbirinin yerine tercih edilecek biçimde olmayıp iki farklı alandan gelen bilgi birbirini tamamlamıştır. Bugün zaman kavramı bu iki farklı alandan gelen bilgiler doğrultusunda oluşmaktadır. Felsefe zaman kavramını hayatı anlamaya yönelik incelemişken, dil bilimi ise gerçek zaman ve fiil zamanı arasında farklılıkları tespit ederek çeşitli alt ayrımlara tabi tutmuştur.

---

[2] VERKUYL (1993: 33)'e göre VENDLER'in *Fiiller ve Fiil Zamanları* (Verbs and Times) adlı eserindeki görünüşe ait sınıfların birçok göndermesi felsefe ve dil bilimine dayanmaktadır. Ayrıca yazara göre görünüş üzerine yapılan çalışmalarda felsefeye atıfta bulunmayan yazı bulmak mümkün değildir.

Fiil zamanı, konuşma anıyla bağlantılı olarak bir vakanın ya da durumun gerçek zamana yerleşmesine denir. Daha farklı söylenecek olursa *fiil zamanı* konuşmada belirtilen vakanın oluş anının, konuşma anına bağlanmasıdır. Bunun için fiil zamanı dil bilgisinin araçlarını kullanır. Fiil zamanının sınırları önceden tayin edilmiş ve gerçek zamana göre daha belirlidir.

Fiil zamanının gerçek zamanla ilişkisi şöyle ifade edilebilir: Şimdiki zaman konuşma anıyla aynı anda gerçekleşen vaka ve durumlar için kullanılır: "Okuyor.". Geçmiş zaman konuşma anından önceki bir duruma yerleşir: "Okudu." gelecek zaman konuşma anının sonrasına yerleşir: "Okuyacak." ve geniş zaman ise her zamanı kapsayarak "Okur." biçiminde konuşma anından öncesine, konuşma anına ve sonrasına yerleşir.

Fiil zamanını oluşturan dilimler, gerçek zamanın düz çizgisi boyunca iki nokta arasındaki ilişkilerin düzenli kodlanmasıdır. Bir cümlede hakkında konuşulan gerçek zaman, dil bilgisine dayalı biçimler olarak bilinen fiil zamanları ile oluşturulur. Fiiller, gerçek zamanın aktarmaya hizmet eden çeşitli kavramları içeren düşünceleri gösteren fiil zamanlarına sahiptir. Ayrıca bu düşünceler yalnızca geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki açık bir ayırım ile sınırlanmamıştır (VENDLER 1967: 143; GIVÓN 1984: 285; SMITH 2005: 419).

SAUSSURE (1998: 174)'a göre fiil zamanının geçmiş, şimdiki ve gelecek ayrımına kimi dillerde (İbranicede vb.) rastlanmamasına rağmen gerçek zamanın şimdi, geçmiş ve gelecek olarak bölünmesi oldukça eski bir düşüncedir. İnsanoğlu gerçek zamanı bölümlemek ve işaretlemek için üç ana fiil zamanına gerek duymuştur. Bu görüş Eski Yunan'a kadar gider. SWART ve VERKUYL (1999: 47)'a göre aslında başlangıçta sorun, çoğu dilde fiil zamanlarının çok fazla olmasıydı. Söz gelişi Eski

Yunancada bir tane şimdiki zaman, bir tane geniş zaman (geçmiş zamanın bir türü) ve bir de gelecek zaman vardı; fakat aynı zamanda bir bitmemiş, bir bitmiş ve bir tane de pluperfect (*-mIştI*) zaman bulunmaktaydı.

Gerçek zaman bir tektir, sınırlanmamış boyuttadır ve kavram olarak uzaya benzer. Uzayda yönlendirici bir nokta olarak durumumuzu yerleştirmek gereklidir. Böylece bir yönlendirici gerçek zamanda yerleşen durum için gereklidir. Dilde esas yönlendirici nokta, genellikle şimdiki zaman olarak yer alan söylemin gerçek zamanıdır. ... Fiil zamanı, zarflar ile birlikte gerçek zamana ait yerleşmeyi gösterir. Fiil zamanı bu gerçek zaman kavramını vermede dil bilgisindeki cümle içindeki fiil çekim eklerini, yardımcı fiilleri ve dolaylı anlatımlar (periphrastic) ile fiil açıklamalarının hepsini kullanarak fiilin gerçek zamana ait yerleşmesini yansıtır (SMITH 1997: 98). UZUN (1998b: 110)'a göre gerçek zaman insana ait algılayışı; fiil zamanı ise dile dayalı algılayışı yansıtmasıyla birbirinden ayrılır.

Fiil zamanını sınıflama çalışmaları

Fiil zamanı hakkında pek çok yazar sınıflama yapmıştır. Bunlardan bazıları oldukça teferruatlı bilgi verirken bazıları da dar kapsamda açıklamalarda bulunmuşlardır. Geçmişi, geneli ve bütünü görme hususunda kişiler ve yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi edinmek fiil zamanı konusunu daha ayrıntılı anlamada yardımcı olacaktır.

Jespersen (1924)

JESPERSEN yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde fiil zamanının yerleşmiş uygulamaları üzerine araştırma yapan İngiliz dilinin en büyük öğrenici-

lerinden biri olup fiil zamanını ilmî (dil bilimine dayalı) olarak çalışmış ve alanda yerini almıştır. BINNICK'e göre JESPERSEN, bir zirvedir aynı zamanda da ilk çağdaş dil bilimci-dilcidir (linguist-grammarian) (BINNICK 1991: 53-54).

JESPERSEN (1924) üç ana fiil zamanı kümesini alt sınıflara bölerek açıklamaya çalışan ilk çağdaş dil bilimci olmuştur. JESPERSEN'e göre *gerçek zaman*, gelecek ve geçmişten oluşan iki parça içindeki şimdiki an tarafından bölünen, düz bir çizgi olarak temsil edilebilen bir zaman olarak düşünülmelidir. İki bölümün her biri içinde, konuşma noktasını esas alarak öncesine ya da sonrasına yerleşen bir noktaya atıfta bulunulabilir. Gerçek zamanın yediye bölünmüş her bir parçası için gelecek ve geçmişi kapsayan değişik biçimler vardır. Bu da toplamda 21 fiil zamanının oluşmasına sebep olur. JESPERSEN'in sınıflamasında oluşturduğu fiil zamanları sınıflarından bazıları bugün modern İngilizcede de yer almaktadır (Akt. SWART ve VERKUYL 1999: 54). Yazarın fiil zamanı sınıflaması şöyledir:

Tablo 1.1: JESPERSEN'in fiil zamanı sınıflandırması

post-future	Cc	after-future
future	Cb	future
ante-future	Cq	before-future
present	It	present
post-preterit	Ac	after-past
preterit	Ab	past
ante-preterit	Aa	before-past

Reichenbach (1947)

REICHENBACH (1947)'ın *Elements of Symbolic Logic* adlı eseri fiil zamanı kuramlarının en önemlilerinden birisidir. REICHENBACH (1947), JESPERSEN (1924)'in mutlak fiil zamanı sınıflamasındaki zorlukların bazılarıyla ilgilenerek modelini geliştirmiştir (Akt. BINNICK 1991: 110).

REICHENBACH'a göre fiil zamanı ilişkileri *konuşma noktası* (S) *vaka noktası* (E) ve *gönderme noktası* (R) olmak üzere gerçek zamana ait üç bağımsız noktaya yerleşmiştir. *Konuşma noktası* (veya konuşma anı) konuşma anına, *vaka noktası* gerçekleşen vakaların zamanına, *gönderme noktası* ise daha çok soyut olarak atıfta bulunulan zaman için kullanılır. REICHENBACH (1947)'a göre fiil zamanı göstericidir (deictic). Gerçek zamana ait eksen üzerinde *gönderme zamanına* yerleşir. Böylece *gönderme zamanı* (RT), *merkez* (C)'den önce ise geçmiş zaman, merkezde ise şimdiki zaman ya da merkezden sonra ise gelecek zamanı gösterir (OLSEN 1994: 139; MICHAELIS 2006: 2).

REICHENBACH (1947)'ın C olarak verdiği nokta çalışmaların genelinde konuşma zamanı olarak kabul edilir. Söz gelişi SMITH (2005: 420)'e göre konuşucu kural olarak dil bilimine dayalı iletişimin merkezindedir; dilde esas zamana ait yönlendirici nokta, konuşmacının gerçek zamanı; yani konuşma anı, merkez noktaya oturarak şimdiyi oluşturur. REICHENBACH (1947)'a göre fiil zamanı yalnızca *gönderme zamanı* (geçmiş, şimdi ve gelecek) ve *merkez* (konuşma anı) arasındaki üçlü ilişkiye yerleşmez, aynı zamanda *gönderme zamanı* (önce, boyunca ya da sonra) ile ilgili olarak vaka *zamanına* da yerleşir. *Gönderme zamanı* ile *konuşma anı*, *vaka zamanı* ile de *konuşma anı* arasındaki ilişkisi dokuz dizide ana fiil zamanı biçimlerini üretmek için birleşir. Konuşma noktası için vakaların ilişkisi göstericidir ve genel bir biçimde zaman çizgisi üzerinde sunulur. Gönderme ve vaka zamanı konuşma nokta-

sıyla aynı zamanda, sonrasında ya da öncesinde olabilir. Söz gelişi vaka ve gönderme noktası konuşulan vakadan önce geliyorsa sonuçlanan yorumlar geçmiştir; okuma hem vaka noktası hem gönderme noktası ile aynı anda gerçekleşiyorsa basit geçmiştir ve vaka noktası, gönderme noktasından önce gelirse bitmiş geçmiş zamandır. Aşağıdaki tablo bu ayrımları ayrıntılı olarak göstermektedir (OLSEN 1994: 162; KERSHNER 2002: 23):

Tablo 1.2: REICHENBACH'ın fiil zamanı			
	BİTMİŞ (i) Vaka z.<Gönderme z.	BASİT (ii) Vaka z.=Gönderme z.	Zamanda sonralık (POSTERIOR) (iii) Gönderme z.<Vaka z.
a) Gönderme z. <Konuşma z.	Vaka z.<Gönderme z.<Konuşma z. *Past perfect*	Vaka z.=Gönderme z.<Konuşma z. *Simple past*	Gönderme z.<Vaka z. Gönderme z.<Konuşma z. *Posterior past*
b) Gönderme z. =Konuşma z.	Vaka z.<Gönderme z.=Konuşma z. *Present perfect*	Vaka z.=Gönderme z.=Konuşma z. *Simple present*	Gönderme z.=Konuşma z.<Vaka z. *Posterior present*
c) Konuşma z. <Gönderme z.	Vaka z.<Gönderme z., Konuşma z.<Gönderme z. *Future perfect*	Konuşma z.<Vaka z.=Gönderme z. *Simple future*	Konuşma z.<Gönderme z.<Vaka z *Posterior future*

REICHENBACH (1947)'a göre fiil zamanını tespit ederken yalnızca konuşma anı ve söz konusu olan vakanın zamanı değil, aynı zaman-

da da gönderme noktası dikkate alınmalıdır. Ayrı gönderme noktaları pluperfect (*-mIştI*) gibi fiil zamanları tarafından oluşturulur: *Saat 5 olduğunda zaten ayrılmıştı.* Ayrılma eylemi konuşma anından önceye yerleşmiş; fakat aynı zamanda gönderme zamanı saat 5'ten önceye yerleşmiştir. REICHENBACH'ın *pluperfect* tablosu böylece E{ R{ S önceliğine göre dizilir. Gönderme düşüncesi aynı zamanda basit geçmiş ve bitmiş şimdiki zaman arasında ayrımları tespit etmede yardımcı olur. Zamandaşlık (simultaneity) virgül kullanılarak E, R-S gibi biçimlerle ifade edilir. R, bitmiş şimdiki zaman için şu andadır. Bu E-R, S şemasını verir (Akt. SWART ve VERKUYL 1999: 54-55):

Tablo 1.3: REICHENBACH'ın fiil zamanı adlandırmaları

Yapı	Yeni Adı	Yerleşmiş Adı	Örnekler
E-R-S*	Anterior past	Pluperfect	Ayrılmıştım (I had left).
E, R-S	Simple past	Simple past	Ayrıldım (I left).
R-E-S			
R-S, E	Posterior past		Ayrılacaktım (I would leave).
R-S-E			
E-S, R	Anterior present	Present perfect	Ayrıldım (I have left).
S, R, E	Simple present	present	Ayrılırım (I leave).
S, R-E	Poterior present	Simple future	Ayrılacağım (I will leave).
S-E-R			
S, E-R	Anterior future	Future perfect	Ayrılmış olacağım (I will have left).
E-S-R			
S-R, E	Simple future	Simple future	Ayrılacağım (I will leave).
S-R-E	Poterior future		Ayrılmak üzereyim (I shall be going to leave).

* E vaka zamanı, R gönderme zamanı, S konuşma zamanı.

AKSU-KOÇ (1988: 11)'a göre konuşma anı (S) ve gönderme zamanı (R) arasındaki farklı sıralamadan geçmiş, şimdi ve gelecek zamanları oluşur.

REICHENBACH (1947)'ın çalışmaları alanda önemli bir basamak olmuştur. Bununla birlikte konuyla ilgili çeşitli eleştirilerde söz konusu olmuştur. Bunlardan bir kaçı şunlardır:

BINNICK (1991: 113)'e göre REICHENBACH aynı cümle içindeki farklı zamanlarla bağlanılı olabilecek zarfları tanımlamada başarısız olmuştur.

OLSEN (1994: 139)'e göre REICHENBACH (1947)'ın (ve COMRIE'nin [1985]) modeli gereksiz biçimde karmaşıktır; çünkü cümle içinde kullanım bilgisini, sezdirimleri ve anlam bilime dayalı anlamları tespit etmede başarısız olmuştur. Aynı zamanda çalışmasında fiil zamanı ile görünüş iç içe verilmiştir.

KERSHNER (2002: 24)'e göre REICHENBACH'ın çalışması görünüş konusunu ihmal ettiği için eksiktir. Bununla birlikte REICHENBACH'ın modeli fiil zamanı ile görünüşün farklı türlerinin açıklamasına öncülük yapmıştır. Fiil zamanı kuramı üzerindeki çalışmaların çoğunda onun etkisi vardır. Yazar REICHENBACH (1947)'ın çalışmasının *Çisukva* diline uygulanabileceğini; fakat bunun fiilin zamanı ile ilgili pek de memnun edici olmayacağını belirtir.

SONNENHAUSER (2006: 2)'a göre REICHENBACH'ın *gönderme zamanı* düşüncesinin farklı yorumları, görünüş çalışmalarında kullanılabilir. Buna rağmen REICHENBACH (1947) İngilizce basit ve sürekli biçim arasında görünüşe ait farklılıkları tespit etmede yeterli bir çözümleme sağlamamışır. O yalnızca vakaların gerçek zamandaki genişlikleriyle ilgili olarak bazı fiil zamanlarının neyi ifade ettiklerini, gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada, Türkçe fiil zamanlarını anlama ve yorumlama noktasında REICHENBACH'ın çalışmasının yararlı olacağı düşünülmemektedir; çünkü Türkçede mevcut dil bilgisi ve ders kitaplarında gerek basit yapıların gerekse birleşik ve katmerli yapıların adlandırılmasında REICHENBACH (1947)'ın gönderme zamanı, vaka zamanı ve konuşma anı üçlemesi kullanılmıştır. Bu kullanış dilde biçimler hakkında birçok farklı ve kusurlu anlaşılmaya özellikle *şimdiki zamanın hikâyesi* gibi adlandırmalara sebep olmuştur.

Comrie (1976, 1985)

COMRIE'nin, görünüş (1976) ve fiil zamanı (1985) ile ilgili iki kitabı bulunmaktadır. Bunlar dil bilimi alanında en çok alıntı yapılan kitaplardır. Yazar, fiil zamanıyla ilgili çalışmasında (1985: 1) belirli bir dil tiplemesi modeli (ayırt etme yöntemi) ile fiil zamanını bütün dillere benzer bir bakış açısı ile anlamayı amaç edinmiştir. Böylece, farklı özelliklerde olan dillerdeki fiil zamanı ile bu dillerde bulunan değişimin ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

COMRIE (1985: 1-2), iletişimin merkezine, REICHENBACH'a benzer biçimde, konuşma anını alır; *geçmiş zaman*, konuşma anından öncedir; *şimdiki zaman* konuşma anıyla aynı anda gerçekleşir ve *gelecek zaman* konuşma anından sonra gerçekleşir. Ayrıca fiil zamanı, gerçek zamanla bağlantılı dil bilgisine dayalı bir sınıflandırmadır; çünkü dil bilgisine dayalı bir sınıflandırma, dilin dışındaki gerçek zamandan ayrılabilmelidir. COMRIE'ye göre fiil zamanı, üç zaman arasında karşılıklı etkileşim ile oluşmuştur; *konuşma anı* (S), *gönderme zamanı* (R) ve vaka ve durumun gerçekleşmesi ile oluşan *vakanın gerçek zamanı* (E). Yazar fiil zamanını mutlak ve göreli olmak üzere ikiye ayırır. Mutlak ve göreli olarak fiil zamanları arasındaki ayrımı ise konuşma anının merkez nok-

taya alınıp alınmamasına göre yapmıştır.

COMRIE (1985: 36)'ye göre *mutlak zaman* yanlış kullanılan yerleşmiş bir adlandırma olmakla birlikte, gösterici merkez (deictic centre) olarak şimdiki anı esas alan fiil zamanları için kullanılmaktadır. WEIST (2002: 23)'a göre mutlak zaman, konuşma ediminin (speech act) zamanını gösterici merkez olarak alır. Genel olarak mutlak zaman şimdi ile ilgili olarak; yani konuşma anı (ST) (ya da yazma zamanı) ile tanımlanır. *Mutlak zaman* adlandırması ise COMRIE'ye göre yanlıştır; çünkü kesinlikle konuşmalarda mutlak zaman göndermesi mümkün değildir. Zamanda bir durumu yerleştirmenin tek yolu daima oluşturulan öbür gerçek zaman noktası ile ilgilidir. Söz gelişi şimdiki anda gerçek zaman noktalarının biri gönderme noktası olarak seçilebilir.

COMRIE (1985: 123) mutlak zamanı, konuşma anıyla ilgili olarak gönderme zamanına yerleştirmekten daha çok vaka zamanına yerleştirir. Yazara göre *şimdiki, geçmiş* ve *gelecek zaman* olmak üzere üç esas mutlak zaman vardır.

Bununla birlikte fiil zamanı öbür durumların zamanlarıyla bağlantılı olabilir. Böyle fiil zamanları *göreli fiil* zamanı olarak adlandırılır. REICHENBACH'ın ve COMRIE'nin tanımladığı göreli fiil zamanları Türkçede birleşik ve katmerli yapılarda görülmektedir.

COMRIE (1976 -1985)'ye yönelik çeşitli eleştiriler söz konusudur. Bunlardan birkaçı şöyledir:

YANG (1995: 9)'a göre COMRIE (1976) dil bilgisine dayalı görünüş ve sözlüğe dayalı görünüş arasındaki farklılık ile çok az ilgilenmiştir.

HOPPER (1982: 5)'a göre COMRIE mantıklı olarak görünüş ve kılınış arasındaki *sınırın* çok net olmamasından dolayı bunları birbirinden ayırmaktan kaçınmıştır.

PING ve YASUHIRO (2000: 13)'e göre COMRIE devam eden (conti-

nuous) ve devam etmeyen süreklilik sınıflandırmalarını açıklayıcı bir biçimde nitelendirememiştir.

Bull (1960)

BULL, zamanı *kişisel zaman* (personel time) ve *topluma ait zaman* (public time) olarak ikiye ayırmıştır. Topluma ait zaman, doğa vakalarının ölçülebilir döngülerine dayanırken kişiye ait zaman öznel tahminlerden oluşan zaman dilimlerinden meydana gelmektedir (Akt. CANBULAT 2004: 564).

BULL (1960), REICHENBACH gibi JESPERSEN'ın (1931) çalışmasında sorunlar görmüş ve göreli fiil zamanlarını açıklayabilecek yeni bir model oluşturmuştur. Her bir fiile ait ekin anlamlı bir işlevinin olacağını düşünerek; ekin işlevinin aynı biçimdeki öbür eklerden farklılığı ile karar verilebileceğini belirtmiştir. BULL'un amacı, fiilin zamanını aktaran biçimleri öbür biçimlerle karşılaştırarak açıklamaktır ve aynı zamanda gerçek zamanın yönlülüğü ve boyutluluğu ile ilgili kuramları eleştirmiştir (KERSHNER 2002: 25-26).

BULL'un modeli önemlidir; çünkü hem göreli zamanları hem de REICHENBACH (1947)'ın ihmal ettiği *görünüşü* açıklamaktadır. Daha da önemlisi BULL (1960)'un çözümleri Burmese, Zulu, Hawaiian, Urdo, Finnish ve diğerleri gibi farklı dil ailelerini içerir. Bununla birlikte 1960'taki kitabının merkezini İspanyolca fiil zamanları oluşturmasına rağmen, onun modeli öbür dillerden örnekler kullanır. Böylece fiil zamanı üzerine kuramı Hint-Avrupa dilleri üzerine kurulmuştur. Onun bu çözümlemesi daha az bilinen öbür dillerdeki (ör. Kinyarwanda için Botne 1981) fiil zamanı çalışmalarını etkilemiştir (Akt. KERSHNER 2002: 25-26).

BINNICK (1991: 118)'e göre BULL'un çalışması bazı açılardan

REICHENBACH'ın İngilizcedeki yapılarla ilgili yakaladıklarından daha iyidir; fakat o, fiil zamanı düşüncesini yakalamada REICHENBACH kadar yeterli olamamıştır. Aslında, BULL fiil zamanı ilişkilerini açıklamak için REICHENBACH'dan daha yetenekli değildir.

Türkçede Fiil Zamanı

Türkçede zaman kavramı, yabancı dillerin aksine geçmiş, şimdi ve gelecek bölümlemesinin dışına çıkmış, bu bölümlemeye geniş zaman dilimini de eklemiştir. Bu dörtlü ayrım Türkçe üzerine yazılan eski dil bilgisi kitaplarında görülmemektedir. Söz gelişi Bergamalı Kadri (1530) ve Şemseddin Sami (1892)'nin dil bilgisi kitaplarında zaman; geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üçlü ayrıma tutulmuştur. Yazarlar geniş zamanı ise şimdiki zaman sınıflaması içine yerleştirmişlerdir (HAMEED 1993: 86; AVŞAR 1996: 45-46). Çalışmada Türkçede zaman kavramı zaman çizgisi üzerindeki sırasıyla geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş zaman olarak dörtlü sınıflama içerisinde işlenmiştir.

Türkçede fiil zamanı fiile eklenen ve dil bilgisi kitaplarında zaman ekleri olarak geçen *-DI, -mIş, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* ekleri tarafından verilir.

Fiil zamanı, gerçek zamanda gerçekleşen vakanın ya da durumun başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir dil bilgisi sınıfıdır. Türkçedeki ekler yardımı ile fiil zamanı üç farklı öbek içinde *basit* (-mIş), *birleşik* (-mIştI) ve *katmerli* (-mIş olacak) işlevleriyle oluşmuştur. Bu ekler ile aynı zamanda fiile ait görünüş ve kiplik işlevleri de verilir. Yalnızca bu eklerin Türk dil bilgisi kitaplarında esas ve öncelikli işlevlerinin *zaman* olduğu düşünülür ve bu sebeple ekler dil bilgisi kitaplarında *geniş zaman eki, gelecek zaman eki*

gibi adlarla yer alır. Türkçede her bir fiil zamanın eki belirlidir; geçmiş zaman için *-DI*, *-mIş*, şimdiki zaman için *-(I)yor*, *-mAktA*, *-mAdA*, gelecek zaman için *-AcAK* ve geniş zaman için *-Ar/Ir* eki kullanılır.

Geçmiş zaman

Geçmiş zaman, dil bilgisi kitaplarında *görülen geçmiş zaman*, *kesin geçmiş zaman*, *asıl geçmiş zaman*, *belirli geçmiş zaman* gibi adlarla yer almaktadır. Bu zaman dilimi konuşma anından önceki vaka ve durumlar için kullanılır. Etkinlik bitmiş ve devam etmemektedir. Türkçede geçmiş zamanı anlatabilmek için çeşitli anlam farklılıkları ile birbirinden ayrılan iki ek kullanılmaktadır. Bunlar *-DI* ve *-mIş* ekleridir.[3] Bu farklılık eklerin kiplik özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

SLOBIN ve AKSU (1982: 186)'ya göre geçmiş zaman açıklamaları için iki ekten birini seçmek mecburidir. Bunlar 1. *-DI* dolaysız deneyim (experience) ve 2. *-mIş* dolaylı deneyim (indirect experience).

Şimdiki zaman

Konuşma anında devam eden vaka ve durumlara atıfta bulunmak için kullanılan zaman dilimidir. TİMURTAŞ (1977: 126) ise *Eski Tür-*

---

[3] Aslında Türkçedekine benzer biçimde İngilizcede de iki farklı geçmiş zaman kullanımı vardır: *-ed* ve *was* biçiminde verilen geçmiş zaman kullanımları kullanım adlandırmasında da belirli ve belirsiz biçiminde Türkçedeki benzer bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ekler, Türkçedeki *-DI*'lı geçmiş zaman ekiyle karşılanmakta, *-mIş*'lı geçmiş zaman için ise İngilizcede *supposedly* gibi cümle içinde fazladan kelime kullanmak gerekmektedir. *was* eylem cümlelerinde *-(I)yordu* biçimiyle Türkçeye çevrilirken durum cümlelerinde kullanımında ise *-DI* geçmiş zaman ekiyle çevrilmektedir; *üşüdük* gibi (we were felling cold).

kiye Türkçesi metinlerinde şimdiki zaman için özel bir ek olmadığını belirtir. Yazara göre bu ekin yerine çoğu defa geniş zaman eki kullanılmaktaydı. Bugün kullanılan ve *yor-* fiilinden gelen *-(I)yor* eki 14. yüzyılda ilk defa Ahmet Fakih'in *Çarh-nâme*'sinde geçmiştir. Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı karşılayan üç ek vardır. Bunlar 1. *-(I)yor*, 2. *-mAktA*, 3. *-mAdA* ekleridir.[4] Bunlar içinde şimdiki zaman için en sık kullanılan ek *-(I)yor*'dur.

Ayrıca *-DIr* ekiyle verilebilen bir şimdiki zaman anlamı da vardır. Genellikle adlara gelen bu ek bir yandan adları yüklemleştirirken bir yandan da konuşma anından önce başlayan ve konuşma anında devam eden vaka ve durumlar ifade etmek için kullanılır:

Giray Marmara Üniversitesinde öğrencidir/okuyor.

Bu kullanım cümle içinde zarflar ile de desteklenir:

Giray 2002 yılından beri Marmara Üniversitesinde öğrencidir/okuyor.

-(I)yor eki ile belirsiz bir şimdiki zaman söz konusu olurken bu belirsizlik *-mAktA* ve *-mAdA* şimdiki zaman eklerinde *-(I)yor* ekine nazaran daha azdır.

Dünya tersine dönüyor.
Dünya tersine dönmekte.
Dünya tersine dönmede.

Yukarıdaki cümlelerde atıfta bulunulan zaman konuşma anı olmakla birlikte süreç tam olarak bilinemez ve belirsizdir. Belirsizlik ancak cümle içinde zarf kullanımıyla belirli hâle gelir. Ekin belirsiz zamana

[4] Şemseddin Sami (1892) *Nev Usûl Sarf-ı Türkî* adlı dil bilgisi kitabında şimdiki zamanı belirli şimdiki zaman (*seviyorum* gibi) ve belirsiz şimdiki zaman olarak (*severim* gibi) ikiye ayırır. Bu ikinci ayrımına geniş zaman denildiğini de ayrıca belirtir (HAMEED 1993: 86).

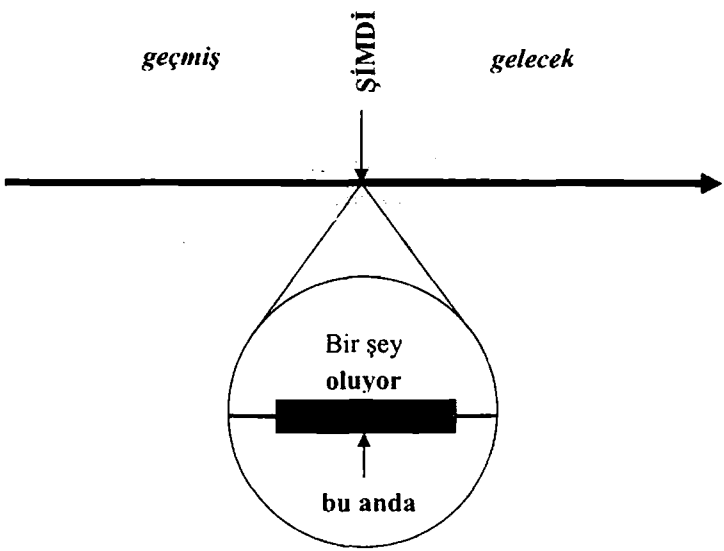
atıfta bulunması bazı yazarlarca şimdiki zaman eki olmadığının bir göstergesidir; çünkü ek AKASLAN (2000: 39)'a göre ne geçmiş zaman ne de gelecek zaman gibi özel bir ana yerleşir:

Dünya bugün tersine dönüyor.

Konuşma anına atıfta bulunan şimdiki zamanın en tipik özelliği gerçek zamanda çok uzun bir süreci kapsamasıdır. Şimdiki zaman, şimdiki andan önce başlayıp şimdiki anın ötesinde devam edebilir:

Boğaz köprüsü dimdik ayakta duruyor.

Aşağıda bulunan Şekil 1.1'deki zaman çizgisi, geçmişte başlayıp hâlâ devam edebilen vaka ve durumları gösterir (http://www.sonnerct.com):

Şekil 1.1: Şimdiki zaman çizgisi

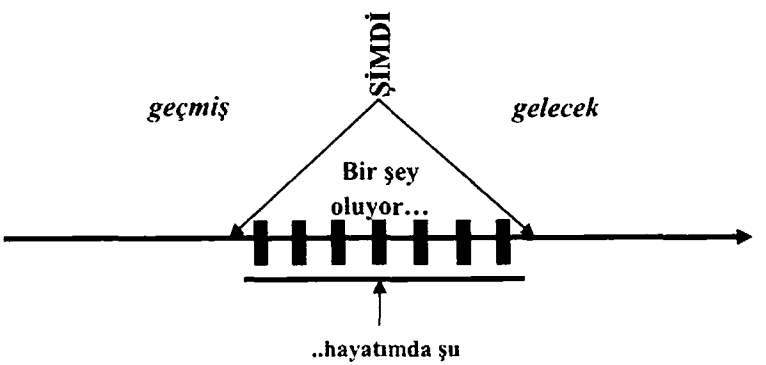
Ayrıca şimdiki zaman geçici olarak doğru olan gerçekler için kul-

lanılır; fakat bazı gerçekler yalnızca kısa bir süreliğine doğru olabilir. Bunlar geçici durumlardır (http://www.sonnerct.com).

Aşağıda bulunan şekil 1.2'deki zaman çizgisi üzerinde bulunan şimdiki an, sınırlanmış bir zaman üzerinde gerçekleşmiş farklı vakaları göstermek için genişletilmiştir (genişlemiş şimdidir). Vakaların sayıları sınırlanmıştır; çünkü gerçek zaman aralığı sınırlıdır:

Sonunda kitap okumayı bitiriyorum.
Eşimle beraber son olarak ebru yapmağı öğreniyoruz.
Projeyi bitirip evimizi tekrar hazır hâle getiriyorum.

örneklerindeki gibi geçici durumlar hakkında konuşulabilir (http://www.sonnerct.com):

Şekil 1.2: Genişlemiş şimdiki zaman çizgisi

Gelecek zaman

Gelecek zaman vaka ve durumun konuşma anından sonraki bir zaman diliminde gerçekleşeceğini bildirir. Gelecek zaman için Eski Türk-

çede *-ısar* eki bazen de *-A*[5] istek eki gelecek zaman anlamında kullanılmıştır. Günümüzde ise *-AcAK* eki kullanılmaktadır. Bu ek ile gelecekte gerçekleşecek düşünceler ya da ileriye yönelik tasarılar, dilekler anlatılır (TİMURTAŞ 1981: 125; ŞİMŞEK 1987: 170; AVŞAR 1996: 47-48).

Gelecek; geçmiş ve şimdiki zamandan bilgi bakımından (epistemolojik) farklılık gösterir. Şöyle ki gelecek zaman biçimleri, geçmiş ve şimdiki zaman biçimlerinden farklı olarak kiplik sezdirimine sahiptir; çünkü gelecek; geçmiş ve şimdinin yapabildiği gibi belirli bir biçimde bilinemez, gelecek biçimleri bir şart niteliğine sahiptir. Bu durum gelecekle ilgili cümlelerin, mecburi olarak konuşucunun olguya ilişkin bilgisinden çok inanç, tahmin ya da niyetlerine dayanmasının tabii bir sonucu olarak düşünülebilir. Gelecek cümleleri böylece bilgi kuramı açısından genel olarak belirsizlik taşır (LYONS 1983: 278-279; DAHL 1985: 103; OLSEN 1994: 187).

BYBEE; PERKINS; PAGLIUCA (1994: 244-250) ise gelecek zamanı *yakın gelecek* (immediate), *bilgiye dayalı gelecek* (epistemic qualification of future), *belirli ve belirsiz* gelecek ve *umulan* (expected) gelecek olarak dörde ayırır.

SAUSSURE (1998: 174)'ye göre gelecek zaman için Almancada özel bir biçim kullanılmaz. Bu dilin, gelecek zamanı şimdiki zamanla anlattığını söylemek doğru değildir; çünkü şimdiki zaman, Almancada ve şimdiki zamanın yanı sıra bir gelecek zaman yapısı kullanan dillerde aynı değeri taşımaz.

---

[5] BERGAMALI KADRİ *-sa gerek* biçiminin de gelecek zaman anlamını taşıdığını belirtir (AVŞAR 1996: 48). Benzer biçimde TİMURTAŞ (1981: 132) da *-sa gerek* biçiminin gelecek zaman anlamı taşıdığını; fakat şimdiye kadar kimsenin bu biçimden bahsetmediğini ifade eder.

Geniş zaman

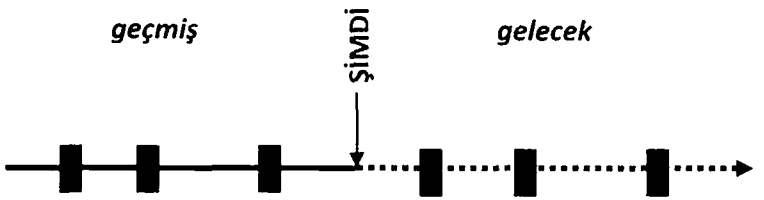
Geniş zaman kavramı konuşma anından önce başlamış olup konuşma anında devam eden ve konuşma anından sonra da devam edecek vaka ve durumlar için kullanılır. Geniş zaman kavramı her üç zaman arasında gidip gelen bir oynaklığa sahiptir. Ayrıca Türkçede geniş zaman (broad tense) olarak adlandırılan, dil biliminde *aorist* olarak geçen zaman dilimi ile *genel yargılar, kanunlar, kurallar, deyimler* ve *atasözleri* ile *ilmî makaleler, değişmez gerçekler* aktarılır (ÖZDEMİR 1968: 179; ERGİN 1972: 291-292; BASSARAK 1997: 33; KORNFILT 1997: 336). Dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan vaka ve durumlar bu zaman dilimiyle anlatılır. Türkçede geniş zaman için *-Ar/Ir* eki kullanılır.

UNDERHILL (1975: 185) geniş zamanın 'aorist' anlamı ile geçmişe yönelik alışkanlık (used to) ya da isteklilik (voluntative) anlamıyla kullanıldığını belirtir. YAVAŞ (1982: 164)'a göre alışkanlık ve genel ifadeler genelde geniş zamanla yapılırken aynı zamanda geniş zaman gelecekte olacaklar hakkında tahminde bulunmak için de kullanılır.

Türkçede uzun yıllar şimdiki zaman ile geniş zaman için aynı ekler kullanılmıştır. *Kutadgu Bilig*'de geniş zaman eki aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade eder. Benzer biçimde *Atabetü'l-Hakâyık*'ta da şimdiki zaman kavramı geniş zaman ekleriyle ifade edilmiş, şimdiki zaman için ayrı bir eke ihtiyaç duyulmamıştır. Geniş zaman dilimi günümüzde de birçok dilde yoktur. Söz gelişi Fransızcada şimdiki, geçmiş ve gelecek olmak üzere üç esas zaman vardır. Türkçedeki gibi dünü, bugünü ve yarını içeren bir geniş zaman biçimi yoktur (ERCILASUN 1984: 34; BİLGEGİL 1982: 268; İLKGELEN 1998: 185; TÜRK 1999: 292).

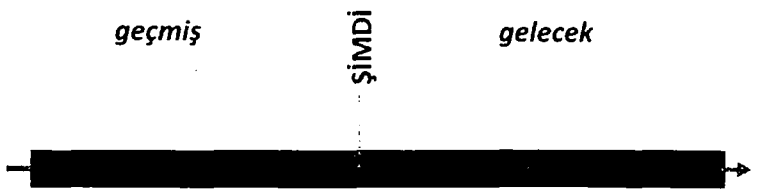
Bazı vakalar tekrar tekrar gerçekleşir. Bunlardan bazıları düzenli vakalar olurken; *duş almak, yemek, yemek, çalışmak, bir iş yapmak* gibi

bazıları da düzensiz vakalar olabilir; *yağmur yağar, baş ağrır, Çin yemeği yemek* gibi. Bütün tekrar eden vakalarda geniş zaman kullanılır. Aşağıda bulunan şekil 1.3'te geniş zamanın gerçek zamanda yenilenmesi gösterilmiştir (http: //www. sonnerct. com):

Şekil 1.3: Geniş zamanın yinelenme çizgisi

Ayrıca Şekil 1.4'te geniş zamanın her zaman geçerli olan durumlar için kullanıldığı gösterilmiştir (http://www.sonnerct.com):

Şekil 1.4: Geniş zamanın süreklilik çizgisi

Eklerin farklı zamanlarda kullanımı (Zaman kayması kavramı)

Türkçede belli bir zamana atfedilen ekler farklı zaman dilimlerine

de atıfta bulunabilmektedir. Konu dil bilgisi kitaplarında *eylemlerde zaman ve anlam kayması* (DİZDAROĞLU 1976: 178), *eylem kiplerinde anlam kayması* (GENCAN 1979: 374), *kiplerin birbirinin yerine kullanılması* (KOÇ 1996: 360) ile ders kitaplarında da *fiilde anlam (zaman) kayması* (Komisyon 2007: 178) biçiminde yer almaktadır.[6] Son dönemde yerleşmiş dil bilgisi kitaplarından farklı olarak GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 330) tarafından hazırlanan dil bilgisi kitabında (*zaman kayması* adlandırması kullanılmadan) konu *fiilde zaman konusu* içinde incelemiştir.

Eklerin öncelikli olarak kullanıldıkları zaman diliminin dışında başka bir zaman dilimi için kullanılması Türkçe dışındaki öbür dillerde de söz konusu olmakta ve bu dillerde konu zaman başlığının bir alt başlığı olarak yer almaktadır. Konu Türkçede kaynak kitaplarda farklı bölümler içinde yer almış olup bu çalışmada ise konuya Türkçede zaman başlığının altında *eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılması* adı altında yer verilmelidir.

Türkçede zaman anlamı cümlede iki biçimde verilmektedir. Bunlardan birincisi cümle içi yönlendiricileri olarak adlandırılan zarflar (*yarın* gibi), edatlar (iki gün*den beri* gibi) ve seyrek de olsa sıfatlar (*bugünkü oyun* gibi) aracılığı ile gerçekleşir. İkincisi ise fiile eklenen ve Türkçede zaman eki olarak bilinen *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA -AcAK, -Ar/ Ir* gibi çeşitli ekler aracılığı ile verilir. Zaman kayması olarak adlandırı-

[6] Kullanılan bu adlandırmalar (*zaman kayması* gibi) bilginin öğretimi aşamasında hem öğreniciye hem de öğreticiye büyük zorluk çıkarmaktadır. Ayrıca KARAHAN (1999: 54)'a göre konunun sınıflandırılması da dil bilgisi kitaplarında eksik olarak yer almaktadır. Yazara göre söz gelişi, "*Türkçenin geçmiş zamanı karşılamak için ne gibi imkânları vardır?*" sorusunun cevabı dil bilgisi kitaplarında bulunmamaktadır. Eklerin farklı zamanlara gönderimini yadsıyan klasik dil bilgisi tanımları BULL (1960) tarafından da eleştirilmiştir (Akt. KERSHNER 2002: 25-26).

lan kullanım ise Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerinin öncelikli zaman gönderiminin dışında farklı zaman dilimlerine atıfta bulunma özelliğidir.[7]

Her dilde ekler öncelikli işlevinin dışında başka zaman dilimlerine atıfta bulunur. Söz gelişi BINNICK (1991: 101)'e göre İngilizcede geçmiş zamanın beş tane fiil zamanı vardır: "I wrote.", "I did write.", "I was writing.", "I had been writing.", "I had written.". Bunların hepsi şimdi devam etmeyen geçmişte belli bir zaman ile ilgilidir. Benzer biçimde SWART ve VERKUYL (1999: 58)'a göre İngilizcede geçmiş zaman biçimlikleri farklı zaman dilimlerine atıfta bulunabilir. Bu bazen çeşitli anlam farklarını kullanmak ve aktarmak için bazen de üslup özelliği olarak kullanılabilmektedir.

Zaman kayması olarak adlandırılan dil sınıfı kullanımda iki farklı sebebe bağlı olabilmektedir:

Bunlardan birincisi kullanım bilgisi (pragmatics) olup mevcut dünya bilgisi ile okuyucunun ya da dinleyicinin ekin farklı zaman dilimine atıfta bulunduğunu anlaması ile gerçekleşir. Söz gelişi "Rüyamda seni gelirken görüyorum." biçimindeki bir anlatımda *-(ü)yor* ekinin şimdiye atıfta bulunmadığı *rüyamda* kelimesi ile konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşen bir durumun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi ise bağlam (context) olup cümlenin öncesinde verilen bilgi ışığında konuşucu ya da dinleyicinin vakanın geçmişte, şimdide ya da gelecekte olabileceğini yorumlanmasıdır. Mevcut cümlenin zamanı bir önceki cümlenin anlamından hareketle yorumlanır.

---

[7] Bu özellik AKSAN (1998), DİLÂÇAR (1971) ve UĞURLU (1999) gibi bazı yazarlar tarafından görünüş olarak tanımlamışlardır. Bir bakıma çekimli fiillerdeki *zaman ve işlev* kaymaları olarak algılamışlardır.

Unutmamak gerekir ki yukarıda bahsedilen her iki özellikte de eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılmasını sağlayan en önemli unsur cümle içi yönlendiriciler olarak adlandırılan *zarflar, edatlar* ve *sıfatlar*dır. Cümle içinde farklı zaman anlamını bu unsurlar vermekte; zaman eki olarak bilinen ekler ise bu farklı zamanların yansıtılmasına yardımcı olmaktadır.

Söz gelişi "Yarın Gülsuyu köprüsü açılıyor." cümlesinde zaman kavramını *yarın* zarfı vermektedir. *-(I)yor* eki gelecek zaman anlamının yansıtılmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte "Yarın Gülsuyu köprüsü açılmış." gibi bir cümle ise her ne kadar dil bilgisi bakımından doğru olsa da anlam bakımından yanlış olacaktır.

Türkçede eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılma özelliği kullanıcılar için bir zenginliktir. Konuşucu zaman ekleri olarak bilinen ekleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak farklı zamanlar için kullanmayı seçebilir. Konuşucu, dilin bu özelliğini alıcıya zaman kavramının yanında farklı bilgileri de iletebilmek için kullanır. Söz gelişi Türkçede gelecek zamana öncelikli olarak (Türkçede gelecek zaman eki olarak bilinen) *-AcAK* eki atıfta bulunur. Bir konuşucu isterse (Türkçede geniş zaman eki olarak bilinen) *-Ar/Ir* eki ile de gelecek zamana atıfta bulunulabilir; fakat bu ek ile konuşucu karşısındakine tahminî bir gelecek bildirir:

Öğleye doğru burada olurlar.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde "Hangi ekler farklı zaman dilimlerine atıfta bulunabilmektedir?" sorusuna cevap aranmış ve Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerin farklı zamanlarda kullanılma özellikleri tespit edilmiştir.

Fiil zamanı ve görünüş ilişkisi

Görünüş ve fiil zamanı, zaman kavramını fiil düzeyinde anlamada birbirini tamamlayan iki farklı dil bilgisi sınıflamasıdır. Fiil zamanı ile gerçek zamandaki vaka ve durumun nokta ya da süreç olarak yer alması söz konusu olurken, görünüş kavramında ise nokta ya da sürecin gerçek zaman üzerindeki yayılım tarzı söz konusudur.

VET ve VETTERS (1994: 1)'a göre görünüş ve fiil zamanı dilde çok fazla ilgi çekicidir. Bu iki kavram farklı yöntemlerle gerçek zamanı yansıtırlar. Hem fiil zamanı hem de görünüş, zamana ait düşünceleri aktarırlar; fakat onlar açık bir biçimde birbirinden ayrılmazlar. Fiil zamanı bir durumun gerçek zamanına öbür gerçek zamanlarla bağlı olarak yerleşir, görünüş ise durumların zamana ait iç biçimlerinin farklı bir sunumudur.

GUERON (2005: 367)'a göre çağdaş ya da Eski Yunanda hem görünüş hem de fiil zamanı fiile eklenen dil bilgisine dayalı ekler ile gerçekleşirdi. Sonraki dönemlerde ise görünüşe ait özel eklerin hem İngilizce hem de Türkçede olmamasından pek çok dilde zaman ve görünüş birbirine karışmıştır.

LYONS (1983: 284)'a göre zaman, görünüş ve kip/kiplik İngilizce yanında birçok dilde de kaynaşır. Yazara göre bunun sebebi, bir ölçüde kimi kavramların kip/kiplik, görünüş ya da sürem yönünden sınıflandırılabilmesidir. Bir ölçüde de bu dillerin anlam yönünden çözümlenmesinde açıkça, zaman, kip/kiplik ya da görünüş adıyla biçim bilgisi ve söz dizimi karşıtlıklarıyla yapılan ayrımlardan daha çok ayrım kabul edilmesinin gerekli olmasıdır. Bu üç sınıftan hiçbiri insan dili için esas değildir ve diller zaman, kip/kiplik ve görünüş kavramlarını kümeleme ya da birbirinden ayırma yönünde farklılık gösterirler.

KERSHNER (2002: 9) fiil zamanının gösterici olduğunu, görünüşün

ise gösterici olmadığını belirtir. Çalışmalarda görünüşün üç türünü oluşturan *dil bilgisine dayalı görünüş, ARISTO görünüşü* ve *kılınışı* arasındaki ilişkilerin net biçimde açıklanmadığını belirtir. Fiil zamanı ve/veya görünüş üzerine çalışmaların çoğu belirli görünüş özelliklerinden birine odaklanır. Görünüşe ait sınıflandırmalar ayırt edilmeden ve/veya ihmal edilerek (örn. Dil bilgisine dayalı görünüş ve sözlüğe dayalı görünüş) bitmemişlik ayrımına karşı bitmişlik gibi konular iç içe işlenmiştir.

SALABERRY ve SHIRAI (2002: 2)'ya göre görünüş ve fiil zamanı, fiil üzerinde açık bir biçimde ve tamamıyla geçici olarak kodlanmış anlam düşünceleri ile ilgilidir. Fiil zamanı, genellikle konuşma anıyla ilgili gerçek zamandaki bir durumda yer alan gösterici bir sınıflandırmadır. Görünüş ise konuşucunun süreç, hareket (action) ve bazı vakaların zamana ait süreçleri ile ilgili olarak farklı bakış açıları (perspectives) ile ilgilidir. Görünüş birleşik oluşumlar ya da fiile eklenen ekler vasıtasıyla biçim bilgisine dayalı olarak ya da dolaylı/dolaysız bağımsız değişken ve eklerin etkileşimiyle fiilin sözlük anlamı tarafından sözlüğe dayalı olarak açıklanır.

UZUN (1998b: 110)'a göre fiil zamanı, yüklemin anlattığı vakanın gerçek zamanda bulunduğu konumu dil bilgisine yerleştirirken; görünüş ise vakanın gerçek zaman boyutuna yerleşme biçimini gösterir. Söz gelişi bir vaka geçmişte gerçekleşmekle geçmiş zamana ait olur; fakat bu vakanın geçmişte söz gelimi anlık olarak mı yoksa süremde mi gerçekleştiğini görünüş belirler.

KORNFILT (1997: 336)'e göre Türkçe fiil zaman eklerinin çoğu aynı zamanda görünüşe ait işleve sahiptir. Bazıları aynı zamanda kip[lik] olarak işaretlenir. Bu çiftli ya da üçlü işlev Türkçenin en tipik özelliklerinden biridir.

SMITH (1997: 5)'e göre görünüşe ait düzenin iki birleşeni birbiriy-

le etkileşir. Diller, aynı zamanda fiil zamanı sınıflandırmalarının bakış noktası ile etkileşimde bulunmaları bakımından farklılık gösterir. İngilizce dil bilgisine dayalı görünüş zıtlığı bütün fiil zamanlarında görünür; fakat Fransızca ve Rusça dil bilgisine dayalı görünüş zıtlığını geçmiş zamanda sunar, şimdiki ve gelecek zamanda sunmaz.

Hâlbuki Türkçede bu zıtlık hem geçmiş hem de şimdide vardır.

AKCAN (2005: 9)'a göre zaman ve görünüş birbirinden ayrılmaz kavramlardır ve biri olayı iç biçiminden öbürü ise dışarıdan görerek birbirlerini tamamlarlar. Yalnızca fiil ile ilgili değil cümle içi yönlendiriciler ile ilgilidir. Zaman ve görünüş birbirine yakın iki kavram olmakla birlikte, görünüş zamandan daha ön sırada bir belirleyici olarak yer almaktadır. Yine sıklıkla savunulan görüşe göre dil öğreniminin çok erken dönemlerinde sözlüğe dayalı görünüş bilgisi mevcuttur ve çocuklar eylem sınıflarına duyarlıdır.

HARRISON (1996-2006: 1)'a göre görünüş, uzay-mekân süreklisi (time-space continuum) boyunca dağıtılan (distributed) fiilin davranışı ya da bir vakanın zamana ait iç oluşumuna atıfta bulunur. Fiil zamanı ise vakaların süreklisinde (continuum) bir vakanın yerleşimini gösterir. Dil bilgisi kitaplarında ve yabancı dil ders kitaplarında yerleşmiş olarak fiil zamanı *tenses* olarak adlandırılan fiil biçimlerinin birçoğu aslında görünüştür. Yazara göre buradaki yerleşmiş adlandırma yanlıştır. "O kitabı okur." ve "O böyle kitaplar okurdu (she read that book, she used to read such books)." ile "Odaya girdiğimde o kitabı okuyordu." arasındaki farklılık fiil zamanı farklılığı olmasından çok görünüşe ait farklılıktır.

Görünüş ve fiil zamanı *gerçek zaman* ile ilgilidir. Fiil zamanı, durumların gönderme zamanına yerleşip yerleşmediğini, gösterici zamandan sonra mı aynı anda mı yoksa önce mi olabilirliğini gösterir. Geçmiş,

şimdi ya da gelecek zamanın seçimi böylece bu merkez ile ilgili olarak yerleşen durumun gerçek zaman göndermesine dayanır. Görünüş, durumların iç zamanına bakar, durumun zamana ait yerleşim yerinden bağımsızdır. Bitmemişlik ya da bitmişlik görünüşünün seçimi, tamamlanmış olup ya da devam eden olmadığını sunmak konuşmacının seçimine bağlıdır (OLSEN 1994: 6).

SMITH (1991)'e göre bazı dillerde görünüş ve fiil zamanı arasındaki ayrım hem biçim bilgisine hem de anlama dayalıdır; çünkü *dil bilgisine dayalı görünüş* ve fiil zamanı ayrı ayrı ekler tarafından işaretlenir. Söz gelişi Rusçada;

On po-rabota-l
O bitmemişlik-çalış-geçmiş
O bir parça çalıştı.

Yukarıdaki Rusça örnekte bitmişlik için zaman ekinden ayrı bir ek kullanılmıştır (Akt. OLSEN 1994: 4).

KLEIN (1994)'e göre fiil zamanı, durumun gerçek zamanını (time of the situation) dolaysız olarak belirlemez; daha çok yapılan iddianın gerçek zaman üzerinde zamana ait bir kısıtlamasını gerektirir (Akt. BOLAND 2006: 54).

Tablo 1.4: KLEIN'in zaman ve görünüş ilişkisi

Fiil sınıflandırmaları	Görünüş sınıflandırmaları	
Geçmiş KZ, SZ'dan önce	Bitmemişlik	Tsit, KZ ile örtüşür
Şimdi KZ, SZ ile örtüşür	Bitmişlik	KZ, VZ ile örtüşür
Gelecek KZ, SZ'dan sonra	Bitmiş	KZ, VZ'den sonra
	Geleceğe yönelik (prospective)	KZ, VZ'den önce

Not: KZ= Konu zamanı (TT, topic time); SZ = Konuşma anı (TU, Time of utterance); VZ = Vaka ve durum zamanı (TSit, Time of situation or event).

SCHMIEDTOVA (2004: 5) İngilizce, Almanca ve Çekçe arasında yaptığı karşılaştırmada üç farklı dili incelemiş ve bu dilleri hem görünüş hem de fiil zaman ekleri bakımından sınıflamıştır:

Tablo 1.5: SCHMIEDTOVA İngilizce, Almanca ve Çekce arasında yaptığı görünüş ve fiil zaman ekleri karşılaştırması

	Bitmemişlik	Bitmişlik	geçmiş bitmiş	şimdi bitmiş	gelecek bitmiş
İngilizce	+	_	+	+	+
Almanca	_	_	+	±	+
Çekçe	+	+	_	_	_
	Yalnızca Görünüş İşaretçileri		Görünüş ve Fiil zamanı Birleşimi		

GÖRÜNÜŞ

Görünüş adlandırması ilk defa ilk çağda kullanılmıştır. Görünüşe ait ayrımlar ise Yunan ve Roma felsefecilerine kadar dayanır. Söz gelişi ilk çağda bitmemişlik ve şimdiki zaman arasındaki ayrımın aynı türden olmadığı çok iyi biliniyordu. Bu ayrımlar uzun zamandır bilinmesine rağmen görünüş adlandırması çok sonra ortaya çıkmıştır (MŁYNARCZYK 1973: 35; BINNICK 1991: 135, 142-143).

17. yüzyılın başlarında ilk defa Meletiy SMETRITSKIY'in çalışmasında *vid* adlandırmasıyla görünüş kavramı bitmişlik ve bitmemişlik olarak ayrılmıştır. Bu, görünüşün ayrımlandığı ilk çalışmadır. Rusça dil bilgisi kitaplarında ise görünüş (*aspect*) adlandırması ilk defa GREČ'in *Practical* adlı Rusça gramerinde (1827) fiil zamanı dışındaki ayrımlar için kullanılmıştır (Akt. BINNICK 1991: 139-140). LYONS (1983: 281) görünüş adlandırmasının önceleri Rusça ve öteki Slav dillerinde fiil çekiminde bitmişlik ve bitmemişlik ayrımını anlatmak için kullanıldığını ifade ettiğini belirtir. SMITH (1997: XVI)'e göre görünüşün bitmişlik ve bitmemişlik ayrımı ile en kapsamlı çözümlemesi yapılan dil Slav dilleridir.

İngilizce *aspect* (görünüş) adlandırması Rusça *vid* kelimesinden çeviri ile alınan ödünçleme bir kelimedir. *Aspect* adlandırması ise çevirinin iyi bir seçimidir; çünkü *vid* kelimesi görüş anlamında görünüm (*vision*) anlamındaki *view* kelimeleri ile aynı köktendir. Bununla birlikte *aspect*'in kökeni *görmek, bakmak, görünüm* (see, look (at) view) anlamlarında *spect-* kökünden gelir (BINNICK 1991: 136; BOGDAN 1998: 8).

Görünüş üzerine araştırmalar Almanca ve Slavcada iki farklı akım olarak sürmüştür. 1957'den sonra bu iki akım kesin bir biçimde birbirinden ayrılmıştır. Sebebi ise CHOMSKY'nin *Söz Dizimi Yapıları* (Syntac-

tic Structures) adlı eserinin yayımlanmasıdır. CHOMSKY (1957)'nin çalışmaları görünüş biliminin anlama dayalı değil de daha çok biçime dayalı olarak oluşmasına sebep olmuştur (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 64).

Görünüşün tanımı

Görünüş (aspect) kavramının ne Türk ne de yabancı yazarlarca sınırları tam olarak belirlenmiştir. Bu kavram, çalışmalarda birbirinden farklı tanımlarla yer almıştır:

HOLISKY (1981) *görünüş* adlandırmasının hemen hemen onu kullanan dil bilimciler kadar farklı anlamları olduğunu belirtmektedir ve FRIEDRICH (1974)'e göre zaman çizgisi boyunca oluşumların ya da kelimelerin bağlı bulunduğu durumun sürekli, süreksiz ya da anlık olması görünüşü verir (Akt. YANG 1995: 8).

COMRIE (1976: 3, 5)'e göre görünüş *gösterici* değildir: Herhangi bir zaman noktası için bir durumun gerçek zamanıyla ilgili değil, daha çok bir durumun zamana ait iç oluşumuyla ilgilidir. Görünüş, belirli bir gerçek zamanla bağlantılı olmaksızın, bir vakanın gerçek zaman üzerinde nasıl gerçekleştiğini verir. LYONS (1983: 281-282)'a göre zamanın tersine *görünüş* gösterici (dieetic) bir sınıf değildir; sözcenin zamanına göre düzenlenmediği bilgisinin verildiği bir dil bilgisi sınıfıdır. OLSEN (1994: 7)'e göre zamana yerleşen bağımsız durumun gerçek zaman aralığı görünüşü verir. SMITH (1997: 3)'e göre görünüş, durumun (olaylar ya da ifadeler) ve onların sunumunun zamana ait biçimlerinin anlam etkisinin alanıdır.

Bu tanımların paylaştıkları ortak düşünceye göre *görünüş* fiilin belirttiği zamanın aksine, sabit görünüş anlamına sahip bir ek yoktur; yani cümleyi görmeden yalnızca ekten hareketle görünüşü açıklamak

uğraştırıcı bir iştir. Bundan dolayı fiil zamanına göre görünüşü cümlede tespit etmek biraz daha zordur; çünkü cümlenin devamı cümlenin görünüş türünü değiştirebilir.

Gerçek zaman üzerinden iki tür bilgi edinilmektedir. Bunlardan birincisi zaman ikincisi ise görünüş bilgisidir. Görünüş kavramını anlamak için her şeyden önce fiil zamanı ile gerçek zamanı birbirinden ayırmak gerekir; çünkü gerek zaman gerekse görünüş kavramı konuşucu ve dinleyicinin iletişim kurarken aynı gerçek zaman dilimi üzerinde yaşanmış, yaşanan ya da yaşanacak süreçler hakkında tam olarak bilgi alabilme ihtiyacının bir sonucunda oluşmuştur.

Zaman kavramı bu süreçleri anlatmada tek başına yetersizdir. Zaman kavramı nokta ya da belli bir aralıktaki vaka ve durumun gerçekleştiği dilim hakkında bilgi verir. Görünüş kavramı ise fiil zamanı ile edinilen nokta ya da aralık boyunca gerçekleşmiş, gerçekleşen, gerçekleşecek vaka ve durumun bu süreçte bitmişlik mi bitmemişlik mi yoksa sürüyor mu bilgisini verir. İki kavram birbirinin zıttı değil birbirini tamamlayan bütünün parçalarıdır. Aktarılan iki kavram ile konuşu ve dinleyici arasında sağlam bir iletişim kurmak mümkün olur.

COMRIE (1976: 1)'ye göre dil bilimi öğrencileri görünüş konusuna fiil zamanı ya da kip konusuna göre daha az aşinadır. SAUSSURE (1998: 174)'a göre ana dili Fransızca olanlar için bu sınıflandırmayı anlamak zor olabilir; çünkü Fransızcada böyle ayrım yoktur. Bunlar önceden tespit edilip belirlenmiş olsaydı durum değişirdi.

Görünüş türleri

Görünüş türleri dil biliminde çeşitli yazarlarca birbirinden farklı türlere ayrılmıştır. SMITH (1991, 1997)'in çalışmaları görünüş konusunda

ana kaynaklardan birisidir. SMITH, gerek ARISTO gerek VENDLER'in sınıflandırmalarına gerekse o zamana kadarki yapılan birçok çalışmaya atıfta bulunan çalışmalarında görünüşü *iki birleşen kuramı* adı altında *dil bilgisine* ve *sözlüğe dayalı* olarak ikiye ayırmıştır. Dil bilgisine dayalı görünüşü *bitmişlik, bitmemişlik* ve *yansız* olarak üçe; sözlüğe dayalı görünüşü de *durum, etkinlik, tamamlanma, başarma* ve de kendisinin eklediği *ani* (semelfactive[8]) durum türü olarak beşe ayırmıştır. Çalışmada bu görünüş türlerine ek olarak *aşama görünüşü* de incelemeye dâhil edilmiştir.

Dil bilgisine dayalı görünüş

Fiile eklenen ekler aracılığı ile bir cümlenin dil bilgisine dayalı görünüş özelliği tespit edilir. Özellikle biçime dayalı bir dil olan Türkçe, bünyesinde barındırdığı ve zaman eki olarak adlandırdığı birçok ek ile dil bilgisine dayalı görünüşü, birçok yabancı dile nazaran, kolaylıkla dile yansıtabilmektedir.

Dil bilgisine dayalı görünüş gerçek zamanla ilgilenerek hem vaka ve durumların nasıl gerçek zaman üzerinde geliştiğini hem de konuşucuların belirli bir gerçek zamanda vaka ve durumlara nasıl baktıklarını belirttiği için sık sık fiil zamanı ile karışır. Aslında, dil bilgisine dayalı görünüş ara sıra ikincil fiil zamanı olarak da adlandırılır (OLSEN 1994: 3).

Dil bilgisine dayalı görünüş türleri

Dil biliminde, bitmişlik ve bitmemişlik biçiminde ikiye ayrılan *dil bilgisine dayalı görünüş*, SMITH (1997: 3) tarafından *bitmişlik, bitmemişlik*

[8] Çalışmada Türkçesini bulmakta zorlanılan bu kelime için KORNFILT (1997: 360) bir durumun bir kez gerçekleşmesini gösteren *-DI* ekinin kullanıldığını belirtir.

ve *yansız* olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu çalışmada ise dil bilgisine dayalı görünüş; *bitmişlik, bitmemişlik* ve *yansız* olmak üzere üçe ayrıca Türkçenin kendi dil özelliği dolayısıyla da mevcut sınıflamaya bu çalışmayla eklenen *sürme* türü ile dörde ayrılmıştır. Böylece SMITH (1991, 1997)'in yaptığı sınıflamanın dışını çıkılmıştır.

Bitmişlik görünüşü

Bitmişlik görünüşü, bir vaka ve durumun konuşma anından önce başlayıp bittiğini bildirir. Vaka ve durum konuşma anında artık gerçekleşmemekte, tamamlanmış ve bitmiştir. Bu adlandırma yerine *bitmiş (perfect)* ve *tamamlanmış (completed)* adlandırmalarının da tercih edildiği görülmüştür.

SMITH (1997: 106)'e göre adlandırmanın bir noktasında bitmiş (perfect) ve bitmişlik (perfective) arasında bir farklılık vardır. Birincisi belirli zamana ve görünüşe ait özellikler ile bir oluşuma atıfta bulunur, ikincisi sınırlı (closed) görünüşe ait bakış noktasına atıfta bulunur.

COMRIE (1976: 18)'ye göre bitmişlik ayrımında kullanım adlandırmaları çok önemlidir. Yazar tamamlanmış ve bitmişlik adlandırmalarını birbirinden ayırmanın gereğini belirtir. Bitmişliğin özellikleri çok sık olarak tamamlanmış (completed) bir eylem olarak gösterilir. Tamamlanmışlığın tamamlamak olmadığı tanımlamada belirtilmelidir. İki kelime arasındaki biçime dayalı benzerliklere rağmen, çok önemli anlama dayalı ayrımlar vardır. Bunlar görünüş tartışmalarını ters yüz edecek (turn out) kadar önemli olabilmektedir. Bitmişlik (perfective) aslında bütün durumu, başlangıcı, ortası ve sonuyla belirtir. Tamamlanmışlık ise durumun sınırları üzerinde aynı zamanda vurgu yapabilmek için olup bitmişlik bir durumun bitişi üzerinde, durumun herhangi bir parçası üzerinden vurgulamayı çok da gerekli görmez. O durumun bütün

parçalarından daha çok tek bir bütün olarak sunar.

Türkçede *-DI* eki hem geçmiş zaman eki olarak kullanılır hem de bitmişlik görünüşü için kullanılır. Bitmişlik ve bitmemişlik için ÜÇOK (1953: 125-127) *bitimli, bitimsiz* ayrımını kullanır. COMRIE (1976: 3, 4)'ye göre bitmişlik, bir durumun zamana ait iç oluşumlarına atıfta bulunmaksızın bir bütün olarak sunumudur. LYONS (1983: 282)'a göre bitmişlik (Rusçada olduğu gibi Yunancada da) bitmemişliğe göre daha belirtilidir. ARSLAN (2006: 4)'a göre ise bitmiş (perfect) okuma için bağlam öne çıkmaktadır. Cümlenin devamı vakanın bitip bitmediği hakkında bilgi verir: *gözlüklerimi kaybettim / ama sonra buldum.* Hâlâ kayıpsa ilkinde bitmişlik (perfective) ikincisinde ise sonuç bitmiştir.

ASLAN (2006: 3) Türkçede bitmiş (perfect) anlamında bir ekin olmadığını belirtir. Yazara göre Türkçede bitmiş işaretlenmez; fakat bitmiş ya da kanıt eki *-mIş* ekinin gösterdiği ya şimdiki zamanı ya da bitmiş zamanı, bitmişlik ya da geçmiş zaman eki *-DI* ve bitmemişlik eki *-(I)yor* gibi birçok biçim bitmiş anlamını vermede yardımcı olur. Yazara göre bu eklerin bitmiş yorumlamaları ancak bitmiş seviyesinde gerçekleşen bir zarf ve(ya) uygun bir bağlamın bir sonucu olarak gerçekleşir. ANDERSON (1982: 235)'a göre hem Türkçe hem de Mandarince bitmiş (perfect) biçimleri genelde bir durumun şimdikiliğini vurgular. Bu kullanım *-DI* ekinin "Elif geldi." örneğinde olduğu gibi şimdi geldiğini vurgulamak için kullanılır.

Bitmemişlik görünüşü

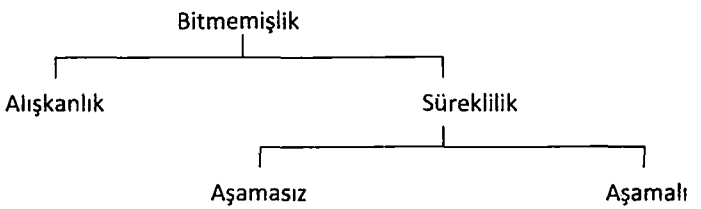
SMITH (1997: 73)'e göre bitmemişlik görünüşü bir durumun herhangi bir parçası ya da bitiş noktası hakkında bilgi içermez. İngilizcede iki tane bitmemişlik türü vardır. Bunlar genel bitmemişlik (be + ing) ve aşamalı sürekliliktir (progresive). Birincisi bütün durum türlerinin

zamana ait aralığına odaklanır; ikincisi yalnızca durum-dışı türlere uygulanır.

COMRIE (1976: 4)'ye göre bitmemişlik bakış noktası, durumun bitiş ya da başlangıcına değil zamana ait iç yapısına bir atıfta bulunur.

Bitmemişlik görünüş türü farklı yazarlarca çeşitli sınıflamalara tabi tutulmuştur:

COMRIE (1976: 24-25)'ye göre bitmemişlik görünüşü alışkanlık ve süreklilik (continuous) olarak, süreklilik ise aşamalı ve aşamasız süreklilik olarak alt bölümlere bölünür (Şekil 1.5):

Şekil 1.5: COMRIE'nin bitmemişlik sınıflandırması

DIK (1989: 188-189) bitmemişliği; *tamamlanmamış, sınırlanmamış, bölünebilir* adlandırmalar biçiminde tanımlayarak, bölümlendirmesini, *aşamalı süreklilik* (SoA devam eden olarak sunulur), *alışkanlık* (Alışkanlığa dayanarak tekrarlanır.), *yinelemeli* (Tekrar biçiminde gerçekleşir.) ve *süreklilik* olarak oluşturmuştur.

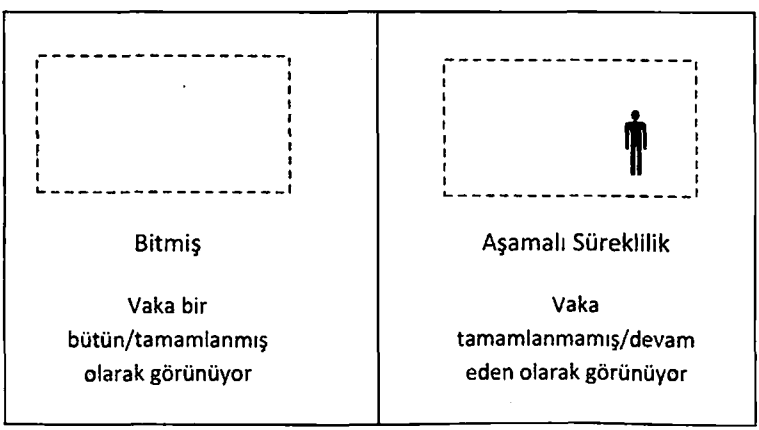
Bilginin aktarımında dilden dile farklılıklar söz konusu olabilir. Aynı bilgiyi bir dil bitmişlik olarak aktarırken diğer bir dil bitmemişlik olarak aktarabilir. Söz gelişi HARRISON (1996-2006: 5)'a göre İngilizcede geçmişte başlayıp şimdi içinde devam eden durumları açıklamak için bitmişlik kullanılır: *Biz uzunca bir süredir burada yaşıyoruz* (we have lived here for a long time). Birçok dilde ise böyle cümleler için şimdi-

ki zaman kullanılır: Fransızca *j'attends depuis trois jours*, Almanca, *ich warte schon drei Tage*, Rusça, *ja zhdu uzhe tri dnja* (I have been waiting for three days). Bu öbeğe Türkçe de dâhil olup geçmişte başlayıp hâlâ devam eden durumlar için bitmemişlik ile anlatılır (*Üç gündür bekliyorum.*). SMITH (1997: 85)'e göre ise Çincede *zai* ve *-zhe* olmak üzere iki tane bitmemişlik biçimi vardır.

Bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığı

Bitmişlik ve *bitmemişlik* ayrımı, bir bütün (*bitmişlik* gibi) olarak görüş noktasının dışında ya da içinde tamamlanmamış olarak (*bitmemişlik* gibi) sunulup sunulmadığı soruları üzerine dayanır (DIK 1989: 186; SIEWIERSKA 1991: 117).

Dil bilgisine dayalı görünüşü bitmişlik ve bitmemişlik olarak ayıran GABRIELATOS (2004: 134)'a göre görünüş (Şekil 1.6'da) vakaya konuşucunun içerden ya da dışarıdan bakış açısına göre ikiye ayrılır:

Şekil 1.6: GABRIELATOS'un bitmişlik ve bitmemişlik görünüş ayrımı

GIVÓN (1984: 288)'a göre bitmişlik, *sınırlanmışlık* ve *bitiş* (termination) üzerine odaklanan bir bakış açısı ile geçmiş zamana bağlanır. Bitmemişlik ise *sınırlanmışlık* ve *bitişten* uzak bir bakış açısıdır.

COMRIE (1976: 1-3)'ye göre bitmişlik ile bitmemişlik zıtlığı zamana ait genişleme bakımından tartışılır. Bitmemişlik sürekli olmasına rağmen, bitmişlik bir anlık (punctiliar) bir durumu hissettirir. Dışarıdan bir bakış noktası olarak bitmişlik, durumun zamana ait iç oluşumlarından uzak, ani niteliklerinin özelliğidir. Bitmişlik, tamamıyla bölünemez bir bütün olarak sunulur, fiilin ani ya da sürekli bir durum sunup sunmadığıyla ilgilenmez. Böylece bitmişlik süreklilik zarfları kabul etmez.

SAUSSURE (1998: 174)'a göre Slav dilleri düzenli olarak iki görünüşü, bitmişliği ve bitmemişliği birbirinden ayırır. Bitmişlik biçimi, eylemi her türlü oluş dışında, bir bütün içinde ve nokta olarak gösterir; bitmemişlik biçimi ise onu oluş durumunda ve zaman çizgisi üstünde gösterir.

Bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki farklılıklar çeşitli yazarlarca tablolaştırılarak sunulmuştur. Bu tabloları alt alta dizmek aynı zamanda konunun süreç içerisindeki gelişimini görmek içinde önemli olacaktır:

BINNICK (1991: 154)'in bitmişlik ve bitmemişlik farklılıkları:

Tablo 1.6: BINNICK'e göre bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki farklılıklar

Bitmişlik	Bitmemişlik
Aşamasız	Aşamalı
Ani (semelfactive)	Yinelemeli
Anlık (punctuative)	Alışkanlık
Hareketli	Durağan (static)
Devamsız (Transitory)	Devamlı (Permanent)

OLSEN (1994: 74)'e göre bitmişlik ve bitmemişlik farklılıklar:

Tablo 1.7: OLSEN'e göre bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki farklılıklar

Bitmişlik	Bitmemişlik
Aşamasız	Aşamalı
Durağan	Hareketli
Anlık (punctiliar)	Sürekli (durative)
Tamamlanmış	Tamamlanmamış
Sonuç(lanmış) (result[ative])	Süreç (process)
Devamlı (permanent)	Geçici (temporary)
Aralıksız (non-continuous)	Aralıklı (continuous)
Bitişli (telic)	Bitişsiz (atelic)
Sınırlanmamış (unbounded)	Sınırlanmış
Dışarıdan odaklanır (external focus)	İçerden odaklanır (internal)

İki tablo arasındaki en büyük fark BİNNICK (1991: 154)'in bitmemişliğe yerleştirdiği *durağan* (static) görünüşünü OLSEN (1994: 74)'in bitmişlik kısmına koymasıdır.

DIK (1989: 187)'a göre bitmişlik ve bitmemişlik farklılıklar:

Tablo 1.8: DIK'e göre bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki farklılıklar

Bitmişlik	Bitmemişlik
Tamamlama (complete)	Tamamlanmamış
Sınırlanmış (bounded)	Sınırlanmamış
Sınırlı (closed)	Sınırsız (open)
Bölünemez (indivisible)	Bölünebilir (divisible)
Dışardan Bakış	İçerden Bakış

BOGDAN (1998: 10)'a göre bitmişlik ve bitmemişlik zıtlığı:

Tablo 1.9: BOGDAN'ın bitmişlik ve bitmemişlik için kullandığı ölçütler

Bitmişlik	Bitmemişlik
Vaka (event)	Süreç ya da durum (process or state)
Bir anlık (momentary)	Genişlemiş zaman (extended time)
Belirlilik (promise)	Belirsizlik (vagueness)
Yakın gelecek (immediate)	Belirsiz gelecek (indefinite future)
Bir kez (önce)	Yinelemeli (repetition)
Sonuç (result)	Eylemin adı (name the act)
Başarma (accomplishment)	Başarısızlık (failure)

Yansız görünüş

Dil biliminde *dil bilgisine dayalı görünüş* bitmişlik ve bitmemişlik olarak ikiye ayrılırken SMITH (1991, 1997) çalışmalarıyla bu ayrıma üçüncü bir görünüş türü yansız (neutral) görünüşü eklenmiştir.

SMITH (1997: 81)'e göre bitmemişlik görünüşü bitiş noktasının dışım, bitmişlik ise bitiş noktasını içerirken, yansız bitiş noktası başlangıç noktasını ve bir durumun aşamalarından birini içerir. Bitmişlik her iki bitiş noktasını içerirken bitmemişlik her ikisini de içermez. Yansız bakış noktası bir bitiş noktasını içerir. Böylece bitmemişliğin aksine yansız bakış noktası tahminî olarak sınırlı okumalara izin verir.

SMITH (1997: 77)'e göre *yansız* bakış noktası ile cümleler, başlangıç noktası veya durumun aşamalarının aralıklarından en azından birinde sunulur; çünkü yansız görünüş önemli bir test aracı olarak bir cümlenin hem sınırlanmamış (durum sürebilir) hem de sınırlanmış yorumlanabilmesine (durum sürmeyebilir) imkân tanır.

SCHILDER (1995: 7) Almancada SMITH'in *yansız bakış noktası* (ne-

utral viewpoint) görünüş türünün olup olmadığını incelemiştir. Yazar Almanca için çözümlemesinde, yansız görünüş türünün önemini gösteren iki sonuca ulaşmıştır:

a. Bir durumun bitiş noktası, bu bakış noktası merkezinin ötesindedir. Durum görünüşü tarafından verildiği varsayılan bilgi bağlam tarafından geçersiz kılınabilir.

b. Yansız bakış noktası, bir durumun başlangıç noktasını içerir.

SMITH (1997: 77-78)'e göre yansız bakış noktasında herhangi bir biçim bilgisine dayalı ek yoktur. Ne bitmemişlik ne de bitmişliğin sahip olduğu bir eke sahiptir. Bu kullanımlar yansız bakış noktası olarak çözümlenir. Yansız bakış noktası olumlu anlama dayalı değer ile varsayılır. Böyle cümleler herhangi bir bakış noktasından daha esnektir. Yansız bakış noktası açık okumalara izin veren bitmişlikten daha zayıftır.

Yansız bakış noktasının esnek olması daha doğrusu herhangi bir ek ile gösterilememesi, bu çalışmanın dışında kalmasına sebep olmuştur.

Sürme görünüşü

Türkçedeki ekler üzerinden dil bilgisine dayalı görünüşü gerek dil bilimindeki bitmişlik ve bitmemişlik ayrımı gerekse SMITH (1997) tarafından oluşturulan bitmişlik, bitmemişlik ve yansız ayrımı açıklamada yeterli değildir.

Zaman konusunda da görüldüğü gibi Türkçe, başka dillerde (ör. İngilizce, Fransızca gibi.) olmayan bir geniş zaman kavramına ve ekine sahiptir. Bu biçim Türkçenin sahip olduğu görünüş işlevlerinde de farklılık yaratmıştır. Özellikle, bitmemişlik kavramı belirsiz bir süreci verir. Hâlbuki şimdiki zaman (*-[I]yor, -mAktA, -mAdA* ekleri ile) ile geniş zaman (*-Ar/Ir* eki) eklerinde belirsizlik anlamına sahip olabildiği gibi bu ekler ile bazen de oldukça belirli bir *devam etme* söz konusu olabilmektedir.

UZUN (1998b: 114) Türkçede bitmişlik ve bitmemişlik ayrımının

yanında dördüncü bir dil bilgisine dayalı görünüş türü olduğunu ve bunun da *sürme* görünüş türü olduğunu belirtir. Türkçede "Gidiyordu." dendiğinde gitmeğe ne zaman başlandığı ve gitmenin ne zaman biteceği bilinmediği için *-(I)yor*'un sürmeği, işin başlama ve bitme noktalarını dışlayarak anlatılmaktadır. Yazara göre bu, sürme kavramının doğasında bulunan bir özelliktir. *-(I)yor*, bitme noktasını zaman olarak belirleyecek bir eki (*-DI*'yı) üzerine alabilmek için başlama ve bitme noktalarını içermemelidir. Bu özellik sayesinde ek, üzerine bir geçmiş zaman eki aldığında, şimdiki zamanla ilişkili olmayı kesmekte, geçmiş zamanda sürme işini anlatmaktadır.

Buradaki en önemli sorunlardan biri bu dördüncü sınıflamanın adını tespit etmektir. *Sürem* mi yoksa *süreklilik* mi *devam etme* mi yoksa *sürme* mi olmalıdır? Özellikle bu konuda UZUN (1998)'un çalışmaları dikkat çekicidir. Çalışmada her ne kadar bu dördüncü sınıflama *devam etme* adı altında sınıflandırılmak istense de konu bütünlüğünün alan araştırmaları içerisinde kaybolmaması için yeni bir adlandırma yapmak yerine UZUN (1998)'un kullandığı *sürme* adlandırması tercih edilmiştir.[9]

---

[9] Bununla birlikte çalışmada çeşitli sorunlarla karşılaşılmıştır. Bunların başında adlandırma konusu yer almaktadır. Aşağıda üç farklı başlık altında adlandırmalarla ilgili sorunlara değinilmiştir:

1. *Türkçe kaynaklarındaki adlandırma sorunu* kendi içinde iki alt bölüme ayrılmaktadır. Birincisinde yazardan yazara kullanılan terim farklılığı, *görünüş* yerine *kılınış* ya da *bakış* adlandırması gibi. İkinci bölümde ise *birleşik zaman* gibi yanıltıcı adlandırmaların varlığı;

2. *Yabancı yayınlarda çeviri sorunundan* kaynaklanan adlandırmalarda söz gelişi, görünüş konusu içinde yer alan *telic* adlandırması yerine *ani* (DİLÂÇAR 1971) ve *hedefte-bitişli* ile *son noktalı* (AKSAN 2006) gibi farklı adlandırmalar olması tek kavramın iki farklı kavram gibi algılanmasına yol

Dil bilgisine dayalı görünüşün cümlede tespiti

HARRISON (1996-2006: 1)'a göre dillerin bazıları görünüşü belirtmek için özel bir kelime ya da çekim ekine sahip değildir; ama çoğu dil görünüşe ait sınıflandırmalarda gömülü olan anlamı açıklamak için çeşitli yöntemler kullanır. Örneğin; Bulgarca görünüş çekimleri bakımından çok zengindir; fakat bazı Alman lehçelerinde çok azdır. Görünüşü göstermek için açık ve kesin bir çekim eki ya da ek olmadığı zaman, diller zarif usuller, deyimleri içeren cümlecikler kullanır. Örneğin; İngilizcede alışkanlık görünüşün geçmiş biçimi için *used to* kalıbı kullanılır. Pek çok dilde ise hem görünüş hem de fiil zamanını birleştiren fiil biçimleri bulunur; İspanyolca "Kitap okuyordu." ve "Kitap okurdu."da geçmiş zaman ve bitmemişlik görünüşü iç içe girmiştir. Benzer biçimde de görünüş ve zaman Türkçede tek ekle birleşmektedir.

PUSTEJOVSKY (2005: 23)'ye göre diller görünüş kavramını farklı biçimlerde yansıtırlar:

Rusçada fiile eklenen ekler yardımı ile,
Bitmemiş: Basit fiiller
Ja ˈcitál okuyordum (I was reading).
Bitmiş: Önekli fiiller
Ja pro ˈcitál okudum (I [did] read).
Fincede öznenin durumuna göre,
Bitmiş:
Hän luki kirjan$_{(acc.)}$ *O kitap okudu (He read the book).*
Bitmemiş:
Hän luki kirjaa$_{(part.)}$ *O kitap okuyordu (He was reading the book).*

---

açabilmektedir.

3. *Yabancı yayınlardaki adlandırma sorunu*nda ise söz gelişi, görünüşün bir alt kolu olan *dil bilgisine dayalı görünüş* için *viewpoint, grammatical aspect* gibi adlandırmaların yazardan yazara değişmesidir.

İngilizcede yardımcı fiillerle
Bitmiş: have + past participle
I have eaten *Yemek yedim.*
Bitmemiş: be + present participle
I am eating *Yemek yiyorum.*
Alışkanlıklar: *use + base form.*
I used to sing *Şarkı söylerim.*
Katalanca ise İngilizceye benzemektedir:
Alışkanlık: soler + infinitive
Sol parlar *O genellikle konuşur (She generally talks).*
Salia cantar *O konuşur (She used to talk).*
Tekrarlar: anar$_{(past)}$ *(to go) + present participle*
Va tornant *O geri gelecek (She keeps coming back).*

SMITH (1997: 66) dil bilgisine dayalı görünüşün, bir cümlenin ana fiili ile bağlantılı bir ek tarafından açıklandığını belirtir.

64 farklı dil üzerine inceleme yapan DAHL (1985: 154-181)'a göre dillerden bazıları yalnızca bitmişlik değerini bazıları bitmemişlik değerini gösterirken bazı dillerin de hem bitmişlik hem de bitmemişlik özelliklerine sahip olduğunu belirtir. Bunların listesini yazar şöyle vermiştir:

Hem bitmemişlik hem de bitmişlik görünüş türüne sahip olanlar: *Azerice, Türkçe, Cebuano dili, Hawaiian dili, Sotho dili, Zulu dili.*

Geçmiş bitmemişlik ve bitmişlik görünüş türüne sahip olanlar: *Kürtçe, Punjabi dili.*

Aşamalı süreklilik bitmemişlik (Progressive imperfective) ve şimdiki bitmişlik (present perfective) görünüş türüne sahip olanlar: *Endenozya dili, Javanese dili, Sudan dil, Tamil dili, İngilizce, Almanca, İsveççe, Tay dili (Thai), Isekiri dili, Yoruba dili.*

Geçmiş bitmemişlik ve bitmişlik görünüş türüne sahip olanlar: *Fransızca, İtalyanca, Alawa dili, Amhari dili, Limouzi dili, Romanya dili*

Geçmiş bitmemişlik ve şimdiki bitmişlik görünüş türüne sahip olanlar: *Oromo dili, Çağdaş Ortak Arapça, Malta dili, Farsça, İspanyolca.*

VERKUYL (1989: 40)'ya göre bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki zıtlıklar yalnızca fiil düzeyinde yerleşmiş bir konu değildir. Yazara göre söz dizimi belirleyici bir unsur olmakla birlikte esas ağırlık fiil cümleciğinde olup fiil ve nesneler bunu belirlemede etkindir.

MŁYNARCZYK (1973: 42)'e göre Almancada görünüş fiile ait bir sınıflandırma olmayıp söz dizimi-üsluba ait (syntactico-stylistic) bir sınıflandırma olarak yer alır. Slav görünüş geleneğinde ise biçim bilgisine dayalı ve fiile ait bir sınıflandırma olarak yer alır. Özellikle 20. yüzyılın çalışmalarında farklı araştırmacılar tarafından CHOMSKY ve MONTAGUE ile birlikte biçime dayalı bir evreye girip büyük bir değişim geçirmiştir.

Bitmişlik ve bitmemişlik görünüşü Türkçede ise ekler yardımıyla gösterilebilmekte olup bazen bir ek yalnızca bitmişlik görünüşüne sahip olurken bazen de aynı ek farklı kullanımlarda hem bitmişlik hem de bitmemişlik görünüşüne sahip olabilmektedir. Dil bilgisine dayalı görünüş Türkçede ekler yardımıyla tespit edilebilen bir görünüş türüdür.

Türkçede dil bilgisine dayalı görünüş

Türkçede *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* ekleri zaman ekleri olarak bilinmekle birlikte bu eklerin her biri aynı zamanda görünüş işleviyle kullanılır. Görünüşü tanımlamak ve dilde eklere dayalı olarak ifade edebilmek Türkçe için zaman konusu kadar kolay değildir. Bu sorun aynı zamanda İngilizce ve Çince gibi (Bk. SMITH 1997) birçok dilde de söz konusudur.

Sahip olduğu eklerin öncelikli işlevleri görünüş olan tek dil Rus-

çadır. Türkçede ise bu öncelikli işlev genellikle zaman kavramındadır. Görünüş konusunun oluşup gelişmesinin, dil biliminde de bir çalışma konusu olmasının sebebi Rusya'da Slav dilleri üzerine başlayan ve gelişen çalışmalardır. Bir Rus çocuğu fiil kullanımı için bir fiil zamanı seçerken aynı zamanda bir de görünüş eki seçmek mecburiyetindedir.

Bu Türkçe için geçerli bir uygulama değildir; çünkü Türk çocuğu zamanı belirtmek için fiile bir ek seçer, görünüş ve kiplik işlevlerini de bu ek üzerinden belli belirsiz biçimde kullanır. Türkçede ancak birleşik ve katmerli yapılarda ekler yalnızca görünüş ya da kiplik değerine sahip olarak kullanılabilir. Eklerin bu kullanımda işlevlerini tespit etmek, birleşik ve katmerli yapılarda basit yapılarda kullanımlarına göre daha kolaydır. UZUN (1998b: 116)'a göre birleşik yapılar bize görünüş maddesinin dil bilgisi kitaplarına sokulması gerekliliğini gösterir.

Türkçede ekler dil bilgisine dayalı olarak bitmişlik, bitmemişlik ve sürme görünüş özelliklerine göre incelenmiştir. Yansız bakış noktası görünüşü SMITH (1997: 77-78)'in de belirttiği gibi biçim bilgisine dayalı bir ek kullanılmadığı için incelemenin kapsamı dışında bırakılmıştır.

GRIMM (1824)'in çalışması Slav dilleri için çok önemlidir; çünkü yazar anlam yerine biçime dayalı olarak yapmış olduğu çalışmalar ile basit ve birleşik yapılar arasındaki zıtlıkları tespit etmiş ve özellikle de Alman görünüş bilimini derinden etkilemiştir (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 38).

Son zamanlarda görünüş üzerine yapılan çalışmalarda eke (biçime) dayalı görünüş işlevlerini atama öne çıkmıştır. Biçim bilgisi bakımından oldukça gelişmiş olan Türkçenin sahip olduğu *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerinin görünüş işlevlerini tespit etme çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Türkçede eklerden hareketle *dil*

bilgisine dayalı görünüş üzerine daha önce yapılan çalışmalar şöyledir:

ERKMAN-AKERSON (1994: 80-81) Türkçede eklerin bitmişlik ve bitmemişlik görünüş türleri üzerine yaptığı incelemede aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

Tablo 1.10: ERKMAN-AKERSON'a göre basit yapılarda görünüş özelliği

Ek	Biterlik	Bitmezlik
-DI	(+)	(-)
-mIş	(+)	(-)
-(I)yor	(?)	(+)
-Ar/Ir	(-)	(+)
-AcAK	(+)	(+)

GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 331) bitmişlik ve bitmemişlik başlığı altında Türkçedeki eklerin dil bilgisine dayalı görünüş özellikleri hakkında şu bilgileri verir: *-DI* ve *-mIş* bitmişlik görünüşüne, *-(I)yor*, *-mAktA* ve *-Ar/Ir* ise bitmemişlik görünüşüne sahiptir.

SONNENHAUSER (2006: 7) Türkçedeki çeşitli biçimlerle bitmemişlik görünüş türünü incelemiştir (tablo 1.16):

Yazara göre Türkçede aralıksız (continuous) ve aralıklı sürekli (progressive) arasında bir ayrım söz konusudur. Aralıksız biçim oldukça zayıftır ve aynı zamanda aralıklı biçimlerle de kullanılabilir. Oysa *-mAktA(ydI)* biçimi aralıklı biçim ile sınırlandırılır. Böylece *-mAktA(ydI)* biçimini *bilmek* gibi durum fiilleriyle kullanmak mümkün olmamaktadır (SONNENHAUSER 2006: 7).

Tablo 1.11: SONNENHAUSER'in Türkçede bitmemişlik okuması

	Gönderme Noktası	İlişki	Bitmemiş görünüşün okunması		Türkçe
Bitmemişlik	I	Eş zamanlı, sınırlanmış	Vaka zamanı (topic time) durum zamanını (situation time) içerir.	Gerçek-sürece dayalı (actual-processual).	-(I)yordu
	II	Eş zamanlı, sınırlanmamış	Vaka zamanı durum zamanını ile eş zamanlı.	Alışkanlık, sürekli (continuous) ihtimal, devamlı (permanent) zamanla ilgili değil.	*-Ir(dI)* (geniş zaman)
	III	Geçmiş ile ilgili (retrospective)	Vaka zamanı durum zamanını içeriyor.	Genel-gerçekçi, süreklilik (general-factual, durative).	-DI

Sözlüğe dayalı görünüş

Üçlü görünüş ayrımlarından ikincisini sözlüğe dayalı görünüş (lexical aspect)[10] bölümü oluşturmaktadır. Dil bilgisine dayalı görünüşü karar vermede yükleme gerek zarf gerek edat gerekse sıfatların etkisi olsa da en önemli unsur fiille eklenen eklerdir. Sözlüğe dayalı görünüşün dil bilgisine dayalı görünüşten ayrılan en önemli özelliği zaman eki olarak bilinen eklerin sözlüğe dayalı görünüş türünü atamada etkilerinin cümle içindeki zarfın, edatın yanında çok az olmasıdır. Sözlüğe dayalı

[10] Sözlüğe dayalı görünüş *durum görünüşü, bağımsız görünüş, durum türü (type of action), görünüşe ait sınıf, fiil sınıfı ve yüklem sınıfı, fiil sınıflandırması, vaka türü, fiil türü, durum türleri* gibi adlandırmalar kullanılmıştır.

görünüşü atamada esas unsur cümle içindeki zarflar ve edatlardır.

Çalışmanın konusu olan *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerinin, cümlenin sözlüğe dayalı görünüş türünü atamada eklerin çok az (ya da hiç) etkisi olmamasına rağmen tezin en geniş bölümlerinden birini bu bölüm oluşturmuştur. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi görünüş çalışmalarında üzerinde en çok tartışılan, en gelişmiş ve genişlemiş bölümün sözlüğe dayalı görünüş olmasıdır. İkincisi ise çalışmada eklerin, görünüşün hangi alt sınıfı içinde yer alması gerektiğinin tespiti için görünüşün bütün türleri hakkında bilgi toplama çabası ile bu bölüm gelişmiştir. Söz gelişi *süreklilik* maddesi hem sözlüğe dayalı hem de dil bilgisine dayalı görünüş içinde yer almaktadır. Bunun için bilginin hangi sınıflama içinde yer alacağını tespit etmek ve geneli bilmeden özeli bilmenin zor olacağı düşüncesiyle sözlüğe dayalı görünüş konusu tüm ayrıntıları ile işlenmiştir.

SMITH (1997: 5, 61)'e göre sözlüğe dayalı görünüş çok belli olmasına rağmen dil bilgisine dayalı görünüşe göre örtülü (covert) bir sınıflandırmadır. Cümle içinde tespit etmek biraz daha zordur. Görünüşe ait bakış noktasının işlevi, bir fotoğraf makinesi lensine benzerdir, alıcı için görünür nesneler yapar. Durumlar, bakış noktası lensi üzerindeki nesnelerdir. Tam olarak fotoğraf makinesi lensi ise bir resme ulaşabilen nesneleri elde etmek için gereklidir. Böylece bakış noktası bir cümlede hakkında konuşulan durumları görebilmek için gereklidir.

Özetle; sözlüğe dayalı görünüş bilgisi yalnızca cümlenin fiile eklenen eklere bağlı değildir. Cümle içindeki birçok yönlendirici (Cümlenin anlamını etkileyen zarf, edat gibi işlevli kelimeler.) cümlenin sözlüğe dayalı görünüşünü tespit etmede etkilidir. Bu sebeple sözlüğe dayalı görünüşü tespit etmek, dil bilgisine dayalı görünüşü tespit etmeğe göre daha zordur.

Sözlüğe dayalı görünüş çalışmaları

Yabancı yayınlar en çok sözlüğe dayalı görünüş bölümü üzerine yoğunlaşmaktadır; çünkü her ne kadar İngilizcede Türkçedeki gibi iki tane geçmiş zaman yok olarak bilinse de İngilizcede *-ed* ve *was* olmak üzere iki tane geçmiş zaman biçimine sahiptir. *-ed* eki ile verilen ve de *was* edatı ile verilen geçmiş zaman kavramlarını birbirinden ayırmak ve de *was* ile verilen cümleyi *-(I)yordu* ya da *-DI* biçiminde Türkçeye çevirirken bir eylemin *durum* mu yoksa *hareket* mi bildirdiği bilgisi gereklidir. Bu noktada yabancı yayınlar bu ihtiyaç etrafından belki yerleşmiş sınıflamanın dışına pek çıkmayan ve tartışma götürmeyen *dil bilgisine dayalı görünüş* çalışmalarına yer vermekle birlikte ağırlıklı sözlüğe dayalı görünüş altında toplanmıştır. Bu karışıklık, konuyla ilgilenen kişilerin sözlüğe dayalı görünüş adlandırmasından içeriğine kadar farklı başlıklar ve sınıflamalar kullanmasından ileri gelir.

Sözlüğe dayalı görünüş çalışmalarının başlangıcı ARISTO'nun *Metaphysics* adlı kitabına dayanır. ARISTO, bu kitabında fiilleri *kinūsis* 'hareket, devinim (motion)' ve *energia* 'eylem (action) işleme (operation) enerji' olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Bu ayrımlar RYLE (1949) ve KENY (1963) gibi filozoflar tarafından yeniden yorumlanmış ve RYLE (1949) *etkinlikleri* (activities); *sonuç* (culminative) ve *başarma* (achievements) olarak ikiye ayırmıştır; KENY (1963) *durumlar* (states) ve *etkinlikler* (activities) arasında daha fazla ayrımda bulunmuştur. VENDLER (1957) ise *başarmayı* (*ölme* ya da *bir şey bulma, beş pound kaybetmek, reklam sloganı yaratmak* ya da *çok iyi İspanyolca öğrenmek* gibi zaman alanların hepsi için) *tamamlanmalar*dan ayırmıştır.

ARISTO'dan sonra bilinen en önemli bölümleme VENDLER (1957) tarafından yapılmıştır.[11] VENDLER sözlüğe dayalı görünüş türlerini

[11] Benzer biçimde ANDROUTSOPOULOS (2002: 21) tarafından farklı bir

(durum türlerini) *durum*, *etkinlik*, *tamamlanma* ve *başarma* olarak yazar dörtlü sınıflandırmaya tabı tutmuştur (BINNICK 1991: 143; KERSHNER 2002: 11).

VENDLER'in sınıflamasından sonra SMITH (1997: 3) bu sınıflamaya *ani* (semelfactive) görünüşünü ilave etmiştir:

> *Durum, sabit (static) sürekli (durative)dir: cevabı bilmek, Mary'i sevmek.*
> *Etkinlik, hareketli, sürekli, bitişsiz (atelic) vakalar; gülme, parkta dolaşma.*
> *Tamamlanma, aşamalar ve sonuçların birbiri ardına gelmesiyle bir süreçten oluşan bitişli (telic), hareketli ve sürekli vakalar; bir evin yapımı, okula yürümek, Yunanca öğrenmek.*
> *Ani, hareketli, ani, bitiş noktasına sahip olmayan vakalar; dokunmak, vurmak.*
> *Başarma, hareketli, bitişli (telic), ani vakalar; yarışı kazanma, zirveye ulaşma.*

OLSEN (1994: 71) de bu sınıflamaya *aşama-seviye* görünüşü ilave etmiştir.

Sözlüğe dayalı görünüşü tespit etmede fiil tek başına karar verici öge değildir. SMITH (1997: 4)'e göre cümlenin görünüşe ait anlamı, fiiller ya da fiil cümleciklerinden daha çok cümle içinde tutulur. Bunu ilk gösteren Almanca ve İngilizce için VERKUYL (1972) olmuştur. VERKUYL bir cümlenin durum türüne yalnızca fiil tarafından karar verilmediğini zarflarla bağlantılı olarak fiil öbeğinin karar verici olduğunu belirtir.

SMITH (1997: 1-2, 86)'e göre bir cümlenin görünüşe ait anlamı, sözlüğe ve dil bilgisine dayalı görünüş birleşenlerindeki bilginin bir-

---

sınıflama yapılmış olsa da bu sınıflamalar VENDLER'in sınıflamasından çok da farklı değildir. Yazara göre *durum*, *etkinlik*, *erişme* (culminating) ve *ani* (points) olmak üzere dört tane sözlüğe dayalı görünüş sınıfı vardır.

leşmesi ile elde edilir. Bununla birlikte sözlüğe ve dil bilgisine dayalı görünüş birleşenleri birbirinden bağımsızdır:

a) Mary okula yürüdü (walked to).

b) Mary okula yürüyordu (was walking).

c) Mary parkta yürüdü (walked in).

Yukarıdaki a'da bir amaca ya da bitiş noktasına sahip tamamlanmış bir vaka sunulur ve bilgi ulaşılmış bir amaçtır. b'de vakanın aynı türünün bir parçası sunulur; fakat amaca ulaşılıp ulaşılmadığı belirtilmemiştir. c'de ise bir amaç içermeyen, tamamlanmış vakanın sunumu ile biten bir vaka (terminated) söz konusudur. Bu bilgi, cümlede görünen dil bilimine dayalı biçimler tarafından verilir. Sözlüğe dayalı görünüş bakımından bir ana fiil ve onun bağımsız değişkenleri ile öznenin de yer aldığı fiil öbeği (constellation) bu görünüş türünün atanmasında etkendir. Dil bilgisine dayalı görünüş ise genellikle biçim birimler tarafından taşınır. Burada zarflar önemli bilgiler verebilir. Hakkında konuşulan durumların bakış noktası kısmî ya da bütün görünümü verebilir. Bakış noktası olarak b'de kısmî bir görünüm, c ve a'da ise bütün bir görünüm söz konusudur.

GABRIELATOS (2004: 134-135)'a göre *sözlüğe* ve *dil bilgisine dayalı görünüş* etkileşimi küçük anlam farklılıkları yaratır. SIEWIERSKA (1991: 116)'ya göre dil bilgisine dayalı görünüş biçim bilgisi ile kodlanır. Sözlüğe dayalı görünüş ise yüklemin sınıflarını ya da türlerini konu edinir. Yazara göre bu işleve dayalı dil bilim içinde *SoA* biçiminde *kılınış* adı altında işlenir.[12]

Sözlüğe dayalı görünüş türlerini birbirinden ayırmak için kullanılan ±bitişli özelliğinin fiil biçimlerinin aynı kalmasına rağmen nasıl değiştiğini gösteren örnekler yer almaktadır. Aşağıdaki örneklerde de fiil

[12] Bu konu aşama görünüşü kısmında ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

türü ve fiile eklenen ekler aynı kaldığı hâlde cümlenin sözlüğe dayalı görünüş türü değişmemekte ve cümlenin sözlüğe dayalı görünüş türünü tayin etmede fiil, fiilin bağımsız değişkenleri ve fiil öbeği; yani fiilin kendisinin dışındaki birçok değişken karar verici olarak etkili olmaktadır (DIK 1989: 92; SMITH 2003: 83).

a) John parkta yürüdü (-bitişli);

b) John istasyona yürüdü (+bitişli).

Benzer örnekler SWART ve VERKUYL (1999: 17) tarafından verilmiştir. Aşağıdaki örneklerde cümlelerin fiili aynı kaldığı hâlde sözlüğe ait görünüş türü değişmektedir:

Mary yürüdü (walked walk) (*Etkinlik*).

Mary bir mil yürüdü (walked *a mile* walk) (*Tamamlama*).

Mary millerce yürüdü (walked *miles* + walk) (*Etkinlik*).

ERGUVANLI-TAYLAN (1996: 155-157; 2001: 105)'ın verdiği örneklerde de fiiller *-DI* eki ile bitmesine rağmen cümlelerin sözlüğe dayalı görünüş türü değişmektedir:

Şehirde iki saat dolaştık (Etkinlik).

İki saatte şehri dolaştık (Tamamlanma).

Aniden araba ağaca çarptı (Başarma).

Nazan aniden hapşırdı (Ani).

Aşağıda pek çok kuramcıdan derlenen bilgiler yer almaktadır. Bu kişi ve eserlerini tanımak sözlüğe dayalı görünüşün hem başlangıcı hem de gelişimiyle günümüze kadarki değişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesi önemlidir.

STREITBERG (1891)

STREITBERG (1891), *Almancada bitmişlik ve bitmemişlik kılınışı* (Perfektive und imperfektive Aktionsart im Germanischen) adlı çalışması

ile Alman ve Slav görünüş biliminin en önemli yazarı olmuştur. STREITBERG (1891) çalışmasında Slav dillerinde var olan bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki ayrımın Gotçada (Gothic) da var olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmasında WULFILA'nın Gotça İncil çevrisi ile orijinal Yunan İncil çevirilerini karşılaştırmış ve Gotça *du-*, *us-*, *at-* önekleri ve özellikle *ga-* ile oluşturulan birleşik fiilleri incelemiştir.

STREITBERG (1891) *fiil sınıflaması* adı altında üçlü bir ayrım yapmıştır (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 39):

1. *Bitmemişlik/süreklilik/aralıksız sürekli* (*Imperfective/durative*[13]/*continuous*[14]) görünüşleri uzunca bir süre devam eden bir etkinliği sunar.

2. *Bitmişlik/sonuçlandırıcı* görünüş fiilin anlamının tamamlandığı anı verir. Bu sınıflandırma bitiş (termination) anını vurgulayan *ani-bitmişlik görünüşü* (*momentaneous-perfective*) ile vaka ve durumun sürekliliği ile birlikte tamamlandığını açıklayan *sürekli-bitmişlik görünüşünden* (*durative-perfective*) oluşan iki alt bölümden oluşur.

3. *Yinelemeli görünüş* (*Iterative*[15]) tekrarlarla (iteration) açıklanır.

BRUGMANN (1904)

BRUGMANN fiil türlerini (kinds of actions) beş kılınış (aktionsarten) türüne ayırır. Bu türleri, fiilin sözlüğe dayalı anlamını biçim bilgisine ve söz dizimine dayalı olarak farklı fiil zamanları ile açıklamıştır. BRUGMAN'ın fiil türleri aşağıda özetlenmiştir (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 40-41):

3. *Ani* (*punctual, momentaneous, perfective, aoristic*) *eylemler*: Vaka

---

[13] KOCAMAN (2000: 167) bu kelime için *sürerlik görünüşü* adlandırmasını kullanmıştır.

[14] KOCAMAN (2000: 164) bu kelime için *sürekli* adlandırmasını kullanmıştır.

[15] KORNFILT (1997: 360) yineleme gösteren bu kavram için Türkçedeki *-üyor* ve *-üp duruyor* biçimlerinin kullanıldığını belirtir.

ve durumun tek bir hareket boyunca ya da başlangıç anında tamamlandığını açıklar. Bazı fiiller zaten anlıktır; *bulmak*. Öbür fiil durumlarında, bu kılınış cümle içindeki öbür unsurlarla Söz gelişi edatlarla birleşerek ortaya çıkar.

4. *Sürekli, bitmemiş eylemler*: İçinde özel bir edim olmaksızın sürmekte olan vaka ve durumlar için kullanılır. Böylece başlama ve bitiş noktaları bakış noktasının dışında kalır; *tırmanmak, yaşamak*. Bunun dışında bu kılınış yaygın biçimde şimdiki zaman tarafından açıklanır.

5. *Bitmiş eylemler*: Öznenin durumu önceki vakanın sonucunun belirtilmesiyle tespit edilir; "O keşfetti." ve "Şimdi biliyor." = "O bilir.". Aynı zamanda bir vaka bir durum (state) olarak algılanabilir.

6. *Yinelemeli eylemler*: Bu öbek ikilemeler ile fiil biçimlerinden oluşur. Eylem, tekrarlanan vakalardan meydana gelir. İkilemeler bu yorumları etkileyen ürünlerdir. Yinelemeli eylemler, yoğun vaka ve durumlar içinde sık sık değişir.

7. *Bitiş* (terminative[16]) (sürekli-bitmişlik) *eylemleri*: Eylem devam eden olarak sunulmaktadır; ama başlangıç ya da bitiş noktası olarak düşünülmemektedir.

POUTSMA (1926)

STREITBERG (1891)'in çalışması Alman görünüş araştırmacıları üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. POUTSMA (1926) yüklemlerin sınıflandırmasını STREITBERG (1891)'den esinlenerek oluşturmuştur (MŁYNARCZYK 1973: 41):

a. Ani (momentaneous) yüklemler;

[16] GÜVEN (2008: 4) bu terim için *sonlanmalı görünüş* adlandırmasını kullanmışur. Bir durumun bitişi gösteren bu kavram KORNFILT (1997: 359)'e göre Türkçedeki *-dikten sonra* yapısı ile kullanılır.

b. *Sürekli yüklemler*; bitişi sürekli (terminatively durative) yüklemler ve bir belirsiz sürekli (durumun başlangıcındaki süreklilik (ingressively durative) yüklemler),
c. *Yinelemeli yüklemler*.

VENDLER (1957)

VENDLER'in fiil sınıflandırması alandaki en önemli çalışmalardan biridir. *VENDLER'in fiil sınıflandırması* biçiminde anılan çalışmasından sonra çoğu dil bilimci VENDLER'in fiil sınıflandırmasını değiştirmek ya da katkı sağlamak için farklı ölçütler geliştirmiştir. VENDLER (1967) Aristocuların fiil sınıflandırmasını *durum, etkinlik (energeia), tamamlanma* ve *başarma (kinesis)* fiilleri olarak dörde ayırmıştır (VENDLER 1967: 149; VERKUYL 1989: 43; AKSAN 2003: 69):

Durum: "A, birini z(aman)l'den z2'ye kadar sevdi." demek, *z1* ve *z2* arasında herhangi bir anda (instant) *A* bu kişiyi sevdi demektir; *bil-, sev-, iste-, uzun boylu* ol- gibi.

Etkinlik: "A, z zamanında koşuyordu." demek, *z* zaman anı *A* koştuğu müddetçe bir zaman genişliğine sahiptir; yani z zamanı koşu aralıklarının bir parçasıdır; *koş-, yürü-, yüz-* gibi.

Tamamlanma: "A, z zamanında bir daire çiziyordu." demek, belirli bir *z* zamanında *A*'nın daire çizdiği zaman genişliği söz konusudur; *bir mil koş-, bir resim yap-, büyü-* gibi bu sınıf için önerilen öbür eylem öbekleridir.

Başarma: "A, z1 ve z2 arasında yarışı kazandı." demek *A*'nın *z1* ve *z2* arasında belirli bir zamanda yarışı kazanması anlamına gelir; *X'i farket-, yarışı kazan-, öl-* gibi.

VENDLER (1967: 149)'e göre *etkinlik* kavramı gerçek zaman sürecinde belirli ya da tek (unique) olarak yer almaz. *Tamamlanmalar*, ger-

çek zaman sürecinin belirli ve tek düşüncesini sezdirir. *Başarmalar* tek ve belirli gerçek zaman anlıklarını içerirken *durumlar* belirsiz ve tek olmayan (nonunique sense) gerçek zaman sürecini içerir.

Durum türlerini tespit ettikten sonra VENDLER dil biliminde çok önemli bir çalışma daha yapmıştır. Bu da dörtlü sınıflandırmayı oluşturan unsurların her birini öbüründen ayırmak için çeşitli ölçütler oluşturmuştur.

VENDLER'in sınıflandırmasında ±süreç ve ±belirlilik olmak üzere iki değişken yer almaktadır. ±süreç özelliği *tamamlanma* ve *etkinliği* ayırmak için kullanılır; ±belirlilik özelliği de *durum* ve *başarmayı* birbirinden ayırır. Bu ayırmalar için dil bilimine dayalı *in an hour*, *for an hour*, *take x time to* testleri kullanılır (RAMCHAND 1993: 4).

VERKUYL[17] (1989: 43-44, 1993: 35) zaman bölümlerinin belir(siz)liği tablo 1.15'te *any*, *a* ve *the* tarafından açıklar.

Tablo 1.12: VERKUYL'a göre durum türlerinin ayrımı

	-Süreç (anlık)	+Süreç (genişlik)
Belirsiz (*any*, *a*)	Durum	Etkinlik
Belirli (*the*)	Başarma	Tamamlanma

[17] Araştırmalarda en çok bilgi alınan kaynaklardan biri de VERKUYL (1993)'un çalışmalarıdır. Bu çalışmalar mevcut araştırmalar hakkında geniş bilgiler vermektedir. KABAKCIEV (2000: 55)'e göre VERKUYL'un 1971'de yayımlanan *On the compositional nature of the aspects* adlı çalışması bir tez olarak görünür ve bir yıl sonra yayımlanır. Çalışması görünüş biliminin gelişmesinde bir koşe taşını oluşturur. Dil bilimine dayalı çözümleme, yazarın ana dili Almanca üzerine yerleşir; fakat çalışma İngilizce çeviriler ile desteklenerek aynı zamanda İngilizce için ve de öbür diller için geçerli bir çalışma hâline gelmiştir.

Durumlar ve *etkinlikler* zamanın belirsizliğini, tek olmamasını; *tamamlanma* ve *başarmalar* ise anlıkla ilgili özellikleri paylaşır. Böylece onlar zamanda *devam eden bir süreç* olarak görünmezler. *Etkinlik* ve *tamamlanma* ise zamanda geniş biçimde *devam eden bir süreç* olarak algılanır ve son olarak *tamamlanma* ve *başarma* zamana ait belirli bölümlemeleri tek bir parça olarak içerir. Ayrıca *tamamlanma* ve *etkinlik* fiilleri aşamalı süreklilik biçimlerine sahip olabilirken *durum* ve *başarma* fiilleri bu aşamalı süreklilik biçimlerine sahip değildir.

Dil bilimciler, VENDLER'in sınıflandırmasının ilk ikisini oluşturan *durum* ve *etkinliği* kabul etmede neredeyse aynı fikirde olmuşlardır; fakat *başarma*dan *tamamlanma*'yı ayırt etmede farklı ölçütler teklif edilmiştir. KENNY (1963), VENDLER'den önce *durumlar, etkinlikler* ve *edimler* (performances) olmak üzere üçlü ayrımda bulunmuştur. *Edim* içinde VENDLER'in *tamamlama* ve *başarması* yer alır. Benzer biçimde BACH (1983, 1986) ve MOURELATOS (1981) da VENDLER'in *tamamlama* ve *başarma*larını birleştirir. VERKUYL (1989) öbür üçlü sınıftan *başarma*yı ayırmayı savunur (Akt. YANG 1995: 79).

DOBBS-ALLSOPP (2000: 29)'a göre VENDLER'in sınıflandırma yapısı yalnızca fiil türlerini dikkate almaktadır. VENDLER'in aksine, görünüş üzerine yapılan son yıllardaki çalışmalar, bu sınıflandırmayı fiil yüklemlerinin ya da öbeğinin içeriği olarak yerleşmiş *kılınış* (Aktionsart) biçiminde algılamaktadır.

SMITH (1997)

Görünüş üzerine yapılan çalışmalarda en çok dipnot kullanılan yazarlardan biri SMITH'tir. Farklı yıllarda (1991 ve 1997) yinelenmiş *Görünüş Değerleri* (*The Parameter of Aspect*) adlı eseri görünüş ve görünüş türleri hakkında kapsamlı bilgi vermektedir. Çalışmasında görü-

nüş konusunun çeşitli değişkenleri ayrıntılı olarak ortaya konmuş olup görünüşü *bakış noktası görünüşü* (viewpoint aspect) [*dil bilgisine dayalı*] olarak) ve *durum görünüşünü* (situation aspect) [*sözlüğe dayalı görünüş*] olarak ikiye ayırmıştır.

Ayrıca yazarın eserlerini önemli kılan en önemli unsurlardan biri de çalışmasında Fransızca, Rusça, Mandarin Çincesi, Navajo dili gibi birçok dil üzerine uygulama yapmasıdır. Bu uygulamalı çalışmasıyla her ne kadar bazı özellikler dilden dile değişse de bazı özelliklerin bütün dillerde ortak olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma hem teorik hem de uygulamalı olması bakımından konu ile ilgilenen araştırmacılar için çok önemli bir kaynak olmuştur. Birçok çalışma *SMITH (1991 veya 1997)'in iki birleşen kuramına (two-component theory)'na göre..* diyerek başlamaktadır.

SMITH (2005: 421)'in fiil zamanı mantığı, REICHENBACH'ın gerçek zaman ayrımına dayanır. SMITH, aynı REICHENBACH gibi gerçek zamanı *konuşma anı* (speech time), *gönderme zamanı* (reference time) ve *durum zamanı* (situation time) olarak üçe ayırır. SMITH *konuşma anını* (SpT) REICHENBACH gibi iletişimin merkezine alır ve zamana ait açıklamaların yönlendirici noktası olarak görür. SMITH'e göre *gönderme zamanı* (RT) bir cümlenin zamana ait bakış açısını sunar; aynı zamanda yönlendirici zaman, konuşma anından önce, sonra ya da aynı zamanda gerçekleşir. SMITH'e göre *durum zamanı* (SitT) bir durumun gerçekleşme zamanıdır: Gönderme zamanı önce, sonra ya da aynı anda olabilir. SMITH, *durum zamanı* adlandırmasını REICHENBACH'ın *vaka zamanının* yerine kullanır.

SMITH (1997: 3)'e göre üç tane dil bilgisine dayalı görünüş türü vardır. Bunlar bitmişlik, bitmemişlik ve yansız (neutral) bakış noktalarıdır.

Bitmişlik bakış noktası, başlangıç ve bitiş noktalarıyla bir bütün olarak durumlar üzerine odaklanır.

Bitmemişlik bakış noktası, ne başlangıç ne de bitiş anını içerir, yalnızca bir durumun parçaları üzerine odaklanır.

SMITH (1997:XIII) dil bilgisine dayalı görünüşü bitmişlik, bitmemişlik ve yansız olmak üzere üçe ayırmaktadır. Yazar bitmişlik ve bitmemişlik ayrımı için şu örneği verir:

a) *John ve Mary geçen yaz bir kayadan bahçe yaptı (built).*

b) *John ve Mary geçen yaz bir kaya bahçesi yapıyordu (were).*

a'daki cümlede inşa edilen vaka bütünüyle gerçekleşmiştir. b'de ise yalnızca inşa edilen vaka sürüyordur. Orada vakanın bitiş ya da başlangıcı hakkında bir bilgi yoktur, vakanın tamamlanıp tamamlanmadığı bilinmemektedir. Bu örneklerin ortaya koyduğu gibi bitmişlik bakış noktası bütün olarak vaka boyunca genişler, bitmemişlik ise yalnızca vakanın parçası boyunca sürer.

Yansız bakış noktası esnektir, bir durumun başlangıç noktasını ve en azından iç aşamalarından birini içerir.

SMITH (1997: XVI, 3) anlama dayalı özellikleri kullanarak sözlüğe dayalı görünüş özelliklerini *etkinlik, durum, tamamlanma, başarma ve ani* (semelfactives) olmak üzere beşe ve cümlenin durum türleri adını verdiği sözlüğe dayalı görünüş türlerini *hareketlilik, süreklilik* ve *bitiş noktasına sahip olma* (bitişli) bakımından birbirinden ayırır:

Durum, sabit (static) ve sürekli (durative); *cevabı bilmek, Mary'i sevmek.*

Etkinlik, hareketli, sürekli ve bitişsiz; *gülme, parkta dolaşma.*

Tamamlanma, aşamalar ve sonuçların birbiri ardına gelmesiyle bir süreçten oluşan bitişli, hareketli ve sürekli; *bir evin yapımı, okula yürümek, Yunanca öğrenmek*

Ani, hareketli, ani ve bitişsiz; *dokunmak, vurmak.*

Başarma, hareketli, bitişli ve ani; *yarışı kazanma, zirveye ulaşma.*

SMITH (1997: 20)'in sözlüğe dayalı görünüş türleri aşağıdaki tablo 1.11'da yer almıştır:

Tablo 1.11: SMITH'in durum türleri ayrımı			
Durumlar (Situations)	Durağan (Static)	Sürekli (Durative)	Bitişli (Telic)
Durum (States*)	+	+	Ø
Etkinlik (Activity**)	-	+	-
Tamamlanma (Accomplishment)	-	+	+
Ani eylem (Semelfactive)	-	-	-
Başarma (Achievement)	-	-	+

SMITH durumların bitiş noktalarıyla ilgili herhangi bir değer atamamıştır.[18]

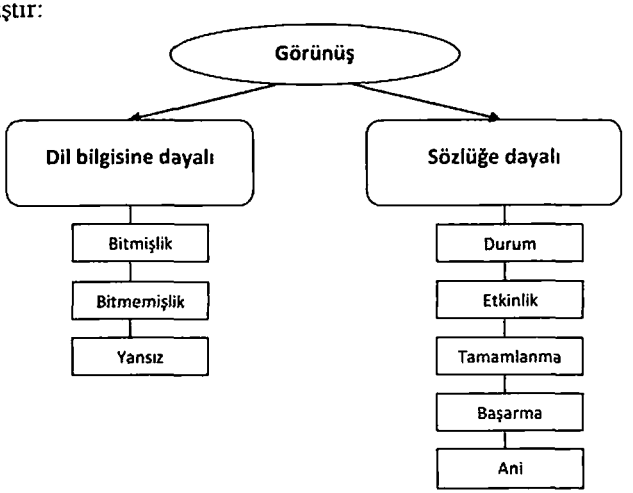
---

* AKSAN (2003: 69) *activities* adlandırması için *etkinlik* yerine *edim* adlandırmasını, *achievement* adlandırması için *başarma* yerine *erişme* adlandırmasını tercih etmiştir.

** GÜVEN (2007:3) bu adlandırma için *edim* adlandırmasını, *achievement* adlandırması için de *erişme/-bitirme*, *semelfactive* adlandırması için (*bir*) *anlık edim*, *accomplishment* adlandırması için *tamamlanma*'yı kullanmıştır.

[18] YANG (1995: 15)'a göre SMITH bu özelliğin durumlar için konu dışı olacağını düşünmüş ve bu sebeple bir değer atamamıştır.
MOENS ve STEEDMAN (1988: 17) ise vaka ve durumların sunumu için farklı adlandırmalar kullanmışlardır (tablo 1.17). Yazarlar SMITH (1997)'in bitiş noktasına sahip anlamında kullandığı *telic* adlandırması yerine *culmination* adlandırmasını kullanmışlar, ani fiil anlamında *semelfactive* adlandırması yerine de *point* adlandırmasını kullanmışlardır. Farklı adlandırmalara rağmen vaka ve durum türleri ilgi çekicidir:

SMITH (1991, 1997)'in görünüş düşüncesi Şekil 1.7'de şemalaştırılmıştır:

Şekil 1.7: SMITH'in görünüş sınıflandırması

Tablo 1.13: MOENS ve STEEDMAN'ın vaka ve durum türleri

	Vakalar (Events)		*Durumlar (States)*
	Daraltılmış (atomic)	Genişletilmiş (extended)	
+sonuç (conseq)	Bitiş Noktası - bitişli (Culmination) *tanımak, fark etmek, yarışı kazanmak*	Bitiş Noktasına Sahip Süreç (Culminated Process) *bir cv yapmak, bir sandviç yemek*	*anlamak, aşık olmak, bilmek, benzemek*
-sonuç	Ani *hıçkırmak, hafifçe vurmak, göz kırpmak*	Süreç *Koşmak, yüzmek, yürümek, piyano çalmak*	

OLSEN (1994)

Sözlüğe dayalı görünüş içinde kılınış konusunun yer almasının en önemli sebebi OLSEN (1994)'in çalışmasıdır. Konuyu ilk defa doktora tezinde işleyen OLSEN (1994: 71), SMITH (1991) tarafından beşe yükseltilen sözlüğe dayalı görünüş çalışmasına *aşama seviye durumu* (stage-level state[19]) olarak adlandırdığı bir maddeyi eklemiştir. Böylece kılınış konusu sözlüğe dayalı görünüş içinde farklı bir ad altında işlenmiştir.

OLSEN (1994)'in çalışmasının özgünlüğü aynı zamanda tespit ettiği bu durum türünün; yani aşama-seviye durumunun ayırt edici görünüş özelliklerini de tespit etmesidir. Buna göre aşama-seviye türü *durağan* özelliğine sahip olurken *bitişli* özelliğine sahip değildir. Bununla birlikte, SMITH (1991)'in aksine OLSEN (1994) sözlüğe dayalı görünüşün anlama dayalı içeriğini eksiklik özelliklerine (privative features) göre tanımlamıştır; yani çalışmasında bir durum değerinin + (artı) özelliğini belirtmiş; fakat - (eksi) değeri o özelliğin durum türünde kesinlikle olmadığı anlamına gelmeyeceği ve dolayısıyla belirsiz olduğunu düşündüğü için yaptığı çalışmasında - (eksi) değeri kısmını boş bırakmıştır (1994: 32-33):

Tablo 1.14: OLSEN'in sözlüğe dayalı görünüş sınıflandırması

Görünüş Sınıfı	Bitişli	Hareketli	Sürekli	Örnekler
Durum			+	*bilmek, sahip olmak*
Etkinlik		+	+	*koşmak, boyamak*
Tamamlanma	+	+	+	*yok etmek*
Başarma	+	+		fark etmek kazanmak

[19] Adlandırma için GÜVEN (2007:3) *geçici özellik* tanımlamasını kullanır.

YANG (1995)

YANG (1995: 82) çalışmasında durum türlerini İngilizce ve Çince üzerine uygulamıştır. Bu çalışmada yazarın tablosunun (tablo 1.19) daha iyi anlaşılabilmesi için cümlelerin Türkçeleri eklenmiştir. Bu tablo hem sözlüğe dayalı görünüş çalışmasına örnek olması hem de İngilizce ve Çince örneklerle karşılaştırma yapma imkânı vermesi sebebiyle ayrıca değerlidir:

Tablo 1.15: Durum Türleri [Sözlüğe dayalı görünüş]
Esas durum: (-hareketli, -sınırlı (bounded) -bitişli)
İngilizce: John loves Mary.
Türkçe: John Mary sever.
Çince: Xiaoming ai Zijuan
Sınırlı Durum: (-hareketli, +sınırlı, -bitişli)
İngilizce: John loved Mary (for a year).
Türkçe: John, Mary (bir yıldır) sevdi.
Çince: Xiaoming ai zijuan ai le yinian.
Esas Etkinlik: (+hareketli, - sınırlı, - bitişli)
İngilizce: John walks everyday.
Türkçe: John her gün yürür.
Çince: Zhangsan meitian zoulu.
Sınırlı Etkinlik: (+hareketli, +sınırlı, -bitişli)
İngilizce: John walked (for an hour).
Türkçe: John, (bir saatten beri) yürüdü.
Çince: Zhangsan zoulu zou le yige xiaoshi.
Esas Ani (Semelfactive): (+hareketli, ±sınırlı, -bitişli)
İngilizce: The light flashes all the time.
Türkçe: Işık her zaman yanar.
Çince: Deng yizhi zai shan.

Sınırlı Ani: (+hareketli, + sınırlı, - bitişli)
İngilizce: The light flashed (until noon).
Türkçe: Işık yansıdı (öğleye kadar)
Çince: Dent yizhi shan dao zhongwu.

Esas Tamamlanma: (+hareketli, +bitişli, -sonuç [result])
İngilizce: They built a house.
Türkçe: Onlar bir ev inşa etti.
Çince: Tamen zao le yizuo fangzi.

Bitişsiz, Sınırlı Tamamlanma: (+hareketli, -bitişli, +sınırlı, -sonuç)
İngilizce: They built houses for a year.
Türkçe: Onlar bir yıldır ev inşa ediyor.
Çince: Tamen zao fangzi zao le yinian.

Esas Başarma: (+hareketli, + bitişli, + sonuç)-
İngilizce: She won a race.
Türkçe: O bir yarış kazandı.
Çince: Ta ying le yichang paobu.

Bitişsiz, Sınırlı Başarma: (+hareketli, -bitişli, +sınırlı, +sonuç)
İngilizce: She won races one after another.
Türkçe: O birer birer yarış kazandı.
Çince: Ta yichang jie yichang de ying le hen duo saipao.

YANG (1995), SMITH (1991)'in *durum türü* sınıflandırmasını çok az değiştirmiş, görünüşe ait özellikleri *hareketli, bitişli ve sınırlanmış* olarak belirlemiştir:

Durum fiilleri: (-hareketli, -bitişli, -sınırlı)
İngilizce; know, love, live, resemble, be green,
Türkçe; bilmek, sevmek, yaşamak, benzemek, yeşil olmak
Çince; zhidao, ai, zhu, xiang, hi,
Etkinlik fiilleri; (+hareketli, - bitişli, - sınırlı)
İngilizce; run, walk, rotate, drive, push,

Türkçe; koşmak, yürümek, döndürmek, sürmek, itmek,
Çince; pao, zou, zhuan, kai, tui,
Ani (Semelfactive) fiilleri; (+hareketli, - bitişli, ± sınırlı)
İngilizce; cough, flash, jump, knock,
Türkçe; öksürmek, parlamak, atlamak, vurmak
Çince; ke, shan, tıao, qıao,
Tamamlanma fiilleri; (+hareketli, + bitişli, -sonuç)
İngilizce; build, cook, knit, eat, paint,
Türkçe; inşa etmek, pişirmek, örmek, yemek, boyamak
Çince; zao, zhu, zhi, chi, qi,
Başarma fiilleri; (+hareketli, + bitişli, +sonuç)
İngilizce; win, die, arrive, freeze, recognize,
Türkçe; kazanmak, ölmek, varmak, donmak, kabul etmek.
Çince; ying, si, dao,

Türkçede sözlüğe dayalı görünüş çalışmaları

Sözlüğe dayalı görünüş konusu Türkçede dil bilgisi kitaplarında *muhteva ya da içerikleri bakımından fiiller* genel adı altında son dönemlerde de *hâl (durum) türleri* ve farklı olarak da DENY (1941: 870)'de *hades*, EMRE (1931: 340)'de *aksiyom* adlandırmasıyla yer almıştır.

Sözlüğe dayalı görünüş konusu *durum, etkinlik, başarma, tamamlanma, ani* ve *aşama-seviye* biçiminde altı farklı durum türünden oluşurken Türk dil bilgisi kitaplarında konu *durum, oluş, kılış* biçiminde üçlü bir ayrıma tabi tutulmuş. Bununla birlikte çeşitli yazarlarcada bu konu daha farklı ayrımlarda ele alınmıştır:

BANGUOĞLU (1974: 408) fiilleri, olup bitenin niteliğine göre kılış fiilleri; *almak, taşımak, kazmak*, durum fiilleri; *yatmak, susmak, beklemek*, oluş fiilleri; *doymak, uzamak, kararmak* diye ayırmıştır.

HACIEMİNOĞLU (1991: 13) da fiilleri içeriklerine göre: a) Hareket

bildiren fiiller; *yürümek, vurmak gibi* b) İş bildiren fiiller; *öğretmek, işitmek gibi* c) Oluş bildiren fiiller; *büyümek, sararmak* gibi ç) Tavır bildiren fiiller; *beğenmek, sevmek* gibi olarak incelenmiştir.

KOÇ (1996: 301) eylem türlerini *eylem* (devinim, iş) ya da *durum* (oluş, kılış, yargı) olmak üzere iki öbeğe ayırmıştır.

Son dönemde AYDEMİR (2006)'in Nadir Engin UZUN yönetiminde hazırlamış olduğu *sözlüğe dayalı görünüş ve eylemlerim anlam bilime dayalı sınıflandırması: sözlükçe-sözdizim etkileşmesi* adlı doktora tezinde sözlüğe dayalı görünüşün ölçütlerini belirleyip dört sınıfa ayırmıştır: a) devinimler (+devingen, durumsal) b) katmerli görünüşlüler (+devingen, +durumsal) c) durumlar (devingen, +durumsal) ve ç) görünüşsüzler (devingen, durumsal).

Sözlüğe dayalı görünüş türlerinin ayırıcı özellikleri

Sözlüğe dayalı görünüş türlerini birbirinden ayırt etmek için dil bilimciler birçok ayırt edici ölçüt tespit etmeye çalışmışlardır. SMITH (1991: XVI) bu ölçütleri ±durağan (stative) (Yazar daha sonra duraganlığın yerine ±hareketli'yi kullanmıştır.) ±süreklilik (duravitiy) ve ±bitişli (telicity) olarak tespit etmiştir. XIAO ve MCENERY (2005: 186), SMITH (1991)'in yukarıdaki üçlü sınıflandırmasına ±sonuç ve ±sınırlanmışlığı eklemişlerdir. DIK (1989: 96) ise bu sınıflamaya ±kontrol ve ±deneyim (experience) ölçütlerini eklemiştir.[20]

---

[20] Yazar kontrol özelliği için şu örnekleri verir: a) *John kapıyı açtı* (*John opened the door*) (*+konrol*) b) *John bahçede otuyordu* (*John was sitting in the garden*) (*+kontrol*); a) *Madde kırmızıydı* (*The substance was red*) (*-kontrol*) b) *Ağaç aşağıya düştü* (*The tree fell down*) (*-kontrol*). Türkçede *-DI* eki bu işlevi yerine getirmektedir.

Türkçede kontrol özelliğinin olup olmadığını inceleyen BOZŞAHİN (2006: 133) Türkçede kontrol görünüş özelliğinin yüklem ve onun bağımsız

Çalışmada VENDLER (1957) SMITH (1991) ve OLSEN (1994) tarafından teklif edilen ±hareketlilik, ±süreklilik ve ±bitişlilik özellikleri ayırt edici özellik olarak kabul edilmiştir:

Hareketlilik

Hareketlilik; yani devam eden eylemler, hareketli kabul edilip bu özelliğe sahip olup olmama durumuna göre yanlarına konan işaretlerle (+hareketli ve -hareketli biçiminde) belirtilir. Bu işaretleme biçimi öbür ayırt edici özellikler için de geçerlidir.

Süreklilik

Süreklilik, konuşma anından başlayan ve belirtilen bir zaman noktasına (gönderme noktasına) kadar olan süre boyunca devam eden gerçekleşmelerdir.

Bitişlilik

Konu çeşitli yazarlarca birbirinden farklı adlarla adlandırılagelmiştir. SMITH (1997)'in telic/atelic ayrımı için MOENS ve STEEDMAN (1988: 17) *sonuçlanmış/sonuçlanmamış* (culminated/non-culminated), JACKENDOFF (1990: 27) *sınırlı/sınırsız* adlandırmalarını kullanmışlardır.

Türkçe yayınlarda ise *telicty* kelimesini *ani* DILÂÇAR (1971: 476); AKSAN (2003: 68-79) ve GÖKMEN (2003: 82-89) *son noktalı* ve AKSAN farklı bir çalışmasında (2006: 18) *hedefte-bitişli*; GÜVEN (2007: 3) ise *uç noktalık* adlandırmasını tercih etmiştir.

YANG (1995: 24)'a göre *telicity* kavramının adlandırması ve tanımı oldukça karışıktır. *Telicity*'nin türünün zamana mı yoksa mekâna mı ait

---

değişkenlerinin yapılarına dayalı özelliklerden bağımsız, söz dizimine bağlı olarak gerçekleştiğini belirtir.

olduğu tam belli değildir. COMRIE (1976: 44)'ye göre ±telic özelliği, süreç ya da bir eylemin bitiş noktasına sahip olup olmamasıyla ilgili özelliktir. ERGUVANLI-TAYLAN (1996: 154)'a göre *telic* özelliği bir vakanın sahip olduğu bitiş noktasının özelliğine atıfta bulunur; yani o *bağımlı* (*bound*) ya da *sınırlıdır*. SMITH (1997: 3)'e göre telic ve atelic vakalar arasındaki ayrım bitiş noktasına sahip olup olmama arasındaki ayrım ile açıklanır. Bir amaç, çıkış (outcome) ya da durum değişimi söz konusudur. Telic vakalar bitiş noktasına sahipken, atelic vakalar değildir.

VENDLER (1967)'den beri sürekli olarak telicity'nin varlığını teşhis etmek için *in an hour/for an hour* zarfları ile uygunluk testleri yapılır (YANG 1995: 24; XIAO ve MCENERY 2005: 186).

VENDLER (1957)'in sınıflandırmasında durum ve etkinlik bitiş noktasına sahip değildir. Tamamlanma ve başarma ise bitiş noktasına sahiptir (Akt. SALABERRY ve SHIRAI 2002: 2).

VENDLER (1957), genellikle özel bir bağlam olmaksızın zaman için *in _ time* kullanır; yani başarma ve tamamlama için *in* kullanır (http://staff.science.uva.nl):

a) Birkaç haftada ev yaptı (Built the house in a few weeks) (tamamlanma).

b) Ali Ayşe'yi birkaç dakika içinde tanıdı (John spotted Mary in a few minutes (başarma).

c) Ali bir saat içinde dans etti (*John danced in an hour) (etkinlik).[21]

ç) Ali bir yılda Ayşe tanıdı (*John knew Mary in a year) (durum).[22]

d) Ali birkaç dakika içinde öksürdü (*John coughed in a few minutes) (ani).

Bitişsiz eylemler, kendileri bir bitiş noktası belirlemez.

---

[21] Burada *in* edatı yerine *for* edatını kullanmak dil bilgisi açısından yanlıştır.

[22] Burada *bir yıldır* derken *for* kullanmalıyız.

VENDLER (1957) genellikle özel bir bağlam olmaksızın zaman için *for _ time* kullanılır; yani *for* etkinlik, durum ve ani eylemler için kullanılır (http://staff.science.uva.nl):

a) Ali birkaç hafta için ev yaptı (*John built the house for a few weeks) (tamamlanma).

b) Ali mary birkaç dakika için gördü (*John spotted Mary for a few minutes) (başarma).

c) Ali saatlerdir dans etti (John danced for hours) (etkinlik).

ç) Ali yıllardır Mary'i biliyor (John knew Mary for years) (durum).

d) Ali birkaç dakikada için (-n beri) öksürdü (John coughed for a few minutes) (ani).

Yukarıdaki cümlelerde *for* yerine *in* edatını kullanılamamaktadır.

SMITH (1997: 4) bitişli ve bitişsiz fiil arasındaki ayrımda İngilizce için *in* ve *to* yapılarının yanında sayı bakımından adların çokluk ya da teklik özelliklerinin bu ayrıma yardımcı olabileceğini belirtir:

1 a) Mary parkta yürüdü (bitişsiz) (walked in).

b) Mary okula yürüdü (bitişli) (walked to).

2 a) Edward sigaralar içti (bitişsiz) (smoked cigarettes).

b) Edward bir sigara içti (bitişli) (smoked a cigarette).

Yukarıdaki örneklerde vakanın, bağlama dayalı olarak cümlede devamının gelip gelmeyeceği tahmini söz konusudur. 1a, bir bulunma (locative) ekine sahipken; 1b ise yönelme (directional) ekine sahiptir. 2a, sayılamaz bir niteliğe atıfta bulunurken, 2b ise nesnesi belirli bir sayıya atıfta bulunur. Vakalar, belirlilikleri bakımından farklıdır. Belli *bir sigarayı içmek*, sigara bittiği zaman net bir bitiş noktasına sahiptir; fakat *sigaralar içmek*, belirsiz olarak devam edebilir, bu kullanımın bitiş noktası yoktur.

Türkçede basit yapıda *-DI* eki bitiş noktasına sahip olarak kullanı-

lırken (ERGUVANLI-TAYLAN 1996, AKSAN 2003) birleşik yapıda bu ek Söz gelişi *-(I)yordu* biçiminde bitiş noktasına sahip olmayabilir. Türkçede *in* ve *to* ayrımı için yönelme ile bulunma ekleri kullanılabilir ve bu ayrımda bağlam anlamı değiştirebilir.

SCHAAIK (2001: 68-69)'a göre ise ±telic özelliği mantığa dayalı çıkarımlarda çok önemli bir role sahiptir. KORNFILT (1997: 362)'e göre de *telic* okumalar mantığa dayalı çıkarımlar ile elde edilir. *Telicty*'yi açıklamak için Türkçede ayırıcı bir biçim yoktur:

Hasan bir masa yaptı.

örneğinde varoluş (existence) içinde bir masanın sonucu olarak Hasan masa yapmayı bitirmiştir:

Hasan bir masa yapıyordu.

örneğinde ise gerçek zaman belli bir süreci boyunca masa yapma eylemini içerir; fakat işlem hiçbir zaman tamamlanmayabilir.

Kelime, tam olarak *doğal bitiş noktasına sahip* anlamına gelmektedir. Bazı fiiller kök ve/veya gövde anlamlarında eylemin bittiği ve/veya bitmediğini; yani sonuçlanıp sonuçlanmadığı ile ilgili bilgi vererek fiilin bitip bitmeyeceğini belirtir. Çalışmada bu sebeple *telic* için *bitişli*; *atelic* için ise *bitişsiz* adlandırması kullanılmıştır.

Özetle, İngilizce için söz dizimi çok önemlidir. Bunun için de kullanım bilgisi gibi çeşitli değişkenler önemli yer teşkil eder. Türkçede bir eylemin *telic* ya da *atelic* ayrımı çeşitli ekler yardımı ile verilir. Bu Türkçeye has bir özellik olup Türkçenin zengin biçim bilgisinin bir sonucudur; çünkü Türkçe, İngilizce gibi söz dizimi esasına dayalı bir dil olmayıp fiile eklenen ekler ve cümle içindeki çeşitli yönlendiriciler doğrultusunda yorumlanır.

Sözlüğe dayalı görünüş türleri

VENDLER (1957)'in sözlüğe dayalı görünüş sınıflamasına SMITH (1991, 1997), *ani* fiil türünü, OLSEN (1994) de *aşama-seviye* türünü eklemesiyle sözlüğe dayalı görünüş türleri *durum*, *etkinlik*, *başarma*, *tamamlanma*, *ani* ve *aşama-seviye* olmak üzere altı farklı türde belirlenmiştir. Bu durum türlerini birbirinden ayırt etmek için üç farklı görünüş ölçütü kullanılmıştır.

KRIFKA (2001: 2)'e göre BACH (1981, 1986) vakalar (events) ve süreçler (processes) ile eylemlerin iki türünü oluşturmuştur. Vakalar alt bölümlemeye karşı (antisubdivisibility) (=miktar ölçme-quantization) ve toparlanırlık (additivity) (=birikimli-cumulativity) özelliklerine sahiptir; süreç ise tam olarak bu özelliklerin zıt olanlarına sahiptir.

Durum fiilleri

Durum fiilleri herhangi bir durum değişimi içermemektedir. Başlamaları ya da bitmeleri durumun bir parçası olmamaktadır; çünkü durum fiillerin başlangıçlarında ya da bitişlerinde bir önceki vaka ve duruma bağlı olarak mutlaka durum değişimi söz konusudur.

SCHENNER (2005: 6) *bilme, inanmak, sahip olmak, arzulamak, sevmek* gibi durum fiili örneklerini vererek bu fiil türünün aşamasının düz bir çizgi hâlinde olduğunu belirtir:

[redacted]

Durumlar, hareketli değildir. Onlar değişim olmadan faklılaşmış bir süreç ya da bir anın (moment) üzerinde tutulur. Durumlar tabii bitiş noktasına sahip değildir (ERGUVANLI-TAYLAN 1996: 154).

Etkinlik fiilleri

Etkinlik fiilleri hem hareketlilik hem de süreklilik özelliklerine sahiptir. Fiilin bitiş noktasına sahip olup olmadığı ise bağlam üzerinden kullanımı ile tespit edilir. +hareketli ve +sürekli ile işaretlenmiş etkinlik fiilleri, her zaman öbür oluşumlar ve kullanış bakımından bağlam üzerinden bitişli ya da bitişsiz sürekli vakaları temsil eder; *sürüklemek, bırakmak, yüzmek, çevirmek, yuvarlamak, kaymak, dönmek, sallanmak.*

SMITH (1997) *etkinlik* fiillerini, vakanın gerçekleşmesi için çaba ve zaman harcanmasını gerekli kılan özellik olarak tanımlamaktadır.

SCHENNER (2005: 6, 20) *Mary araba sürdü (drove the car), Mary tırmandı (climbed), Mary koştu (ran)* örneklerini vererek etkinlik fiillerinin gerçekleşme aşamalarını aşağıdaki gibi konuşma anına kadar haraketli olarak verir:

Etkinlik hareketlidir: Onlar istek ve ettirgenliği içeren gerçek zamanda birbirini izleyen aşamalara sahiptir. Genelde etkinlik durumları keyfi bir son bitiş noktası ile bitişli (telic) değildir (ERGUVANLI-TAYLAN 1996: 154).

FREED (1979)'e göre etkinlik fiili isteğe bağlı başlangıç ile bir isteğe bağlı bitişe sahip değildir. Oysa tamamlanma anlık bitişe sahiptir. Fiiller, başlangıç ve başlama gibi testlerin esası üzerinden hareket etmeksizin oluşan başlangıçlardır (KERSHNER 2002: 73).

Kısaca etkinlik fiilleri bitiş noktasına sahip olmamakla birlikte aşamalı, sürekli ve hareketlidir.

Tamamlanma fiilleri

Tamamlanma fiilleri nicelik zarflarıyla kullanılır. Hareketli, bitiş

noktasına sahip olup sürekli değillerdir.

SCHENNER (2005: 6) *bir resim yapmak, bir sandalye yapmak, bir bina yapmak* örneklerini vererek tamamlanma fiillerinin aşamalarını etkinlik fiillerine benzer biçimde verir:

Tamamlanma hâl türünde, vakanın başlangıcından sonuna değin geçen zaman dilimi, sonuca ulaşmak için atılmış adımları ya da aşamaları kapsamaktadır. Dolayısıyla tamamlanma eylemlerinin gerçekleşmeleri sonucunda, SMITH (1991)'in durum değişimi olarak tanımladığı yeni bir durum ortaya çıkmaktadır (Akt. GÖKMEN 2003: 86-88).

SMITH (1997: 27) tamamlanma türlerini aşağıdaki biçimde örneklendirmiştir:

a. Etkilenmiş nesneler (affected object): *demir çubuğu bükmek, elbiseyi buruşturmak,*

b. Oluşturulan nesneler (constructed object): *bir bina inşa etmek, bir mektup yazmak,*

c. Tüketilen nesneler (consumed object): *bir binanın yıkımı, bir bardak şarabın tüketimi,*

d. ç) Etkilenmiş deneyimler (affected experiencer): *Mary'i şaşırttı,*

e. Yol amaç (path-goal): *göle yürümek, 2'den 3'e çalışmak.*

Tamamlanma, bir sürecin tamamlanmasında sonuç durum değişimi içerir ve bitişli olması bakımından etkinlikten ayrılır. Bitiş noktası için farklı aşamalara sahip olan tamamlanma, heterojendir ve sureklidir (ERGUVANLI-TAYLAN 1996: 155).

DOWTY (1979)'e göre tamamlanma türü (Akt. YANG 1995: 29):

a. Yerleştirme (Locatives): *yürümek, uçmak, oturmak, yatmak, bir adım yürümek, koymak, bir adım itmek.*

b. Yaratılmış geçişli fiiller (transitive verbs of creation): *bir resim çizmek, bir kazak örmek, bir bina yapmak.*

c. İnşa edilen geçişli fiiller (transitive verbs of destruction): *bir sandiwiç yemek, yıkmak, bir buz küpünün erimesi:*

d. ç) Durum değişikliğindeki geçişlilik (transitive change of state): *öldürmek, kırmak, pişirmek (bir hindi)*

e. Bir *edim nesnesi* yaratmak (creation of a *performance object*): *kara parçasını boyamak, tek boynuzlu at çizmek, bir sonata uygulamak.*

Başarma fiilleri

Başarma fiilleri hareketli ve bitiş noktasına sahip olup anlık ve sürekli değildir.

SCHENNER (2005: 6) *tanıma, fark etme, bulma, ulaşma, ölme* örneklerini vererek başarma fiil türünün gerçekleşme aşamalarını aşağıda şekleder:

SMITH (1997: 75)'e göre bitmemişlik sık sık başarmalarda kullanılır. Bitmemişlik vakanın hazırlık aşamasını sunar. İngilizce, Fransızca, Rusça ve Navajo dilleri başarmalarının bitmemişliğine sahiptir, Çince ise değildir.

ERGUVANLI-TAYLAN (1996: 156) başarma fiilleri ile tamamlanma fiilleri arasındaki en önemli farkın, fiilin gerçekleşme sürecinde ortaya çıktığını söylemektedir. Hem tamamlanma hem de bitirme fiilleri, bitiş noktası içermektedirler; fakat bitirme fiilleri anlık oldukları için fiilin gerçekleşme süreci uzun bir zaman dilimine yayılmamaktadır.

Başarma fiilleri, tamamlanma fiilleri gibi +süreklilik ile işaretlenmemiştir. Bundan dolayı da sık sık ani (punctiliar) olarak yorumlanır.

İngilizcedeki örnekler geçişli bazı durum değişim fiillerini içerir (*eğ-*, *kır-*) ya da belirtme belirtmeyen *-i* hâlinde olmayan (unaccusative) gerçekleş-, görünmeme- ve görün- fiillerini içerir; *görün-*, *kalk-*, *uyan-*, *öl-*, *ol-*, *gözden kaybol-*; çünkü bu fiiller süreklilik için belirsizdir ve aynı zamanda sürekli olarak tamamlanma biçiminde yorumlanır (OLSEN 1994: 200).

Başarma, tamamlanma gibi bitişlidir; fakat belli bir zaman almaz ve anlıktır. Durum değişimine sebep olan süreç, bitiş sonucundan ayrılmış olarak görünür: *Nazan yarışı kazandı*; *araba ağaca çarptı!* (ERGUVANLI-TAYLAN 1996: 155).

SMITH (1997: 30-31) başarmayı tamamlamadan ayırmak için öncelikli ölçüt olarak aniliği (punctuality) kullanır. Böylece başarmayı, durum değişikliğine sebep olan ani vakalar biçiminde tanımlar. *Durum değişimi* hem tamamlanma hem de başarma ile ilişkilidir. En önemli başarma sonuç türleri aşağıda maddelenmiştir:

a) Etkilenmiş nesneler (affected object); *bardak kırmak*, *kâğıt yırtmak* (*tear*),

b) Oluşturulan nesneler (constructed object); *bir şehir hayal etmek*, *bir değişkeni tanımlama*,

c) Tüketilen nesneler (consumed object); *bir bombanın patlaması*,

d) Etkilenmiş deneyimciler (affected experiencer); *bir kuyruklu yıldız görmek*.

Etkinlik ve başarma zaman zarfları bakımından da birbirinden ayrılır. Başarma adlandırması cümlecikte *in* ile kullanılır; fakat yalnızca sıra dışı olarak *for* zarflarını da alır ve etkinlik adlandırması yalnızca *for*'lu cümleciklerde kullanılır (YANG 1995: 12):

a) O bir saatten beri kart dağıttı/*bir saatte (He pushed the cart for an hour/*in an hour) (etkinlik).

b) O, bir saat boyunca*/bir saatte arabayı itti (He drew a circle *for an hour/in an hour) (tamamlanma).

Benzer bir biçimde Başarmaya uygun olup etkinliğe uygun olmayan "It took X some Y time to..." ile açıklanır:

a) Kart dağıtmak 20 dakikasını aldı (*It took him twenty minutes to push the cart) (etkinlik).

b) Bir daire çizmek 20 dakikasını aldı (It took him twenty minutes to draw a circle) (tamamlanma).

Başarma ile *tamamlanma* tartışmalarının en önünde iki konu yer alır; ilk konu, başarmaya karşı tamamlanmanın bağımsız (inherent) zamana ait ölçütleriyle ilgilidir. Başarmayı, FREED (1979) sürekliliğe (duration) ya da BINNICK (1991) zamana ait yapılara sahip olmaması; DOWTY (1986) ise sürekliliğe sahip olmaması bakımından tartışır. Bununla birlikte etkinlik ve/veya tamamlanmayla karşılaştırıldığında kısa bir süreklilik vardır. DOWTY (1979) aynı zamanda daha kısa sürekliliği başarmayı, tamamlanmadan ayırmak için oluşturulmuş görünüşe ait bir ölçüt olmadığını tartışır. Bununla birlikte, VERKUYL (1989) başarmak için karar verici bir ölçüt olmadığını belirtir (Akt. KERSHNER 2002: 60).

Ani fiiller

Bu durum türü SMITH (1997: 29) tarafından sözlüğe dayalı görünüş sınıfına eklenmiştir. Hareketli, bitişsiz, anlık (instantaneous) özellikle-

rine sahiptir. Tipik örnekleri ise *kapıya vurmak, öksürmek, kanat çırpmak*. Ani (Semelfactive), en basit vaka türüdür.

SCHENNER (2005: 6) ani fiilleri *semelfactive* yerine *point* olarak adlandırır. *öksürmek, hıçkırmak, parlamak, göz kırpmak* örneklerini vererek ani fiilleri şöyle şekleder:

Ani fiiller, başarma gibi anlıktır (instanteneous); fakat ne bitiş noktasına ne de başlangıç aşamasına sahiptir: *Nazan hapşırdı, adam ona bir tokat attı* ani fiillerin genel örnekleridir (ERGUVANLI-TAYLAN 1996: 155).

SMITH (1997: 75) ani fiil türünün hazırlık (preliminary); yani başlangıç aşamasına sahip olmadığını belirtirken OLSEN (1994: 200)'e göre ani fiiller yalnızca +hareketlilik ile işaretlenir. Böylece onlar genellikle bitişsiz, tek-aşama vakaları olarak yorumlanır. İngilizcede *öksürmek, çırpmak, vurmak* ve *akıtmak, tokatlamak* gibi örneklendirilir.

Ani fiiller, etkinlik fiillerinden farklılık gösterir. Etkinlik fiilleri daima tekli vaka söz konusu iken ani fiiller tekli olmayan ve çoklu vakalar arasında değişir. Birincisinde süreç olarak etkinlik fiilleri daima tek bir vaka gerçekleşmesine sahipken öbürü ise bir süreç olarak ani, daima tekrarlanan okumalara sahiptir. "Öksürüyordu." derken bir öksürme serisi hakkında konuşur. Bununla birlikte "Yürüdü." derken yalnızca belirli bir yürümeye atıfta bulunurlar. İkinci olarak MEULEN (1995)'e göre *o öksürdü* cümlesi aşama süreksiz (non-progressive) ve benzersiz olup (standing alone, unique) tek bir vaka bir öksürük ya da bir öksürük serisi ile tekrarlanır olabilir. Bununla birlikte aynı biçimdeki "O yürüdü." gibi genelde tekli etkinliğe sahiptir (YANG, 1995: 50).

Aşama-seviye durumu fiilleri

Aşama-seviye durumu (stage-level states) +sürekli ve bitiş noktasına sahiptir. CARLSON (1977) belli gerçek zamanlarda tutulan *acıkmak* gibi aşama-seviye durum fiillerini genel sınıflama içerisinden ayırmayı teklif eder. Aşama seviye durum fiillerinin tipik örnekleri *ulaşabilmek* ya da *hasta olmak* gibi aynı zamanda genel bir gerçek olabilir. Bir hayvan, Söz gelişi *hasta* doğmuş olabilir ve ölene kadar *hasta* kalabilir. Benzer biçimde, bir itfaiyeci yalnızca fedakâr ya da dürüst değil, aynı zamanda daima *aç* da olabilir. *Geçicilik*, söz gelişi bir şeyin gerçeğidir, örneğin *sürekli bir iş* (Akt. OLSEN 1994: 201).

Aşama görünüşü

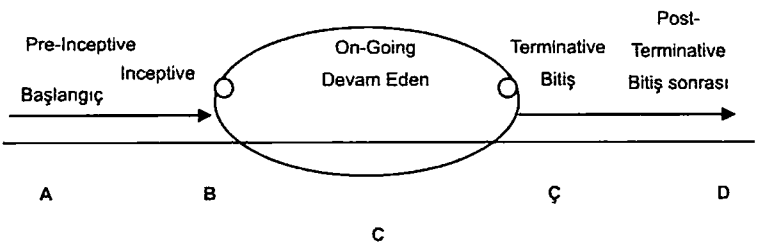
Aşama görünüşü (kılınış düşüncesi) bilgisi Türkçede kökün ve gövdenin ve aynı zamanda kök ve gövdeye eklenen eklerin görünüş değeri ile ilgili bilgi verir. Çalışmada kök ve gövdedeki görünüş değeri ile ilgilenilmeyecek[23] ve bunun yerine çalışmanın konusunu oluşturan ve Türkçede *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerinin aşama görünüşü işlevleri incelenecektir.

Aşama görünüşü ile bir vaka ve durumun gerçekleşme aşamaları verilir. Bu aşamalar başlangıç ve bitiş noktalarının belirlilik ve belirsizliği ile ilgilidir. FREED (1979), VENDLER'in (1957) fiil sınıflandırmasını alır ve fiilin kullanımına bağlı olarak zamana ait aşamalar içinde onları başlangıç (onset), çekirdek (nucleus) ve bitiş (coda) biçiminde parçalar. Başlangıç, bir tane varsa vakanın başlangıç cümleciği oluşur. Bitiş, bir vakanın son cümleciğidir; çekirdek cümle ayırt edici özelliklere ve vakanın önemli özelliklerine sahiptir. Bir etkinlik fiili, bu çözümlemeye

[23] Bu bilgiyi Lars JOHANSON (1971) ayrıntılı olarak ortaya koymuştur.

göre sürekli, başarma fiili ise anlık bir süreci oluşturur (Akt. KERSHNER 2002: 12).

SOGA (1983), bir vakanın geliştirilmiş beş aşamasını aşağıda bulunan şekil 1.8'de tanımlamaktadır (Akt. KERSHNER 2002: 12):

Şekil 1.8: SOGA'ya göre bir vakanın geliştirilmiş beş aşaması

SOGA'nın *inceptive, on-going* ve *terminative* (*başlangıç, devam etme* ve *bitiş*) biçimindeki sınıflandırması FREED'in (1979) *onset, nucleus* ve *coda* sınıflaması ile aynıdır. SOGA'nın çözümlemesi eylemin gerektirdiği çabayı gösteren oluşumları içerdiği için önemlidir. Söz gelişi *pencere açmayı denemek* gibi vaka ve durumun başlangıç öncesi aşamalarını verir. Böylece birçok aşama gösterilebilinir (Akt. KERSHNER 2002: 12).

SMITH (1997: 13)'e göre ise bir vaka ve durum *başlangıç* (preliminary), *orta* (internal) ve *sonuç* aşamalarına sahiptir.

Kılınış düşüncesi

Dil biliminde kılınış birçok yazar tarafından *sözlüğe dayalı görünüş* (örn. COMRIE 1976; HOPPER 1979; MICHAELIS 1998; SMITH 1997 vd.) ve birçok yazar tarafından da *dil bilgisine dayalı görünüş* (örn. GUILLAUME 1965) içinde işlenmiştir ve KERSHNER (2002: 20)'in de ifade

ettiği gibi kılınış konusu sık sık ihmal edilmiştir.

Kılışın ilk önemli çalışması Alman bilim adamı STREITBERG (1891) tarafından yapılmıştır (KERSHNER 2002: 56).

Yaklaşık iki yüzyıl önce görünüş, *zaman*dan ayrılmış ve kavram 75 yıl sonra görünüş sınıflandırmasının çağdaş bir anlamıyla kısıtlı ve dar anlamından genişleyerek kılınış sınıflandırmasını da içine alarak alt dallara ayrılmıştır (MŁYNARCZYK 1973: 33). BOGDAN (1998: 10)'a göre *kılınış* (aktionsart) kavramı ve kılınışın görünüşten nasıl ayrılacağı hususunda karışıklık söz konusudur. Bu sorun Rusçadaki *vid* (görünüş) kelimesinin Almancaya *kılınış* (*aktionsart*) biçiminde çevrilmesi ile daha da büyümüştür. Bazı dil bilimciler hâlâ bu çeviri adlandırmalarını kullanılmaktadır.

Kılınış düşüncesi için gerek JOHANSON (1971) gerek DILÁÇAR (1971) gibi birçok yazar Türkçede fiil kök ve/veya gövdesinde bir görünüş kavramı tespit etmişlerdir. Bununla birlikte Türkçedeki fiil kök ve gövdelerinde tespit edilen görünüş kavramı, sözlüğe dayalı görünüş özelliği olan fiilin tamamlanma mı başarma mı bir etkinlik mi yoksa dil bilgisine dayalı görünüşün bir özelliği olan bitmişlik mi bitmemişlik mi yoksa sürme mi bildirip bildirmediği ile ilgili bir bilgi söz konusu değildir.

Kılınış ve görünüş ilişkisi

Slavcada kılınış ve görünuş arasındaki kesin ayrım ilk defa AGRELL (1908) tarafından tartışılmış ve kılınış kavramı 1930'da oluşmuştur. ISACENKO'ya göre kılmış kavramı 1960'ların sonralarına doğru klasik görünüş çalışmalarında henüz uygulanmamıştır (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 57).

HERMANN (1927), JAKOBSON (1971b), MASLOV (1962), FORSYTH

(1970) ve COMRIE (1976)'nin de aralarında bulunduğu birçok yazar kılınış ve görünüş arasındaki zıtlığı açıklamaya çalışırken öznellik ve nesnellik ayrımına atıfta bulunmaktadırlar. Görünüş, vakaların yer aldığı bakış açılarının yer aldığı bir bakış açısı olup sık sık öznel olarak tanımlanır. Kılınış ise bir vakanın ona ait bir özelliği olarak tanımlanır. Böylece bu anlamda nesnellik söylenebilir; fakat öznellik/nesnellik ayrımı Slav dillerinde kılınış ve görünüş arasındaki ayrımın altını çizmede yeterli bir ayrım değildir. İki sınıflandırma arasındaki ayrım sık sık anlama dayalı zıtlıklardan oluşan adlandırmalarla açıklanır (Akt. MŁYNARCZYK 1973: 57-58):

Tablo 1.16: MŁYNARCZYK'in görünüş ve kılınış arasındaki ayrımı

Görünüş	Kılınış
öznel	*nesnel*
bakış açısı	*durumun özelliği*
dil bilgisine ait	*sözlüğe ait*
zamana ait	*zamana ait değil*
mecburi	*mecburi olmayan*
ikili	*ikili değil.*

SCHMIEDTOVA (2004: 74) Almancada görünüş ile kılınış ilişkisini şöyle verir:

Tablo 1.17: SCHMIEDTOVA'ya göre kılınış ve görünüş ilişkisi

Kılınış (aktionsart)	Görünüş Anlamı (aspectual meaning)
Yemek (essen)/ Savaşmak (kämpfen)	(+sürekli (durative), belirlenmemiş (not specified) - bitiş/bitiş noktasına sahip değil (terminative/atelic))
Tabağı temizlemek (*auf*essen)/ ele geçirmek (*er*kämpfen)	(- sürekli, bitmişlik + bitiş/ bitiş noktasına sahip)

Son yıllardaki çalışmalar ise sözlüğe dayalı görünüş ile kılınışı birleştirmeğe yöneliktir (Bk. ERGUVANLI-TAYLAN 1996; SMITH 1997; OLSEN 1997; AKSAN 2003). Böylece ara sıra sözlüğe dayalı görünüşe, kılınış olarak da atıfta bulunulur. BINNICK (1991) ve KERSHNER (2002) bu ayrımı sıra dışı olarak tanımlar. BINNICK (1991) görünüşe ait sınıflandırmaları üçe ayırır: Dil bilgisine dayalı (gramatikal) görünüş, sözlüğe dayalı görünüş (ARISTO'nun görünüş kavramı) ve kılınış. MICHAELIS (1998: 260) benzer bir uygulama ile kılınışı öbür görünüş türlerinden ayırır ve adını *aşama görünüşü* olarak değiştirir.

Kılınış yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü gibi yabancı ve Türkçe yayınlarda farklı sınıflamalar içinde yer almıştır. Bununla birlikte birçok çalışmada kılınış ile görünüş aynı mı yoksa farklı mı tartışmaları yapılmıştır. Ağırlık bu konunun sözlüğe dayalı görünüş içinde yer almasına yönelik olmuştur; çünkü kılınış kelimenin sözlükte taşıdığı anlam üzerine yapılan incelemelerden oluşur. Yalnız dil biliminde sözlüğe dayalı görünüş adı altında işlenen konu ile kılınış konusu arasında yakından uzaktan bir bağlantı yoktur. İlle de bir bağlantı kurulacaksa o da sözlüğe dayalı görünüş adlandırmasının kılınışın içeriği ile benzerlik oluşturmasıdır. Uygulama ve içerik iki alan arasında çok farklıdır.

Çalışmada kılınışın hem *sözlüğe dayalı görünüş* hem de *dil bilgisine dayalı görünüş* sınıflandırması içinde yer almasının bilgi karmaşasına sebep olacağı düşünülmüştür.

Her ne kadar yeni yayınlarda da *kılınışı* ERGUVANLI-TAYLAN (1996) ve AKSAN (2003) sözlüğe dayalı görünüş içinde inceleseler de çalışmada DIK (1989) ve MICHAELIS (1998) gibi yazarlarca teklif edilen aşama görünüşü adlandırması ve sınıflaması tercih edilmiştir. Bu sebeple çalışmada görünüş; *dil bilgisine dayalı görünüş, sözlüğe dayalı görünüş ve aşama görünüşü* olmak üzere üç farklı görünüş türü üzerine şekillenmiştir.

Yabancı çalışmalarda aşama görünüşünü sınıflama çalışmaları

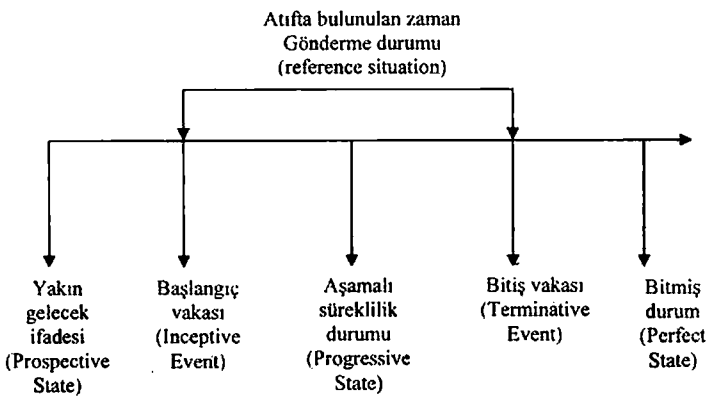
DIK (1989: 187) dil bilgisine dayalı görünüşü bitmişlik/bitmemişlik ile aşama görünüşü ve ölçüme dayalı (quantificational) görünüş olarak üçe böler. SoA (States of Affairs) olarak adlandırdığı aşama görünüşünü yazar aşağıdaki gibi sınıflar (DIK 1989: 190):

Tablo 1.18: DIK'in aşama görünüşü sınıflandırması

1. Beklenen	Ali ağlayacak. (John is going to cry)
2. Şimdiki umulan (immediate prospective)	Ali neredeyse ağlayacak. (John is about to cry)
3. Başlamış (ingressive)	Ali ağlamağa başlar. (John starts crying)
4. Aşamalı Süreklilik	Ali ağlıyor. (john is crying)
5. Bitiş (egressive)	Ali ağlamayı durdur. (John stops crying)
6. Yakında olmuş bitmiş (Recent Perfect)	Ali tam ağlıyordu. (John has just cried)
7. Bitmiş (Perfect)	Ali ağladı. (John has cried)

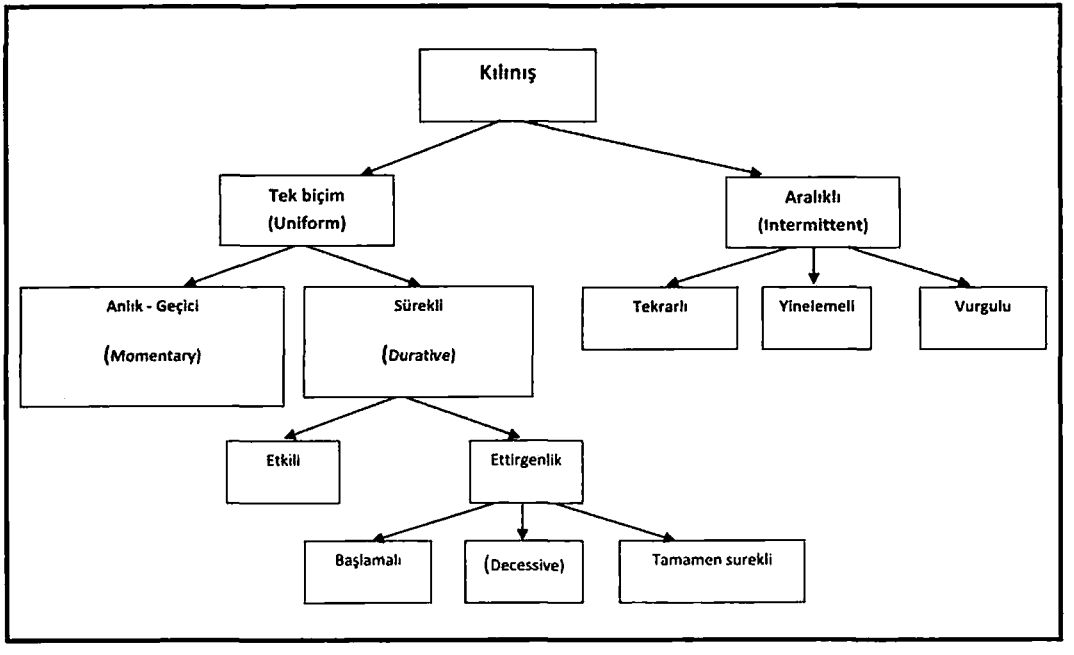
SIEWIERSKA (1991: 118)'a göre *aşama görünüşü* gerçek zaman boyunca SoA'ın farklı gelişim aşamalarını verir: SoA'dan önceki *yakın gelecekteki (prospective), hemen (immediately), konuşma anında olma, SoA'nın başlangıcı (başlangıç - ingressive), süreçteki bir SoA (aşamalı süreklilik), SoA'nın son aşaması (bitiş - egresisve), SoA'nın sonucu (sonuçlandırıcı - resultative)* gibi.

Aşama görünüşün çeşitli bölümlerini MICHAELIS (1998: 68) ise şekil 1.9'de belirtmektedir:

Şekil 1.9: MICHAELIS'in aşama görünüşü çeşitleri

NOREEN (1911)'ın kılınış adı altında hazırlamış olduğu aşama görünüşü sınıflandırması POLLAK (1920) tarafından düzenlenmiş ve BINNICK (1991: 202) tarafından aktarılmış olup bugün (2011) hâlâ ilgi çekici bir sınıflandırma olma özelliğini korumaktadır (Şekil 1.10):

Şekil 1.10: NOREEN'in aşama görünüşü sınıflandırması

HARRISON (1996-2006: 7-8)'ın sınıflamasında aşama görünüşü ile sözlüğe dayalı görünüş özelliklerini iç içe girmiş biçimde vermiştir. Yazarın sınıflaması şöyledir:

Başlangıç görünüşü (inchoative aspect) bir ifadenin (etkinlik ya da bir sürecin zıtlı olarak) başlangıcını gösterir. Bunun *mavi olmak* (to be blue) ya da *büyük olmak* (to be large) gibi bir sıfat ve *-DIr* eki ile açıklandığı unutulmamalıdır. Bazı dillerde ise bu görünüş türü durum fiilleri tarafından açıklanır. *Mavi olmak*'ın başlangıç görünüşü 'mavi olmak, maviye dönüşmek' anlamındadır ve başlangıç biçimi *büyümek* 'büyük, daha büyük olabilmek' anlamında olabilir.

Bitiş görünüşü (cessative aynı zamanda *cessive, egressive* ya da *terminative* olarak adlandırılır), bir durumun bittiğini gösterir. Bitiş biçimi içine yerleşebilmek yerine artık 'yerleşememek, çıkmak' anlamında olabilir ve bitiş biçimi sahip olunan bir nesneyi kaybetmek, sahipliği bitirmek anlamında olabilir. Slav dillerini okuyan öğrenicilerin bazıları görünüşün bir sürecin orta noktasında ya da yakınında olduğuna inanır: "Telefon çaldığında banyoda duş alıyordum." cümlesi gerçekleşme aşamasındadır. Bu görünüş Almancada *transkursive Aktionsart* biçiminde yer almaktadır.

Sınırlandırıcı görünüş (delimitative aspect), kısa bir süre için süren durumu gösterir: "Hadi biraz yürüyelim." ve "(Biraz) savaş hakkında konuştu." gibi cümleler bu görünüşü verir. İngilizcede bunu işaret etmek için bir ek ya da çekim işareti olmamasına rağmen öbür anlamlara sahip olabilen belirsiz cümlecikler kullanılmaktadır.

Anlık görünüş (punctual aspect) ani durumları gösterir. Bu durumlarda hiçbir süreklilik yoktur. Rusçada tabii anilik eki olan *-nu* ekiyle işaretli birçok fiil vardır; *öksürmek, parlamak.*

Süreklilik görünüşü (perdurative indicates) uzunca bir süreç boyunca

sürme durumunu gösterir. Belki umulandan daha uzundur: *Esperantitler (Esperantists)* ve *Idistler (Idists) arasındaki çatışma sürmekte ve devam edeceği düşünülmekte.*

Genişleyici görünüş (protractive aspect: durumu genişletmek, normalden fazla yapmak) ve *süreklilik (perdurative)* arasında bir ayrım yapmak mümkündür. Bu görünüş türünün anlamı fiil kökü tarafından genelde ima edilen zaman sürecinden çok daha uzun, belki tanımlanmaz olmasıdır. Bu görünüşün sahip olduğu bir dil, bir fiil içindeki *tutmak, sürdürmek, sahip olmak* veya *yerleştirmek* fiilini *devam et-, kal-, gecik-* fiillerin anlamına dönüştürebilir.

Yinelemeli görünüş (iterative aspect) bir eylemin birçok defa tekrarlandığını gösterir. (Esperanto dilinde *-ad-* bazı zamanlar bu anlamda kullanılır: gibi in *pafado* and *frapadi*). Bazı dil bilimciler yinelemeli görünüşü *sıklık görünüşü* olarak adlandırırlar, öbür ayrımlar yüksek sıklıkla yapılan bir eylemi göstermek için tekrarlama gösteren fiilleri söyleyerek yinelemeden sıklıkla (frequentative) ayrılır.

Ani görünüş (semelfactive aspect) yinelenen bir durumun yalnızca bir anlığını gösterir: *Kapıya tek bir kez vurma*, ani fiiller gerçek zaman tüketimini gösterir ya da çoklu-aşama durumlarını sıkıştırır ve aniden ya da bir anda gerçekleşir.

Türkçede aşama görünüşü (kılınış) çalışmaları

Görünüş biliminin üçüncü büyük kolu olan aşama görünüşü Türkçede 1971'den beri (*aktionsarten* kelimesinin çevirisi olarak) *kılınış* adlandırması farklı adlar altında (*iş nevileri, katmerli fiiller, aksiyom*) işlenmiş olup fiil kök veya gövdesi üzerinden hareketle kelimenin sözlük maddesi olarak sahip olduğu görünüş işlevleri inceleme konusu yapılmıştır. JOHANSON (1971) ile başlayan süreçte DİLÂÇAR (1971)'dan iti-

baren çalışmalar bu doğrultuda gelişmiştir.

Aşama görünüşü, kelimenin kök veya gövde hâlindeyken bir tür görünüş değerine sahip olduğu varsayımına dayanır; çünkü kök veya gövdeye eklenen ekler mevcut görünüş değeriyle etkileşime girer. *-(I) yordu* eki "O koşuyordu." cümlesinde "O koştu."yu gerektirirken "O daire çiziyordu."da ise "O daire çizdi."yi; yani tamamlanmışlığı gerektirmez. Türkçede çalışmalar aşama görünüşünün ek düzleminde değil de kök ve gövde özellikleri üzerinde gelişmiştir.

DİLÂÇAR (1972: 194)'a göre Türk dil bilgisi kitaplarında DENY (1941)'de olduğu gibi *kılınış*; yani *eylemin tarzı* ile ilgili kavram büsbütün kaybolmuş, çatı ve kip ile karışmıştır.

Kavram hakkında daha ayrıntılı bilgi edinebilmek için yazarların görüşleri aşağıda derlenmiştir.

ÜÇOK (1947)

ÜÇOK, ne *aşama görünüşü* ne de *kılınış* adlandırmasını kullanmıştır. Yazar bunun yerine *iş nevileri* adlandırmasını tercih etmiştir. ÜÇOK (1947: 125-127)'a göre fiiller, herhangi bir vaka veya durum ya da oluşu gösteren kelimelerdir. Fiiller, ifade ettikleri hadisenin mahiyetine göre genellikle *iş, durum* ve *oluş fiilleri* olmak üzere üçe ayrılır: *içmek, kırmak* iş fiili; *oturmak* (bir yerde) bulunmak durum fiili; *gelişmek, büyümek* de oluş fiilidir.

İş nevileri ise şöyledir:

Anlık iş nevi (aspect ponctuel; ponctuelle Aktionsart): Bu gibi fiiller işin başlama veya bitiş anını gösterirler: *kalkmak, ihtiyarlamak* veya *uykuya dalmak*, başlama; *yetişmek, ermek, ulaşmak, ulaşmak*; *vasıl olmak* bitiş anını gösteren fiillerdir.

Sürekli iş nevi (aspect duratif; durative Aktionsart, Kontinuativum

veya cursif): *düşünmek, gezmek, çalışmak* gibi fiiller yapılan işin sürüp gittiğini gösterir. Bu fiillere *bitimsiz*de denir.

Bitimli iş nevi (aspect parfait veya accompli; perfekte Aktionsart): Bu çeşit fiillerin manalarında bir geçmişlik vardır: *bilgi edindim*= biliyorum; Türkçede malumat toplamış olmak suretiyle *bilmek* ve *tanımak* gibi fiiller de bu öbeğe dâhil olabilir.

Başlanışlı iş nevi (aspect ingressif; ingressive[24] Aktionsart): İşin birdenbire başlayışını gösterir; *fırlatmak*, (yüz) *kızarmak, korkmak*.

Pekiştirmeli iş nevi (aspect intensif; intensive Aktionsart): Şiddetlenmiş ve sıklaştırılmış iş nevine işaret eden fiiller bu sınıflandırmaya girerler. Fransızca *crier* bağırmaktan, *criailler* sık sık kötü sesler çıkarmak.

Yinelemeli iş nevi (aspect iteratif; iterative Aktionsart): Hep aynı hareketi yapmak manasını ifade eden fiiller bu sınıfa girerler: *etrafında zıplamak, sıçramak*; *koş*-'tan *oraya buraya koşmak*; *suda şaplatmak*, el ve ayak ile şaplamalar yapmaktan; Türkçe oyuncakla *oynamak*; kumar, raksetmek.

JOHANSON (1971)

Türkçede en kapsamlı kılınış sınıflamasını JOHANSON (1971, 2000) *seçici yaklaşım* (selectional theory) kuramı ile yapmıştır. JOHANSON 1971 yılında yayınlanan *Aspekt im Türkischen* adlı kitabında fiilleri üç öbekte toplamış ve "Acaba fiil kök ve gövdelerinde zaman kavramı var mı?" sorusuna cevap aramıştır.

JOHANSON'a göre fiil tabanları, *ön sınırı vurgulayanlar*, *son sınırı vurgulayanlar* ve *sınır vurgulamayanlar* olmak üzere üçe ayrılır. JO-

[24] KORNFILT (1997: 359) bir durumun başlangıcını gösteren bu kavram için Türkçedeki *-mAk üzere* biçiminin kullanıldığını belirtir.

HANSON, fiilleri tasnif ederken şöyle bir formül bulmuştur: *X-DI ve hâlâ x-(I)yor*. JOHANSON, bu formülün uygulanabilirliğine göre fiilleri ayırmıştır. Söz gelişi son noktayı vurgulayan *öl-*[25] fiiliyle ilgili "Öldü ve hâlâ ölüyor." Denemeyeceğini ifade etmiştir. Fiilin gösterdiği hareketin oluşması için bir başlangıç noktasına ihtiyaç vardır; bundan sonra hareket sürmektedir; *oturmak*. Bu yüzden, *oturdu ve hâlâ oturuyor*, denebilir. Üçüncü öbek ise hiçbir sınırı vurgulamayan fiillerdir: *yemek, içmek, okumak*. JOHANSON'ın üçlü bölümlemesi ayrıntılı olarak şöyledir (UĞURLU 1999: 75; 2003: 251-252):

a) *Ön sınırı vurgulayanlar* gelişmesi birbirine bağlı iki hareketi ifade ederler. Bunların gerçekleşmiş sayılması için hareketi gerçekleştirmeye başlamak olan ön sınırın aşılması gerekmektedir. Bu sınırın aşılmasından sonra süreklilik gelmektedir: *yat-, otur-, uyu-*. Bu öbeğe giren bazı hareketlerde ön sınırın süresi çok azdır ve dolayısıyla süreklilikten ayırmak çok zor olmaktadır: *git-*.

"Saat l'de x-DI ve on dakika sonra hâlâ x-(I)yordu." veya "x-DI, demek ki şimdi x-(I)yor." gibi bir ifadede *x* yerine *ön sınırı vurgulayan* bir eylem kullanılabilir.

b) *Son sınırı vurgulayanlar* gelişerek bitiş veya son sınırına ulaşmadıkça meydana gelmiş sayılmayan hareketlerdir: *öl-, bul-, bitir-*. Bu öbeğe girenlerin bazılarında son sınıra ulaşmak, uzun bir süreç sonucunda değil, aniden olmaktadır: *patla-*.

---

[25] OLSEN (1994: 134)'e göre *ölmek* ölüm aşaması, ruhanî ölüm ya da sosyal ölüm olarak yineleme olarak yorumlanabilir.
KERSHNER (2002: 16)'e göre bazı dillerde *ölmek* sürekli bir başlangıçlığa sahipken öbürlerinde sürekli bir bitişe sahiptir. Türkçede ise bazen ani bazen de beklenen bir süreç olarak süreklidir.
DEMİR ve YILMAZ (2003: 190)'a göre *öl-* fiili sonu vurgulama için en tipik örnektir. "*Öldüm, demek ki şimdi ölüyorum / hâlâ ölüyorum." denilemez.

Bunlar "x-DI mI? Evet, x-DI ve hâlâ x-(I)yor." gibi bir ifadede *x* yerine kullanılamaz.

c) *Sınır vurgulamayanlar* meydana gelmiş sayılması için herhangi bir sınırı aşmak veya sınıra ulaşmak gerekli olmayan hareketlerdir: *iç-, yaz-, ye-.*

Bunlar "x-DI mI? Evet, x-DI ve hâlâ x-(I)yor." gibi bir ifadede *x* yerine kullanılabilir.

JOHANSON (1971)'a göre Türkçede fiiller, bir oluşun başlangıç ve bitiş sınırını göstermeleri veya herhangi bir bitiş sınırı göstermemeleri açısından ikiye ayrılırlar. Buna göre *otur-, uyu-* gibi fiillerin iki evresi vardır. Bunlardan birisi hareketin gerçekleşmesi için aşılması gereken başlangıç sınırı, öbürü ise herhangi bir sınırın olmamasıdır: "Oturdum, demek ki şimdi oturuyorum." denebilir. Bunun yanında da *oku-* fiilinde herhangi bir sınır vurgulanmaz. "*Okudum, demek ki şimdi okuyorum." denilemez; ama "okudum ve hâlâ okuyorum." denilebilir. Fiillerin anlamlarında olan bu özellik yapım ekleri ile değiştirilebilir: Mesela *yat-* fiili tek başına kullanıldığında başlangıç sınırı vurgulanırken *yatır-* fiilinde son sınır öne çıkmaktadır: "*Yatırdım, demek ki şimdi yatırıyorum." denemez. Fiillerin öncelikli anlamlarında olan bu özellikler, mecazi anlamlarında ortadan kalkabilir veya bağlam içerisinde değiştirebilir. "Yorgunluktan öldüm ve hâlâ ölüyorum ya da sinekler öldü ve hâlâ ölüyor." cümlelerinde *öl-* fiili sınır vurgulamayanlar, *yat-* fiili *yatağa yat-* birleşiğinde ise sınır vurgulayanlar öbeğine girmiştir (DEMİR ve YILMAZ 2003: 190).

AKSAN (2003: 68-79)'a göre JOHANSON (2000)'un kılınış sınıflandırması, hareketlerin iç aşama yapılarını (başlangıç, süre, son) esas alarak *devinim öbeklerini* sınıflandırır. Burada özellikle vurgulanan, devinimlerin kendilerinin değil devinim anlatan dil birimlerinin en somut

ve nicelik olarak en yalın anlamda, esas bir vakaya gönderme yapan, basit eylemden oluşan ve yeniden sınıflama yoluyla aşama yapıları değiştirilebilen devinim öbeklerinin sınıflandırılmasıdır.

SCHAAIK (2001: 66)'e göre ise JOHANSON'un sınıflaması basit fiil zamanı oluşumları (compositional tensed constructions) için yararlı olabilir; fakat onun modeli katmerli yapılar (periphrastic forms[26]) biçimlerinin herhangi birine uygulanamamaktadır.

DİLÂÇAR (1971)

DİLÂÇAR, Türkçede aşama görünüşü konusunu *kılınış* adı altında ilk olarak inceleyendir. Yazarın alan ile ilgili birçok makalesi ile birlikte kılınış üzerine bir sınıflaması da bulunmaktadır.

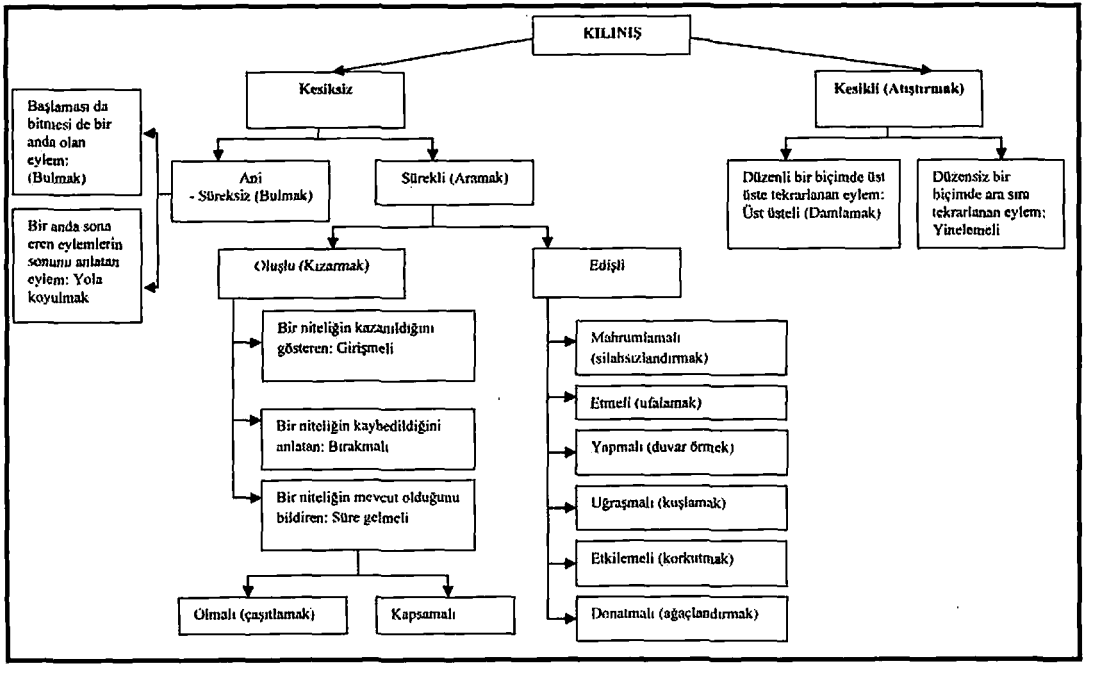
DİLÂÇAR (1974: 162) kılınışı, fiil ve fiil adının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü; yani *başlama, süre, bitirme* ve *yineleme* olarak tanımlar. Yazara göre konuşanın işitenle öznel bir ilgisi yoktur, nesneldir; bunun zaman ve kiple ilgili türleri de vardır. Kılınış, belli bir sürecin akışında bulunan tabii bir özelliktir; yani sürecin *iç sınır, başlama, bitirme, süre* ve *kezleme* gibi niteliklerle olan ilgisidir.

DİLÂÇAR (1974: 163) "Başlıyorum." ve "Yürüyorum." çekimli fiillerindeki *-(I)yor* ekiyle anlatılan sürekliliğin aynı olmadığına değinmekte, *başlamak*'ın sürekli olamayacağını, *yürümek*'in ise her zaman sürekli olduğunu belirtmektedir. DİLÂÇAR benzer biçimde *aramak*'ın kavram olarak sürekli bir işi, *bulmak*'ın ise süreksizi anlattığına değinir.

DİLÂÇAR (1971: 476) *Türk Ansiklopedisi*ndeki *Aspekt* adlı maka-

---

[26] GÜVEN (2007: 3) *periphrastic structure* adlandırması için *çevrik yapı* kelimesini teklif etmiştir. SCHAAIK ise *periphrastic* adlandırması için *ol-* fiili ile kurulan biçimleri örnek vermiştir: *-(I)yor olacak, -(I)yor olurdu, -Ar/Ir oldu* gibi.

Şekil 1.11: DİLAÇAR'ın kılınış sınıflandırması

lesinde görünüş adlandırmasıyla kılınış konusunu çeşitli alt başlıklar altında incelemiştir. Bununla birlikte zaten karışık biçimde yer alan bilgi ve teklif edilen yeni sınıflamanın düz metin hâlinde verilmesiyle birlikte çalışma daha da iç içe girmiştir. Bu sebeple yazarın sınıflaması çalışmada kavram haritasına dönüştürülmüştür (Şekil 1.13):

BANGUOĞLU (1974)

BANGUOĞLU (1974: 482-488), *katmerli fiiller* adı altında aşama görünüşünü incelemiş ve fiilleri üç farklı öbeğe ayırmıştır:

a) Öncelik fiilleri: Geçmiş sıfat-fiili (*-mIş* sıfat-fiili) ile yapılanlar: *anlamış oldum, görmüş oluyorsunuz, bitirmiş olacağız.*

b) Başlama fiilleri: Geniş zaman sıfat-fiili ile yapılanlar: *gelir oldum, utanır olmuş, yalvarır olacaklar.*

c) Niyet fiilleri: Gelecek zaman sıfat-fiili ve hâl sıfat-fiili ile yapılanlar; *verecek olmuşsun, almamış, oturacak oldular, sonra vazgeçtiler.*

AKSAN (1977)

AKSAN (1998: 102) çalışmasında görünüşü tamamen farklı bir anlamda kullanmıştır: "Gidip çarşıdan meyve alacağım; getirip yıkayacağım; önünüze koyacağım; siz de yiyeceksiniz; yağma mı var?" cümlesinde gelecek zaman çekimi olan *alacağım, yıkayacağım, yiyeceksiniz* gibi biçimlerin aslında gelecek zamanı yansıtmadığı gibi olumlu biçimler de olmadığını belirterek burada anlatılanların *almayacağım, yıkamayacağım...* gibi olumsuzluk gösteren, söyleyenin bir işi yapmayı düşünmediğini, kabul etmediğini anlatan bir *görünüşü* yansıttığını ifade etmiştir.

AKSAN (2003: 68) yılındaki çalışmasında ise *görünüşü*, konuşma anına bağlı kalmadan eylemin sunduğu durum veya vakanın konuşan tarafından farklı biçimlerde görüntülenmesi olarak tanımlamıştır. Söz gelişi Türkçede *-(I)yor(du)* biçimi, bitmemişlik görünüşünü "Ali eve

döndüğünde kızı uyuyordu." *-mIştI* ve *-DI(y)DI* biçimini ise bitmişlik görünüşünü "Ali masanın üstünde bir not buldu. Notu eşi yazmıştı." anlatmak için kullanıldığını ifade etmiştir.

AKSAN (1998: 103) kılınışın, görünüş kavramı ile karıştırıldığını belirtip kılınışı, eylemlerin anlattıkları devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından farklılıkları olarak tanımlar. Yazar çalışmasında *başlamak, tutuşmak, parlamak, dirilmek, canlanmak* gibi eylemlerin kendiliğinden başlamayı dile getirdiğini, öbürlerinin ise *süreklilik, bitme, sona erme* anlamı taşıyabileceğini belirtmektedir.

Yakın dönem yazarların konuya bakışları

KOÇ (1996: 358) fiilin kök ve/veya gövdesinin *başlama* mı, *sürdürme* mi, *bitirme* mi belirttiğini gösteren zaman farklılıklarını yazar *kılınış* olarak adlandırarak *koşmak* fiilinin kök hâlindeyken aynı zamanda çeşitli zaman aşamalarını taşıdığını belirtir. Söz gelişi *koşmak* fiili, zaman aşamaları bakımından *sürdürme* belirtmektedir. Eylemler, tanımdan da anlaşılacağı gibi zaman aşamaları bakımından dört kümede toplanabilir:

a. Başlama belirten eylemler: *Belirmek, başlamak, açmak, tutuşmak, kalkmak, ihtiyarlamak, iyileşmek, canlanmak, dirilmek...*

b. Sürdürme belirten eylemler: *Aramak, beklemek, yaşamak, çalışmak, uyumak, gezmek, koşmak, yürümek, yüzmek...*

c. Bitirme belirten eylemler: *Pişmek, içmek, yemek, bulmak, yıkmak, uyanmak, tıraş olmak, ölmek, yetişmek, ulaşmak...*

d. ç) Zaman kavramı vermeyen eylemler: *Bilmek, anlamak, düşünmek, tiksinmek, sevmek, tatmak, görmek, sevinmek, anlaşmak...* Bu tür eylemler, zaman yerine durum kavramı verirler.

ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL (1983: 207) Türkiye Türkçesindeki fiilleri belirttikleri zaman ve tür bakımından inceleyerek bunlardan bir bölümünün anlattıkları eylemde bir başlangıç anlamı bulunduğunu belirtir. Yazarlara göre *belirtmek, başlamak, açmak, aydınlanmak, canlanmak* gibi fiillerde bu anlam özelliği sezilir. Buna karşılık *aramak, beklemek, örgütlenmek, kullanmak, ağırlamak, akşamlamak, gezmek, izlemek, avunmak, anlatmak, alışmak, direnmek, ağlamak, çalışmak* eylemlerinde bir süreklilik söz konusudur. Aşağıdaki eylemlerin de genel olarak bir bitiş, bir sona erme anlattığı görülmektedir: *ölmek, öldürmek, bulmak, bitmek, bitirmek, saplamak, anlamak, bırakmak, bıkmak, bayılmak, batmak, avlamak, göçmek, durmak, devrilmek, devirmek, onaylamak, ödemek* gibi.

KİP

Fiile eklenen ve genel olarak zaman bildiren ekler, konuşucu ve dinleyici arasında sağlıklı bir iletişimde üç tane bilgi kanalını kullanır. Bu üç kanal iletişimin doğru ve anlaşılır olmasını sağlar. Bu kanallardan ilki zaman, ikincisi görünüş olurken üçüncüsünü de kip oluşturur.

Kip konusu Türkçede bazı çalışmalarda zaman kavramıyla eş değerde tutulmuş (Örn. *-AcAK kipi* biçimindeki adlandırmayla) bazı çalışmalarda ise hem zaman hem de kiplik arasında belirsiz biçimde yer almıştır (örn. *geçmiş zaman kipi* adlandırmalarıyla). DILÂÇAR (1971: 107)'a göre *zaman kipi* biçimindeki adlandırmalar yanlıştır; çünkü *kip*'in *zaman*'la hiç ilgisi yoktur; kip, yalnız ruh durumunu, zaman da yalnızca zamanı, vakti anlatır. Buna göre kipin belli bir eke bağlı bulunması mecburiyeti düşünülemez. Kip, çeşitli eklerle de yapılabilir, önemli olan ruh durumunun herhangi bir anlatım kalıbına girerek belirtilmesidir. Kimi ruh durumları, genel olarak belli eklerle anlatılır; fakat bu ruh durumu ile ek uyum ve uyuşması mecburi olamaz. Kip, türlü eklerle türlü anlatım çalımlarıyla belirtebildiği gibi bir ek, türlü kiplerin anlatımında işlevlendirilebilir. Kiplerin sayısı ise ruh durumlarının sayısı kadardır; yani beş veya onla sınırlandırılamamaktadır.

YÜKSEL (2006: 86-87) Türkçede haber, tasarlama ve buyruk olmak üzere üç farklı kip türünün olduğunu ve tasarlama adı altında da istek, dilek-şart ve gereklilik kip türlerinin yer aldığını belirtir. Yazara göre kip türleri ile gerçekleşmeyip tasarlama hâlinde bulunan durumlar ifade edelir, ayrıca bu kip türlerinde de zaman anlatımı yoktur.

SÖZER (1979: 11)'e göre Türkçedeki *kip* adlandırmasının tam olarak neyi anlattığı yeterince açık değildir. KORKMAZ (2003: 567)'a göre *kip* için dil bilgisi kitaplarında verilen tanımlar ve yapılan açıklamalar

oldukça bulanık ve karışıktır. Bu tanımlar bazı noktalarda birbirleriyle uyuşmakta bazı noktalarda ise birbirinden ayrılmaktadır. Kipi, fiilin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını veya olduğunu bildiren bir biçim veya tarz olarak kabul eden görüşlerin yanında kip ile zamanı iç içe düşünen ve bunları birbirinden ayırmayıp zamanı kip gibi kabullenen görüşler de vardır.

Hâlbuki KIRAN (1996: 229-230)'a göre kipleştirme yeni bir kavram değildir. Eski çağlardan beri düşünürler her söz ediminde, *dictum* ve *modus* ayrımı yapmışlardır. *Dictum*, özne ve yüklem ile ilgili olup *Ali* ve *gelmek* kelimelerinden çıkan sonuç "Ali geliyor." biçiminde anlaşılmaktadır. *Modus*, öznenin bu *dictum* karşısında takındığı tavırdır. Örnek olarak bu tavır bir umut olabilir ve sonuç olarak "Ali'nin geleceğini umuyorum." ya da "Umarım ki Ali gelir." cümleleri oluşturulabilir.

Türkçede *buyruk*, *istek*, *gereklilik* ve *dilek-şart* anlamlarına sahip olmak üzere dört farklı kip vardır. Benzer dillerde de bu kullanımlar görülmektedir.[27] Türkçede öncelikli işlevi zaman aktarmak olmayan ama belirsiz biçimde içinde zaman anlamı taşıyan bu ekler tasarlama kipleri adı altında işlenecektir.

Tasarlama kipleri

Türkçede öncelikli işlevi zaman değil de duygu ve his anlatmak olan eklere tasarlama kipleri denir. Tasarlama kiplerini oluşturan eklerin öncelikli işlevi *gereklilik*, *buyruk*, *istek* veya *dilek-şart* anlamlarından birini vermektir.

---

[27] İLKGELEN (1989: 180-181) Fransızcada biçime dayalı olarak *gösterme kipi*, *şart kipi*, *öznel kip* ve *buyruk kipi* biçiminde dört tane kip olduğunu belirtir. Bu biçimlerin öncelikli işlevi kip anlamını vermektir.

Böylece Türkçede *-mAll, -A, -sA, Ø* ekleri tasarlama kipleri olarak tespit edilmiş ve bu kipler sahip oldukları anlama göre adlandırılmış. Bazı yazarlar bu ayrıma karşı çıkmıştır. YÜKSEL (2006: 86-87) tasarlama kipleri sınıflamasına *buyruk* kipini dâhil etmez. Yazara göre kip kavramı *haber, tasarlama* ve *buyruk* olmak üzere üç tanedir. Tasarlama kipleri de kendi içinde; *istek, dilek-şart* ve *gereklilik* biçiminde ayrımlanır.

Bazı yazarlar bu kiplerde zaman anlamının olmadığını ifade etmişler (ERGİN 1972: 289; BASSARAK 1997: 32; ŞAHİN 2004: 385) bazı yazarlarsa bu kiplerde bir zaman anlamının bulunduğunu belirtmişlerdir (UZUN 1998b: 108, 121; BARUTCU ÖZÖNDER 1999: 62).[28] Bu durum kullanışta birtakım zarflarla daha net görülür ve zaman dilimleri değişebilir: *Hemen yapmalısın, şimdi gelsem, yarın alsam* gibi.

-A istek kipi

Ekin öncelikli işlevi zaman kavramını vermek olmamasına rağmen ek uzun yıllar Türkçede gelecek zaman anlamını vermek için kullanılmıştır. Bu sebeple ekin kullanımında zaman kavramı kuvvetli derecede hissedilmektedir.

İstek kipi, gelecek zaman eki ortaya çıkmadığı zamanlarda meydana gelecek vaka ve durumları ifade etmek için kullanılmış ve gelecek zaman ekinin ortaya çıkmasıyla da istek kipinin kullanım alanı daralmıştır. BİLGEGİL (1982: 270)'e göre *-a, -e* istek kipi kendisini ikinci bir zaman eki takip etmedikçe fiilin yalnızca geniş zamanıyla kullanılır. Yazara göre bu ek, şimdiki ve gelecek zamanın da işlevlerini üzerine alır.

ACARLAR (1963: 253)'a göre *ki* ya da *dA* bağlaçlarıyla birbirine bağ-

[28] Her ne kadar tasarlama kiplerine zaman atfedilmese de dilek-şart, istek, gereklilik kipi gelecek zamana, buyruk kipi ise şimdiki zamana atıfta bulunabilmektedir.

lanarak kullanılan buyruk ve istek kipleri, kendi anlamlarıyla birlikte haber kiplerine de kayarak kesinlik kazanabilirler: "Çalış ki sınıf geçesin.", "Oku ki adam olasın.", "Biraz hızlı yürüyelim de trene yetişelim." gibi kullanışlardan "Çalışırsan sınıf geçersin.", "Okursan adam olursun.", "Hızlı yürürsek trene yetişiriz." ya da "Sınıf geçmek istiyorsan çalış.", "Adam olmak istiyorsan oku.", "Trene yetişmek istiyorsak hızlı yürüyelim." gibi anlamlar çıkarılabilir.

Ø buyruk kipi

Türkçede buyruk kipi için bir ek kullanılmaz ve fiil bu hâliyle buyruk anlamında olur. Dil bilgisinde de buyruk Ø şekliyle gösterilmektedir.

YÜKSEL (2006: 87)'e göre buyruk kipi, fiil tabanına birinci sırada kişi ve sayı eklerinin gelmesiyle gerçekleşir ve dolayısıyla buyruk kipi, zaman veya kılış eklerini almayıp yalnızca kişi ve sayı ekleriyle yetinir. DENY (1941: 365)'e göre buyruk kipi, Osmanlıcada dilek-istek kipi yerine de kullanılmıştır: *İsterim ki gelsin.*

-sA dilek-şart kipi

Tasarlama kipleri içerisinde iki farklı anlamı içinde barındıran tek ektir. Dil bilgisi kitaplarında *-sA* eki *dilek-şart kipi* olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma dilek ve şart anlamlarının birbirinin içine girmiş olmasından kaynaklanmaktadır; yani şart kipinin dilek anlamıyla kullanılmasından ileri gelir:

Keşke yarın okul olmasa.

VET ve VETTERS (1994: 77)'e göre İngilizcede şart cümlecikleri, gelecek zamanın yanı sıra geniş zamana da atıfta bulunur:

Hava güzel olursa piknik yapacağız.

Türkçede yukarıdaki cümle geniş zamana atıfta bulunmaz; çünkü Türkçede şart cümlecikleri geniş zamana değil yalnızca geleceğe atıfta bulunur.

ACARLAR (1963: 252-253)'a göre birine, rica yollu bir buyrukta bulunmak için dilek-şart kipi kullanılabilir: "Bu iş için siz bize gelseniz." cümlesindeki "Gelseniz." kelimesi "Geliniz." anlamında kullanılmıştır. Kimi kez daha kaba bir buyruk için "Gelsenize." dendiği gibi. KOÇ (1996: 363) ise buyruk işlevinde "Sen bana baksana!" örneğini verir.

-mAll gereklilik kipi

-mAll eki kendisinden önce zaman eki olarak bilinen eklerden hiçbirini alamaz. Fiile doğrudan bağlanır. Kendisinden sonra ise yalnızca geçmiş zaman eklerini alabilir. Bunun dışında **geliyormalı*, **gelmeliyorum*, **gelmeliceğim* gibi kullanımlar oluşturamaz; fakat *gelmeliydim*, *gelmeliymişim* kullanımlarını oluşturabilir.

Anlam olarak gereklilik ifade eden bu kip; zaman bakımından ise geniş ve gelecek zamana atıfta bulunur. Cümle içinde zarfların kullanımı ile ekin atıfta bulunduğu zaman dilimi değişebilmektedir:

a. Elif bu kitabı okumalısın (gelecek zamana).
b. Elif bu kitabı şimdi okumalısın (şimdiki zamana).

ACARLAR (1963: 253)'a göre gereklilik fiili de kimi kez buyruktan da kesin ve güçlü bir dilek değeri alır: "Öldürmeli beni dövmeli değil.". KOÇ (1996: 364, 365) "Saat dokuzda burada olmalısın." örneğini verir. Ayrıca ekin gelecek zaman işlevinde de kullanıldığını ifade eder: "Bilmem nasıl geçirmeliyim son beş on yılı?".

Kiplik

Türkçede kip (mood) ve kiplik (modality) arasında bir ayrım yapılmamıştır. İki farklı kullanım yalnızca *kip* adı altında çalışmalarda yer almıştır. Kip kavramı konuşucu için atanmış bir değerdir. Türkçedeki *buyruk, istek, dilek-şart, gereklilik* kipleri için konuşucu atanmış belli ekleri kullanmak mecburiyetindedir. Kiplik kullanımı için ise konuşucu atanmışları değil, seçilmiş ekleri kullanır. Seçim konuşucuya aittir. Sınır ise kipteki gibi dört kullanım ile sınırlı değildir. Konuşucu ve dinleyici öznel tutumlarına dayalı olarak bir kiplik türü seçer. Ekler kiplik işlevleri bakımından konuşucunun öznel tutumlarını yansıtır. Bu öznel tutumlar dinleyici tarafından bazen beklenti bazen tahmin bazen şüphe olarak algılanır. Kiplik kavramı kip'ten farklıdır. Kiplik eklerin sahip olduğu ekin ikincil ya da üçüncül işlevinden biridir. Kip nesnel, kiplik ise öznel bir tutumu yansıtır. Bu sebeple kip sayısı sınırlı kiplik sayısı ise konuşucu ve dinleyiciye göre tercih edilebildiğinden sınırsız olmamakla kipe oranla daha fazladır.

Ekler belli sınırlar içinde birden fazla kiplik türüne sahip olabilmektedir. Kullanımda bu kiplik türlerinden bazen biri üzerinde hem konuşucu hem de dinleyici ittifak edebildikleri gibi bazen de bir kullanımda birden çok kiplik türü kullanım bilgisine dayalı olarak konuşucu ya da dinleyici tarafından seçilebilir.

SLOBIN ve AKSU (1982: 187) *Kemal gelmiş* cümlesinde üç farklı kiplik türünün algılanabileceğini belirtir:

a) *Kanıt kipliğinde*: Konuşmacı Kemal'in ceketinin önündeki koridorda asılı olduğunu görür; ama Kemal'i görmemiştir.

b) *Söylenti kipliğinde*: Konuşmacı Kemal'in vardığını duymuş; ama Kemal'i görmemiştir.

c) *Şaşırma kipliğinde*: Konuşmacı yakınındaki bir kişiyi dinler, ka-

pıyı açar ve Kemal'i görür. Burada Kemal tamamıyla umulmadık bir misafirdir.

GROHMANN (2006: 2)'a göre fiil zamanı için gerçek zaman ne ise kip içinde kiplik aynı şeydir. Fiil *zamanı* ve *kip* dil bilgisi sınıflandırmasıdır; *gerçek zaman* ve *kiplik* ise anlam sınıflandırmasıdır.

ŞEMSEDDİN SAMİ (1892) *Nev Usûl Sarf-ı Türkî* adlı dil bilgisi kitabında Türkçenin 13[29] farklı kip/kipliğe sahip olduğunu belirtir. Şemseddin Sami (1892) *sîga* adını verdiği ve bugün kip diye adlandırılan haber ve dilek kiplerini (şimdiki zaman, gelecek zaman, belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman, dilek, istek, gereklik ve buyruk) genişleterek zarf-fiilleri de *sîga* başlığı altında değerlendirmiştir. Söz gelişi *-Ip* zarf-fiil ekine *sîga-i 'atfiyye -ArAk* zarf-fiil ekine *sîga-i istimrâriyye -IncA -Ak* eklerine ise *sîga-i ibtidâiyye* adlarını vermiştir. Türk dilciliğin tarihi bakımından değeri olan bu tutum daha sonraki dilciler tarafından aşıl-

[29] 1. *Sîga-i haberiyye*, bir işin olduğunu veya olacağını haber vermeye yarar: *Geldim, göreceğim, söylüyorum* gibi; 2. *Sîga-i iltisâmiyye*, bir işin olması mültezim ve maksûd olduğunu beyân eder: *Seveyim, seve idim* gibi; 3. *Sîga-i ricâ'iyye*, bir işin olması ârzû olunduğunu gösterir: *Sevsem, sevse idim* gibi; 4. *Sîga-i vücûbiyye* bir işin olması lâzım geldiğini ifâde eder: *Sevmeliyim, sevmeli idim* gibi; 5. *Sîga-i enariyye*, bir işin olması emr olunduğunu beyân eder: *Sev, sevsin* gibi; 6. *Sîga-i 'atfiyye*, dâima altındaki fiilin sıgasına tâbi olur: *Sevip* gibi; 7. *Sîga-i istimrâriyye*, bir işin olmakta devam ettiğini gösterir: *Severek* gibi; 8. *Sîga-i ibtidâ'iyye*, bir işin olmaya başladığını ifâde eder: *Sevince* gibi, 9. *Sîga-i târihiyye*, bir işin vukû'undan beri ne olduğunu anlatır: *Seveli* gibi; 10. *Sîga-i şartiyye*, bir işin olması diğer bir iş için şart olduğunu gösterir: *Severse, sevmiş isem* gibi; 11. *Sîga-i terkibiyye*, harf-i çerlerle birleşerek zaman beyân eder: *Sevdik* (sevdikde, sevdikden sonra) gibi; 12. *Sîga-i hâliyye*, hâl beyan eder: *Severken* gibi: 13. *Masdar, mücerred hades* beyân eden *sevmek* gibi.

mış ve gerekli olduğu başlıklar altında incelenmiştir (HAMEED 1993: 85, 149).

BYBEE; PERKINS; PAGLIUCA (1994: 176)'a göre kip ve kipliği tanımlamak çok kolay değildir. AKSU-KOÇ (1988: 174)'a göre kiplik (modilty) konuşucunun öznel tutumunu ve görüşünü yansıtır. PALMER, kipliği konuşucunun tutumu ilgili olan anlama dayalı bilgi ya da söyledikleri hakkındaki görüşleri olarak tanımlar. Bu anlama dayalı etki alanı örnekleri, *varsayıma dayalı, ihtimal, mecburiyet* gibidir (Akt. KERSHNER 2002: 31).

Kiplik sınıflamaları

Çeşitli yazarlarca farklı kiplik sınıflama denemeleri yapılmıştır. Bu denemeler bütün görme noktasında faydalı olacaktır:

PING ve YASUHIRO (2000: 2)'ya göre kiplik bir söylemde kullanılan edatlarla (*will* gibi) ilgili konuşucunun davranışlarını nitelendiren dil bilimine dayalı bir sınıflandırmadır. Böyle kullanım örnekleri *gerçeklik, ihtimal, olabilirlik, gereklilik* ve *mecburiyet* düşüncesini içerir.

BYBEE ve FLEISCHMAN (1995: 2) kipliğin *buyruk, dilek-şart, niyet, varsayıma dayalı, olası, mecburiyet, tereddüd, nasihat verici, şaşırma* gibi geniş bir anlam dizisini kapsadığını belirtir. Yazarlara göre kiplik biçim bilgisine, sözlüğe, söz dizimine ya da ses tonunun yükselip alçalmasına dayalı olarak dilde farklı yollarla açıklanır.

SMITH (1997: 67)'e göre cümlenin görünüşe ait yorumlaması değişmiyorsa kip anlamı, dil bilimine dayalı biçimler tarafından taşınmakta ve cümlenin anlama dayalı parçasını oluşturmaktadır. Anlam değişebiliyorsa bu da sezdirmeler [kiplik] ile taşınır.

BYBEE ve FLEISCHMAN (1995: 2)'e göre kip, fiillerin biçime dayalı olarak dil bilgisi sınıflandırmasına atıfta bulunur. Bu sınıflama içerisin-

deki eklerin işlevleri *gösterici* (indicative), *istek kipi*, *mecburiyet* (imperative), *soru sorma* (interrogative) ve *dilek* (optative) gibidir. Kiplik ise dilleri açıklayan ve anlamın ögelerine ait olan anlama dayalı etki alanı biçiminde tanımlanır.

SIEWIERSKA (1991: 123-125) kipliği *değişmez* (inherent modality), *nesnel* (objection modality) ve *bilgiye dayalı kiplik* (epistemological modality) olarak üçe ayırır:

Değişmez kiplik konuşucunun tahminleriyle ilgilidir. *Yapılabilirlik (ability), isteklilik, mecburiyet, izin verilme (permissibility)* ve *isteme* gibi kiplikleri içerir. Bu özellikler nesnel ve bilgiye dayalı kipliğin alanı içine girmemekle birlikte değişmez kiplik içinde sözlüğe dayalı olarak gerçekleşir (Örn. Ingilizce bunun için *can, want, be able to, be allowed to, have to* gibi biçimler kullanılır).

Nesnel kiplik gerçekleşen tahminler doğrultusunda konuşucunun bilgisine bağlı oluşan kiplik türüdür. Nesnel kiplik genellikle fiil biçimleri, yardımcı fiiller ya da sıfatlarla gerçekleşir; *belirli* (certain), *ihtimal* (possible), *muhtemel* (likely) gibi. Genel olmamak kaydıyla birçok dilde bu kiplik çekim ekleri tarafından taşınır.

Bilgiye dayalı kiplik duyguya ait (modalities) ve kanıta dayanan (evidential) hisleri kapsayan bir kiplik türüdür. Konuşucunun önermelerindeki arzu, umut ve istekler bu tür içinde yorumlanır.

Bilgiye dayalı bu kiplik türü hakkında yazarlarca benzer görüşler yer almaktadır:[30]

❑ COATES (1995: 55) bilgiye dayalı kipliğin konuşucunun varsayımları ya da olasılıkları değerlendirmesi ile ilgili olduğunu belirtir. Ayrıca yazara göre konuşucunun kendisine güveninin olup olmaması çoğu durumda bu kiplik türü ile gösterilir.

[30] KRAUSE (2007) Almanca yazdığı *epistemolojik kiplik* adlı kitabında bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.

❑ LICHTENBERK (1995: 293) de bu türü öznel ve kullanım bilgisine[31] dayalı olmak mecburiyetinde olarak nitelendirir. Bu kiplik türü ile söylenilen, konuşucunun yorumlama derecesi ve önermelerle bağlantılı inanç, bilgi ve doğruluğa vs. sahip olması ile ilgilidir.

❑ GÜLŞAT AYGEN (2002: 161-174)'e göre İngilizcede bilgiye dayalı kiplik *must* edatı ile gerçekleşir: "Ali, Ayşe ile konuşursa o mutlaka şampanya içmelidir.". Türkçe için ise yazar "Kürşat geldi sandım.", "Kürşat geldi.", "Kürşat gelebilir.", "Kürşat gelebilecek.", "Kürşat gelebildi." kullanımlarını verir.

BYBEE; PERKINS; PAGLIUCA (1994: 177-181) kiplik kavramını, *dinleyici merkezli* (agent-oriented), *konuşucu merkezli* (speaker-oriented), *bilgiye dayalı* (epistemic), *ikincil önemde olma* (subordinating) ve *biçim/anlam uygunluğu* (correspondences) bakımından beş türe ayırır:

Dinleyici merkezli kiplik sözlüğe ya da dil bilgisindeki eklere dayalı olarak açıklanabilir. Anlama dayalı belirli düşüncelerin çoğu bu öbek içinde yer alır. Bunlar *mecburiyet, gereklilik, yapabilirlik (ability), arzu*dan oluşur.

---

[31] GOLDBERG (2004: 428) kullanım bilgisi (pragmatics) olarak geçen konu hakkında şu bilgileri vermektedir:

Yerleşmiş olmayan kullanım bilgisi kavrayışın etkilerini içerir ya da dil kullanıcıları tarafından kullanılan özel bağlamda cümlelerin üretimi, insanların yaptığı tercihler ve bilmeye dayalı yetenekler ve sürecin türüne sahiptir. Bu etkiler ile verilen dil insanlara ait olarak üretilir, genel olarak beklenilendir.

Yerleşmiş Kullanım bilgisi, kullanım bilgisi bağlamı üzerinde belli sınırlamalarla dilin belli biçime dayalı özellikleriyle bağlantılıdır. Yerleşmiş kullanım bilgisi etkileri gerekli olmayan etkilerdir. Cümlecik yapılarma uygun olarak yerleşmiş kullanım bilgisi büyük oranda *bilgi yapıları* paketlerini seçen dildeki yöntemlerle uyumludur.

Konuşucu merkezli kiplik buyrukları, talepleri, ricaları, yalvarmaları ve uyarı, teşvik etme ile tavsiyeleri içerir. Konuşucu merkezli kiplik, bütün bu yönlendirmelerin içerildiği anlamına gelir. Aynı zamanda ifadede konuşucu alıcının isteklerini kabul eder.

BYBEE, PERKINS ve PAGLIUCA'ya göre dilciler bu öbek için farklı adlandırmalar kullanmaktadırlar. Konuşucunun ikinci kişiye dolaysız olarak buyruk verilmesi anlamında *mecburiyet* (imperative), olumsuz bir buyruk anlamında *engelleme* (prohibitive), umut ya da isteğinin açıklanması anlamında *istek* (optative), bir kişiyi bir eylemi yapması için teşvik etmesi ya da cesaretlendirmesi anlamında *öğüt vermek* (hortative), bir ikazda bulanması *uyarmak* (admonitive) ve yapılması anlamında *izin vermek* (permission) biçiminde oluşur.

Bilgiye dayalı kiplik konuşucunun ifadesinin doğruluğunu belirtmek için yapılan gösterimler ve iddialar ile oluşur. Genel olarak bilgiye dayalı kiplik *ihtimal* (possibility), *olasılık* (probability) ve *belli bir çıkarım* olarak açıklanır.

İkincil önemde olma kipliği ise konuşucu merkezli ve bilgiye dayalı kipliği açıklamak için sık sık kullanılırken aynı zamanda ikincil önemdeki belli cümlecik türleri için de kullanılır.

AKSU-KOÇ (1988: 14-15) kipliğin en azından iki öbeğe ayrılabileceğini belirtir:

Bilgiye dayalı kiplik geçerlilik, doğruluk ile ilgili ifadelerin niteliklerivle ilgilidir.

Ahlakî değerlerle ilgili kiplik (deontic) ise ahlakî sorumluluklar tarafından biçimlenen eylemler ile izin verme ve mecburiyet gösterimleri bakımından önermelerin niteliklerini verir.

Yazara göre bilgiye dayalı kiplik nesnel olurken ahlakî değerlere dayalı kiplik özneldir.

EKLERİN ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK ÖZELLİKLERİ

Türkçede yüklemin türüne göre *ad* ve *fiil cümlesi* olmak üzere iki farklı cümle türü vardır (ERGİN 1972; DİZDAROĞLU 1976; KORKMAZ 2003). Fiil cümleleri Türkçedeki en büyük cümle türünü oluşturur.

Türkçede fiil, kök ve gövdesine eklenen ekler yardımıyla zaman, görünüş ve kiplik değerleri aktarılır. Fiil kök ve/veya gövdesine eklenen eklerin geliş sırası eklerin kapsamına göre değişmektedir. ERGİN (1972: 132, 243)'e göre kapsamı en geniş ek, en sonda yer alır. Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerin fiile eklenirken zaman mı görünüş mü yoksa kiplik mi bildirdikleri ve bu işlevleri belli bir sıraya göre mi verdikleri tartışma konusu olmuştur.

KOÇ (1996: 302) fiil kök ve gövdesine getirilen ilk ekin, yalnız zaman kavramını vermediğini aynı zamanda kip[lik] anlamını da taşıdığını; UZUN (1998b: 124) zaman anlamının görünüş ve kip[lik] ekinden sonra geldiğini belirtmiş; ERKMAN-AKERSON (2000: 147)'a göre Türkçede görünüş işlevi ve zaman işlevi aynı eklerle gösterildiğini; ERGUVANLI-TAYLAN (2001: 101) fiillere gelen ekleri iki öbek içinde yerleşebileceğini: *Fiil + çatı + olumsuzluk eki + kip, zaman, görünüş (1. öbek) - kip, zaman, görünüş (2. öbek) + DIr bildirme (agreement)* ve DEMİR ve YILMAZ (2003: 187) da sırasıyla eklerin görünüş, zaman-kip[lik] biçiminde dizileceğini belirtmiştir.

Türkçe zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini basit yapıda fiile eklenen tek bir ek aracılığıyla verilirken birleşik ve katmerli yapılarda bu anlamlar iki farklı ek tarafından ayrı ayrı verilmektedir.

UZUN (1998b: 110)'a göre Türkçenin yerleşmiş dil bilgisinde *birleşik ve katmerli zaman* denilen çok ekli görünümler, birçok konuya

olduğu gibi görünüş konusuna da belirgin açılımlar getirir. Ek basit yapılarda tek başına birden çok işlevi yerine getirirken birleşik ve katmerli yapılarda ekin zaman mı yoksa görünüş mü bildirdiği çok net olarak görülebilmektedir. Bu Türkçeye özgü, Türkçenin güzelliklerinden biridir.

Birleşik ve katmerli yapılarda eklerin hangilerinin ne anlama geldiğini tespit etme çabası çeşitli yazarlarca da incelenmiştir:

YÜKSEL (2006: 88)'e göre *-DI* ve *-mIş* eklerinin işlevi bulundukları yere göre belirlenir. Fiil tabanından sonra birinci sırada bulunan *-DI* ve *-mIş* zaman bildirirken, ikinci sırada gelen *-DI* ve *-mIş* tarz [kiplik] işaretlemesi yapar.

ERGUVANLI-TAYLAN (1996: 164; 2001: 124) ise tablo 1.19'da birleşik yapılarda eklerin sahip olduğu farklı işlevleri belirtmiştir:

Tablo 1.19: ERGUVANLI-TAYLAN'a göre birleşik yapılardaki eklerin işlevleri

	I	II
FİİL + ÇATI ±	DI (bitmişlik)	-IDI (geçmiş)
	-mIş (bitmiş)	-IMIŞ (kanıt)
	-IYOR (bitmemişlik)	-DIR (bildirme/bildirmeme)
	-(Y)ECEK (gelecek-kip)	
	-ER/IR (geniş-kip)	
	-MELI (gereklilik-kip)	
	-SE (şart-kip)	
	-(Y)E (istek-kip)	

GÖKNEL (1974: 153-154) aşağıdaki bilgileri vermiştir.

O okulu severmiş.	geniş zaman + söylenti
O eskiden okulu severmiş.	geniş zaman + söylenti + geçmiş
O şimdi okula gidiyormuş.	devam + söylenti.
O dün okula gidiyormuş.	devam + söylenti + geçmiş.
O yarın okula gidecekmiş.	gelecek + söylenti
O dün okula gidecekmiş.	gelecek + söylenti + geçmiş

Yazarın çalışması, görünüş konusunu işlememesi ve genel bir çalışma olmaması bakımından eksik olmakla birlikte örnek oluşturması bakımından ilgi çekicidir.

ERKMAN-AKERSON ve OZİL (1998: 288-289) de Türkçedeki basit, birleşik ve katmerli yapıları atıfta bulundukları zaman bakımından REICHENBACH (1947)'ın gönderme zamanı, vaka zamanı ve konuşma anı ayrımına benzer biçimde merkez noktasına göre sınıflandırmıştır:

Tablo 1.20: ERKMAN-AKERSON ve OZİL'e göre eklerin zamana yerleşimi
Merkez: Şimdi şu an (konuşma anı)

	Dilimlenmemiş zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	*-Ar/Ir*	*-DI, -mIş*	*-(I)yor*	*-AcAk*

Merkez: Geçmişteki bir an (anlatı zamanı)

	Dilimlenmemiş zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	*-Ar/IrdI* -Ar/IrmIş	-DIydI -mIş-tI, -mIşmIş	-(I)yordu -(I)yormuş	-AcAktı -AcAkmIş

Merkez: Gelecekteki bir an (anlatı zamanı)

	Dilimlenmemiş zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	*-Ar/Ir olacak*; *-(I)yor olacak*	*-mIş olacak*	*-(I)yor olacak*	...

TÜRKÇEDE BASİT, BİRLEŞİK VE KATMERLİ YAPILAR

Her dilde zaman, görünüş ve kip/kiplik işlevleri belli biçimler aracılığı ile taşınır. Bu biçimler bazen cümle düzeyinde olurken bazen de kelime düzeyinde kalmaktadır. Türkçede ise bu değerler ekler aracılığı ile dile yansıtılmaktadır.

Türkçede zaman ekleri olarak bilinen eklerin tek başlarına fiile eklenmesiyle oluşan yapılara basit yapılar denir. Ekler tek başına fiile bağlanırlar ve kendilerinden sonra da zaman eki olarak bilinen öbür ekleri alamazlar

Birleşik ve katmerli yapılar ise Türkçede *birleşik zaman* olarak adlandırılmaktadır.[32] *Birleşik yapı*, zaman eki olarak adlandırılan iki ekin bir araya gelmesiyle oluşan yapılardır. *Katmerli yapı* ise birleşik-yapıya benzer biçimde iki ekin *ol-* fiili ile birleşmesi sonucu oluşan biçimlerdir.

Türkçe gelişmiş birleşik ve katmerli yapılara sahiptir.[33] "Niçin birleşik ve katmerli yapılar kullanılır?" biçimindeki bir soruya cevap verebilmek için yabancı dillerdeki zaman ve görünüş çalışmaları incelendiğinde iki kavramın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi *bağlam* (context), ikincisi ise *kullanım bilgisidir* (pragmatics). Alandaki yabancı çalışmalarda cümleler *sezdirilir* veya *ima edilir* biçiminde bit-

---

[32] Bu adlandırmanın yanıltıcı olmasından dolayı ve de mantık kurallarına aykırı olduğu (birleşik bir zamanın olamayacağı) düşüncesiyle tercih edilmemiştir. Bunun yerine birleşik ve katmerli yapı adlandırması kullanılmıştır.

[33] Türkçede birleşik yapı zenginliği hakkında ÖZDEMİR (1968: 192-201) basit, birleşik ve katmerli yapılarla 630 çekimli fiil elde edilebildiğini ifade eder.

mektedir.[1] Fiilde anlamı tespit edebilme endişesi kelimeden cümleye, cümleden paragrafa kadar gitmektedir. Hâlbuki Türkçe yer yer cümle içindeki zarf ve edatlara başvursa da gelişmiş ve zengin birleşik ve katmerli yapılarla kolaylıkla zaman ve görünüş anlatımlarını cümleye katabilmektedir.

Birleşik ve katmerli yapılarda kullanılan *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-ArIr* ekleri basit yapılarda sahip oldukları işlevleri aynı şekilde birleşik ve katmerli yapıya taşımayabilirler. Birleşik ve katmerli yapı içinde her ekin doğrudan ya da dolaylı olarak atıfta bulunduğu görünüş, zaman ve kiplik işlevlerinden biri ağır basmaktadır. Ek, bir biçim içinde zaman, başka bir biçim içinde görünüş veya kiplik işleviyle kullanılabilir.

Basit yapıdan farklı olarak birleşik ve katmerli yapılar üç farklı şekilde olumsuz hâle getirilebilir: "O gelmemişti.", "O gelmiş değildi." ve "Gelmiş olmadı." biçiminde olumsuz hâle getirilebilir.

Bununla birlikte Türkçedeki ekler istediği her ekle bir araya gelememektedir. Eklerin sahip oldukları değerler onların ancak kendilerine benzer eklerle bir araya gelip biçim oluşturmalarına imkân tanımaktadır. Söz gelişi **-DIyor* gibi kullanımlar Türkçede yoktur.

---

[1] Zaman ve anlam arasındaki ilişki ve eklerin (İngilizcede edatların örn. *will* gibi) doğru kullanımı çeşitli felsefeciler tarafından araştırılmış; fakat birleşik fiil zamanı mantığı orta çağa kadar gelişmemiştir (http://itskinnyd.wordpress.com).

II. BÖLÜM

TÜRKÇEDE EKLERİN ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA -AcAK, -Ar/Ir* ve *-DIr* eklerinin basit, birleşik ve katmerli yapılardaki zaman, görünüş ve kiplik işlevleri tespit edilecektir. Çalışmada her bir ek, *ek* olarak adlandırılırken iki veya daha çok ekin üst üste gelmesi ile oluşturulan kullanımlar *biçim* olarak adlandırılmıştır. Zaman, görünüş ve kiplik anlamlarına sahip ekler üç farklı yapıda incelenecektir:

1. *Basit yapıda*, fiil kök veya gövdesine zaman eki olarak bilinen bir ekin gelmesiyle (ör. gel-*mIş*);

2. *Birleşik yapıda*, zaman eki olarak bilinen iki ekin arka arkaya gelmesiyle (ör. gel-*mIşmIş*);

3. *Katmerli yapıda* ise zaman eki olarak bilinen bir ekin fiile eklendikten sonra *ol-* yardımcı fiili ve bu yardımcı fiile eklenen ikinci bir zaman ekinin gelmesiyle (ör. gel-*ir oldu*) oluşan yapılar inceleme konusu yapılmıştır.

Türkçede fiile eklenen bir ek aynı anda zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini taşıyabilmektedir. Konuşma esnasında, konuşucu zaman ekleri olarak bilinen eklere tam olarak bilinmese de zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini yükleyerek kullanır. Kullanım aşamasında bu üç değer aynı öncelikte dinleyiciye aktarılmaz. Bazen zaman değeri öncelikli iken bazen kiplik bazen de görünüş değeri öne çıkar. Türkçe dil bilgisi

kitaplarında ise basit yapıda eklerin her zaman için öncelikli olarak zaman kavramına atıfta bulundukları düşünülmüştür. Bu düşunce özellikle eklerin adlandırılmasında da kendisini göstermektedir.

Oysaki bu varsayım özellikle *-(I)yor* ekinde çürümektedir; çunku ek basit yapıda birçok kullanımda öncelikli olarak zaman yerine görünüş işlevinde kullanılmaktadır:

Elif ne yapıyor?

gibi bir soruya cevap olarak;

Çalışıyor.

cevabının öncelikli işlevi çalışma eyleminin sürdüğü bilgisi olup görünüş değeri öncül bir değerdir; ikinci olarak ise "Şimdi şu anda çalışıyor." anlamı verilerek zaman kavramı verilmektedir.

Bu sebeple *belirsiz geçmiş zaman* adlandırması gibi anlama dayalı adlandırmalar, ekin mevcut zaman dilimindeki değişmeleri ya da ileride yükleneceği yeni anlamları aktarmada her zaman için eksik, hatta kusurlu olacaktır. Bu usul adlandırmalar çeşitli yazarlarca da eleştirilmiştir (EMRE 1940: 11; ALTINTAŞ 1975: 579; UĞURLU 2003: 247). ERCİLASUN (1999b: 92)'a göre adlandırmada her işlev için ayrı bir ad verilmemelidir. Daha açık olarak anlatmak gerekirse; *-(I)yor* ekinin yerine göre geçmiş zamanı yerine göre şimdiki zamanı, yerine göre yakın gelecek zamanı ifade ettiği bilinmektedir; fakat bu eke *şimdiki zaman eki* denilmektedir. Bu durumda "O hâlde bu adı verirken niye şimdiki zamanı tercih ediyoruz?" sorusu akla gelir. Bu sorunun cevabı ise "En yaygın, baskın işlevin esas alınıyor olması." biçiminde verilebilir. UZUN (1998b: 122)'da benzer biçimde Türk dil bilgisi kitaplarındaki fiil zamanlarının bölümlenmesinde kullanılan adlandırmalara karşı çıkmıştır. Bu sebeple çalışmada zaman ekleri yalnızca herhangi bir anla-

mına dayanarak adlandırılmamıştır. Örneğin şimdiki zaman eki olarak bilinen *-(I)yor eki*, çalışmada *şimdiki zamanı anlatan ek* olarak değil *-(I) yor eki* şeklinde yer almıştır.

Zaman bakımından ekler birincil olarak kullanıldıkları zaman dilimde sahip oldukları anlam farklılıkları ve ikincil olarak kullanıldıkları zaman dilimlerindeki anlam farklılıkları olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Görünüş bakımından *dil bilgisine* ve *aşama görünüşüne* dayalı olarak incelenecektir; çünkü *sözlüğe dayalı görünüş* bir önceki bölümde belirtildiği gibi cümle içindeki zarf, edat gibi çeşitli yönlendiriciler ile tespit edilebilen bir sınıftır. Bu sebeple sözlüğe dayalı görünüş ile ilgili herhangi bir çözümlemeye gidilmeyecektir.

Kiplik (modality) fiilin gösterdiği sürecin hangi şartlar altında gerçekleştiğini bildiren, konuşucunun ruh durumunu, duygularını, niyetini, isteğini belirten ve dilde biçim olarak hazır bulunmayan ve eklerin ikincil ya da üçüncül işlev olarak üstlendikleri anlamlardır. Dilde salt bu anlamlar için özel ekler yoktur. *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK, -Ar/Ir* ve *-DIr* ekleri konuşu ve dinleyicinin ortak bir anlamda buluşmasıyla bu eklere verilen bilginin yanında öznel tutumunu da yansıtan bilgiler vermektedir. Bu bilgiler yansız bir tutum içeren bilgiler değildir. Söz gelişi konuşucu aktardığı bilginin doğruluğuna emin olmadığını bir durumda bu düşüncesini kiplik kullanımına başvurarak karşısındakine aktarır. Böylece Türkçede eklerin zaman, görünüş ve kiplik (kip değil) olmak üzere üç farklı işlevi vardır. Konuşucu Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerden birini seçerek; *ihtimal, belirsizlik, belirlilik, küçümseme, kesinlik, tahmin, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, söylenti, şüphe, alışkanlık, niyet, söz verme* kipliklerini dinleyiciye aktarmak için kullanabilir.

-mIş eki

-mIş eki Türkçenin sahip olduğu en çok işleve sahip eklerinden biridir. Aşağıda *-mIş* ekinin hem basit hem birleşik hem de katmerli yapılarda kullanımı yer almaktadır.

-mIş ekinin basit yapıda kullanılması

-mIş eki basit yapıda hem zaman hem görünüş hem de kiplik işlevlerine sahiptir.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

-mIş eki zaman işleviyle konuşma anından önce yapılan vaka ve durumları anlatmak için kullanılır:

1. *Hatasını anlayınca da Allah'dan bağışlanmasını istemiş.*[2]

Bununla birlikte geçmiş zaman diliminde gerçekleşmiş olan vaka zamanı hakkında kesin bir bilgi söz konusu değildir. Yalnızca vakanın konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleştiği bilgisi vardır. Net bir zaman kavramı ise ancak cümle içindeki zarflar yardımıyla belirli hâle gelmektedir:

2. *Kurtuluş Savaşının kazanılmasının ardından Atatürk'ün: "Bir milletin iktisadı yabancıların ellerine bırakılamaz." sözleriyle ateşlediği milli iktisat seferberliğine gönülden inanan Ankaralı tüccarlar, 1923 yılında Ankara Ticaret Odasının temelini atmışlar.*

Ek, konuşma anmdan önce gerçekleşmiş vaka ve durumları anlatırken aynı zamanda halk hikâyeleri, rüya ve şakalar gibi yaşanmışlığın

[2] Örnekler iki farklı ders kitabından aktarılmış olup bilgiye uygun örnek ders kitaplarından bulunmadığı zaman ise yazar tarafından eğik olarak yazılmıştır.

dışındaki gerçekleşmemiş vakaların anlatılmasında da kullanılır. Böylece belirtilen vaka ve durum ne konuşma anından önce ne konuşma anında ne de sonrasında gerçekleşir:

Topa bir vurmuşum, top paramparça olmuş.

-mIş ekiyle farklı zamanların anlatımı:

-mIş eki, *-DI*'lı geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman yerine kullanılabilmektedir.

-DI'lı geçmiş zaman için;

Aslında *-DI* ekiyle anlatılacak bazı anlatımlar anlatımı öyküleyici kılmak amacıyla görünen, belirli olarak bilinen vaka ve durumlar *-mIş* ekiyle anlatılır:

Her gün dersime geldiği hâlde zayıf not almış.

Yukarıdaki cümlede fiilin karşıladığı vaka başkasından duyup öğrenmeğe dayanmamakta, doğrudan doğruya cümlenin yapanı tarafından gözlemlenmiştir.

Şimdiki zaman için;

Ekin şimdiki zamana konuşma anında gerçekleşen bir vaka ve duruma şaşkınlık ile birlikte verilen ilk tepkide görülür. Söz gelişi kapıdan yeni giren birine:

A! Elif gelmiş!

denildiğinde *-mIş* eki şimdiki ana, konuşma anına atıfta bulunmaktadır.

Gelecek zaman için;

Ekin gelecek zaman gönderimi oldukça sınırlıdır:

İlerde çocuklar büyümüş, torunlarımız olmuş, mutluluğun en büyüğü budur.

Unutmamak gerekir ki yukarıdaki cümlelerde de eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılabilmeleri her zaman tek başına yeterli olamamaktadır. Cümle içi yönlendiricileri denilen zarflar, edatlar ve bağlamda etkili olmaktadır. Yukarıdaki cümlede da bu yardımı *ilerde* zarfı üstlenmektedir. Ek yine geçmiş zamana atıfta bulunmaktadır; fakat bu cümlede *ilerde* zarfıyla gelecek zaman bildirilen bir cümle içinde yer almaktadır. Bu tür kullanımın amacı ise anlatıma canlılık katmaktır.

Geniş zaman için;

Ekin geniş zaman gönderimi fazla kullanılmamaktadır:

3. O günden sonra Kral Midas neye dokunduysa dokunduğu altın olmuş.

Aslında vaka konuşma anından önce olmuştur; fakat konuşma anından önceki belli bir zaman diliminde sürekli biçimde vaka ve durum devam etmiştir. Ekin burada zaman işlevi görünüş işlevi ağır basmaktadır.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

-mIş eki *dil bilgisine dayalı görünüş* sınıflaması içinde basit yapıdaki kullanımında *bitmişlik* görünüşüne, birleşik ve katmerli yapıdaki kullanımında ise *sürme* görünüşüne sahiptir.

Aşağıdaki vaka konuşma anından önceki bir zaman diliminde olmuş ve bitmiştir; yani bitmişlik[1] bildirmektedir:

[1] Ek görünüş türü bakımından çeşitli çalışmalarda bitmiş biçiminde adlandırılmaktadır. Bir önceki bölümde bitmiş ve bitmişlik arasındaki

4. Kral Midas da her dokunduğunun altına dönüşmesini istemiş.

Ek, birleşik ve katmerli yapıda *sürme* görünüşünü yanma aldığı *-DIr* eki ile vermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu görünüş türünün *-DIr* ekinin etkisiyle gerçekleşiyor olması ve *sürme* görünüşünü *-DIr* eki değil *-mIş* ekinin vermesidir. *-DIr* eki burada *kesinlik* kipliğinde kullanılmış *-mIş* eki ise *görünüş* işleviyle yer almıştır[4]:

5. Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle kamu yararına çalışan dernekler arasına alınan Türk Tarih Kurumu, 2876 sayılı Kanun ile TC. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı bir kuruluş durumuna getirilmiştir.

Aynı zamanda aşağıdaki cümlede *yüzyıllar boyunca* zarfı cümlenin görünüş değerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur:

6. Bu sebeple Ayasofya, tarihi geçmişinin yanı sıra, mimarisi, mozaikleri ile yüzyıllar boyunca bütün insanlığın ilgisini çekmiştir.

Aşama görünüşü bakımından ise *-mIş* ile belirtilen eylemin başlangıcı *belirsiz*, sonu *belirlidir*.

7. Ertesi sabah, gördü ki canavar ayıyı da almış, götürmüş.

Yukarıdaki cümlede canavarın ayıyı ne zaman görmeğe başladığı; yani vakanın başlangıcı ile ilgili bir bilgi yoktur. Bununla birlikte vakanın bitişi; yani ayının artık yerinde olmadığı ile ilgili bir bilgi vardır. Bu da vakanın aşama görünüşüdür.

---

ayrım hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ek, çalışmada yalnızca *bitmişlik* görünüş türü ile tanımlanacaktır.

[4] CINQUE (2001: 57) *-mIş* ekinin "Hasan yemeği yedi." örneğindeki gibi öncelikli işlevi olan basit geçmiş zamanda kullanılma ile ikincil işlevi olan konuşma anında bitmişlik gösterme arasında belirsiz olarak gerçekleştiğini belirtir.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

Türkçenin sahip olduğu iki geçmiş zaman eki *-DI* ve *-mIş* arasında esas ayrılık ne *zaman* ne *görünüş* farkıdır. İki ekin birbirinden ayrıldığı esas nokta *kiplik* farkıdır.

Türkçenin en geniş kiplik türüne sahip eki *-mIş*'tır. Ekin *bildirme, küçümseme, belirsizlik, kanıt, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, tanık olmama, şüphe, söylenti* biçiminde 10^5 ayrı kipliği bulunmaktadır. Aşağıdaki cümleler ise birden fazla kiplik türüne sahip olabilir. Bu sebeple örnek olması için cümleler yalnızca bir kiplik türü ile tanımlanmıştır:

Bildirme kipliğinde,

8. Eskişehir Kızılay Kan Merkezinin yaptığı araştırmaya göre ülkemizdeki insanların % 26 kadarı "Verecek kadar kanım yok." derken, % 20 kadarı "hastalık kapmaktan korktuğunu" belirtmiş.

9. Kral Midas da her dokunduğunun altına dönüşmesini istemiş.

---

[5] SLOBIN ve AKSU (1982: 184)'ya göre ek, *tahmin, başkasından duyma (hearsay), ironi, tebrik* ve *şaşırma* kiplik türlerine sahiptir.
ZEYREK (1990: 79-80)'e göre *-mIş* ekinin üç farklı kiplik türü vardır. Birinci olarak ek rivayet anlamını taşımaktadır; yani cümleleri söyleyen kişinin duruma/olaya tanık olmadığını, onu bir başkasından duyarak öğrenmektedir; ikinci olarak konuşucu vakanın/durumun tanığı değildir. Ancak vakanın olacağını/olduğunu var olan bazı kanıtlara dayanarak varsaymaktadır. Üçüncü olarak da konuşucunun kendisiyle ilgil cümlelerde; onun duyuları aracılığıyla bir gerçeği keşfetmesi ya da konuşucunun aniden bir gerçeğin farkına varması ile bir durum veya vakayla kendi arasındaki zihne dayalı veya psikolojik uzaklık oluşması olarak tanımlar. Yazara göre bu doğrultuda bu ekin aslında *-mIş*'ın tek işlevi, konuşucunun vakanın doğruluğunu garanti etmeme, vakaya kefil olnama duygularını iletmektir.

Tanık olmama kipliğinde,

10. Dionisos, Midas'a acımış ve Paktolos Irmağı'nda yıkanmasını sağlayarak onu bu beladan kurtarmış.

Söylenti kipliğinde,

11. Önceleri çok hoşuna giden bu tılsım daha sonra Midas'ın başına bela olmuş.

12. O günden sonra Kral Midas neye dokunduysa dokunduğu altın olmuş.

Ayrıca aşağıdaki cümledeki gibi *efsaneye göre* zarfı söylenti kipliğinin oluşmasında etkili olmuştur.

13. Efsaneye göre Dionisos (Diyonos)'un yoldaşı Silenos, Frigya'yı gezerken Midas'ın gül bahçesinde uyuyakalmış.

Sonradan farkına varma kipliğinde,

14. Ertesi sabah gördü ki canavar ayıyı da almış, götürmüş.

Bu kiplik türü daha önce gerçekleşmiş vaka ve durumun farkına yeni varılması durumunda kullanılır. Söz gelişi "Bülent gelmiş." cümlesinde Bülent'in gelmesi konuşma anından önce gerçekleşmiş olmasına rağmen konuşucu Bülent'in geldiğini yeni fark etmiştir. Bu fark edişin şimdiki anda gerçekleşmesinden dolayı gelme eylemi şimdiki anda olmuş gibi anlatılır.

Şüphe[6] kipliğinde,

15. Geminin kaptanı denizin ortasında hiçbir işaret yokken bulundukları yeri nasıl yetkililere bildirmiş?

---

[6] BERGAMALI KADRİ *-mış* ekini şüphe ve belirsizlik eki olarak tanımlar (AVŞAR 1996: 46).

Kanıt[7] kipliğinde,

Ehliyeti aldığına göre sınavı geçmiş.

Küçümseme kipliğinde;

Bir dilekçe bile yazamamış. Bir de üniversite bitirmiş.

Şaşırma[8] kipliğinde;

A! Mehmet gelmiş.

Övünme kipliğinde;

Biz ne savaşlar ne de kahramanlıklar yaşamışız.

Belirsizlik kipliğinde,

Ali yolda kalmış.

Belirsizlik anlamı cümle içindeki çeşitli zarflar yardımıyla giderilmektedir:

16. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Atatürk'ün: "Bir milletin iktisadı yabancıların ellerine bırakılamaz." sözleriyle ateşlediği ulusal ekonomi seferberliğine gönülden inanan Ankaralı tüccarlar, 1923 yılında Ankara Ticaret Odasının temelini atmışlar.

Bu cümleden zarf çıkarıldığında, ekin atıfta bulunduğu zaman geç-

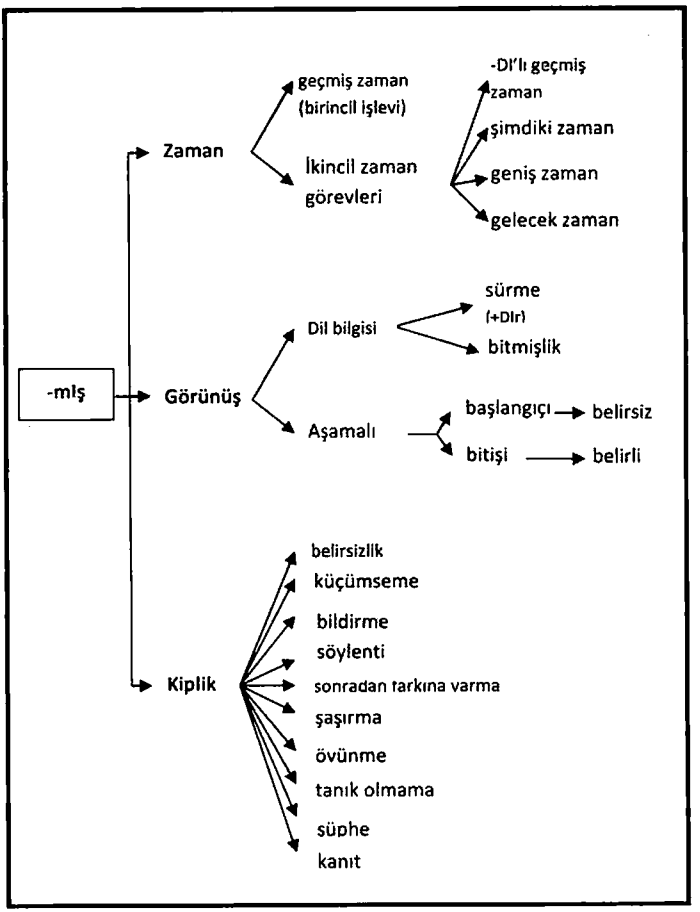
---

[7] ERGUVANLI-TAYLAN (2001: 102) *-mIş* ekini kanıt kipi (evidential mood) olarak tanımlar. Yazara göre "Ayşe gitmiş." örneğinde *-mIş* (Ayşe'nin gitmesi) olayı belli kanıtlarla açıklar (Ayşe'nin arabası artık park yerinde olmadığından gibi).

[8] ANDERSON (1982: 234) ise *-mIş* ekinin *şaşırma* kipliğinin yeni bir durum ile karşı karşıya kalınınca gerçekleştiğini belirtir.
UNDERHILL (1975: 199)'e göre konuşmacı ifadenin doğru olabileceğini bilebilir, fakat daha önce vakayla ilgili hiçbir bilgisi olmamış ya da şaşırmış olarak bilgiyle karşılaştığını göstermek için *-mIş* kullanır.

mişe dönük olarak belirsiz biçimde gerçekleşmiştir.[9]

Aşağıda ekin zaman, görünüş ve kiplik değerleri şekledilmiştir:

Şekil 2.1: -mIş ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

[9] SLOBIN ve AKSU (1982: 193)'a göre ekin belirsizlik kipliği bazen cümle içindeki *herhâlde* gibi zarflar ile verilir.

-mIş ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-mIş ekinin birleşik ve katmerli yapılarda zaman, görünüş ve kiplik işlevleri bulunmaktadır.

Oysa ek birleşik yapıda cümle içinde herhangi bir yönlendiriciye ihtiyaç hissetmeksizin zaman anlamını verebilmektedir:

Evde oturup ders çalışmışmış.

ya da ders kitabından alınan aşağıdaki örnekte konuşucu vakanın konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleştiği bilgisine ulaşmaktadır.

17. Bu amaçla bugün de matematikte kullandığımız bazı terimleri Türkçeye Atatürk kazandırmıştır.

Bununla birlikte zarflar zamanı daha belirgin kullanmaktadır:

18. Yaklaşık olarak 120 milyon yıl öncesine ait bir dinozor ayak izi fosili bulunmuştur.

-mIş eki birleşik yapıda zaman anlamına sahip değildir. Vakanın gerçek zamanı cümlede mutlaka öbür ögeler tarafından verilir. UNDERHILL (1975: 199)'e göre anlam bakımından *-mIş* eki ile konuşucu, kendisinin ifadeden bağımsız olduğunu belirtmek ister ya da ifadenin gerçekliğini/doğruluğunu onaylamak istemez. O yalnızca duyduğunu ya da anladığını aktarır.

-mIş eki birleşik ve katmerli yapılarda *bitmişlik* görünüşüne sahip olup yalnızca *-mIştIr* biçiminde *sürme* görünüşü söz konusu olmaktadır.

-mIş eki °*-mIştIr, -mIşmIş, -mIş olacak* biçimleriyle zaman;

°*-nIştI, -mIş oldu, -mIş oluyor* biçimleriyle görünüş;

°*-(I)yormuş,* °*-Ar/IrmIş,* °*-mAktAymIş,* °*-AcAkmIş, -mIşmIş, -mIş olacak*

biçimleriyle ise kiplik işleviyle kullanılmaktadır.[10]

Aşağıda ekin oluşturabileceği birleşik ve katmerli yapılardaki oluşturabildiği biçimler şöyledir:

Tablo 2.1: -mIş ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş	*-mIş* *-DI,*
-AcAK- *-Ar/Ir-* *-(I)yor-* *-mAktA-* *-mAdA-*	*-mIş*

Tablo 2.2: -mIş ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş ol-	*-mIş* *-DI* *-AcAK* *-Ar/Ir* *-(I)yor*
-AcAK *-Ar/Ir* *-(I)yor*	*olmuş*

[10] Balonlu biçimler ilerleyen konularda incelenecektir.

Bununla birlikte ek, geçmiş zaman diliminde gerçekleşmiş; yani bitmişlik bildiren eylemler için kullanıldığından kendisinden sonra süreklilik ya da gelecek anlamına sahip eklerle birleşip aşağıdaki biçimleri oluşturamamaktadır: **-mIş(I)yor*, **-mIşAcAK*, **-mIşmAktA*, **-mIşmAdA*, **-mIşArAr*, **-mIşmAdA*.

-mIşmIş

Dil bilgisi kitaplarında *geçmiş zamanın rivayeti* olarak geçen bu biçim ile ilgili Türkçede iki farklı görüş öne çıkmaktadır. Birinci görüşe sahip olan yazarlar (GÖKNEL 1974: 83; UNDERHILL 1975: 198; UZUN 1998b: 125-126) iki tane *-mIş* ekinin gereksiz yere bir araya geldiğini ve böylece katmerli söylenti ya da küçümsemenin dile getirildiğini belirtir.

İkinci görüşe sahip olan yazarlar ise biçimde yer alan iki *-mIş* ekinin işlevlerinin birbirinden farklı olduğunu belirtir. Bu yazarlara göre ilk *-mIş* eki zaman, ikinci *-mIş* eki ise kiplik işlevindedir. Kiplik türü ise yazarlara göre farklı biçimlerde ifade edilmiştir:

DEN[2] (1941: 398, 402) *alışkanlık* ve *şüphe*; MANSUROĞLU (1953: 345) ve BANGUOĞLU (1974: 461) *şüphe*; SLOBIN ve AKSU (1982: 194) *söylenti*; UZUN (1998b: 125-126) ve LEWIS (2000: 124-125) *sonuç çıkarıcı* (inferential) biçiminde kiplik türünü tespit etmişlerdir.

Özetle; iki *-mIş* ekinin bir araya gelmesi ile oluşan bu birleşik yapıda önce gelen *-mIş* geçmiş zaman işlevine sahiptir. İkinci olarak gelen *-mIş* ise bağlam içinde *söylenti* ya da *şüphe* kipliği işlevinde kullanılmıştır:

Elif okula gelmişmiş (öyle diyorlar) (*söylenti*).

Elif okula gelmişmiş [ama kimse görmemiş (!)] (*şüphe*).

Bana göre biçim *zaman* + *kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

-mIş oldu

Bu biçimin bütününde bitmişlik görünüşü öne çıkmaktadır. Zaman anlatımı ise konuşma anından önceki bir zaman dilimi söz konusudur. Konuşma anında vaka ve durum bitmiştir:

19. Böylece biz de sorunumuzu çözmüş olduk.

-DI eki geçmiş zaman için *-mIş* eki ise bitmişlik görünüşünü vermektedir:

20. Böylece Kök Türkler egemenliklerini Kuzey Hindistan'daki Keşmir bölgesine kadar yaymış oldular.

Eki *-mIştI* biçiminden ayıran özellik daha belirli olarak vakanın geçmişte belli bir noktada bittiğinin belirtilmesidir. GABAIN (1988: 27)'e göre *ol-* ile kurulan birleşik fiillerde zaman kavramı daha belirli ve vurgulu hâle gelir.

Böylece bu katmerli yapı *görünüş + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-mIş oluyor

Türkçede bu biçim konuşma anında biten vaka ve durumlara atıfta bulunmak için kullanılır. Türkçede fiilin zamanı ile gerçek zamanın birbirine tam olarak eşleştiği ender biçimlerden biridir.[11]

Bu biçim konuşma anında gerçek zamanı bir çizgi olarak keser ve bu çizgi ile vaka ve durumun bir noktaya kadar geldiği ve bu noktada bittiğini dinleyiciye aktarır. Böylece *-mIş* eki bitmişlik görünüşünü yansıtırken *-(I)yor* eki ise zaman kavramını verir:

---

[11] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 367)'e göre ise *-mIş oluyor* biçiminin gönderme zamanı konuşma anı olan bütün cümlelerde neredeyse *-mIş oldu* biçimi ile aynı anlamda olduğunu belirtir: "Dördüncü bölümün bitmesiyle kitabın yarısı yazılmış oldu."

Böylece evden okula gelmiş oluyor.

Yukarıdaki cümlede vaka konuşma anında gerçekleşmiş ve bitmiştir. Biçim *görünüş + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-mIş olacak

Biçim iki farklı öbeğe dâhil olabilir. *-mIş* eki tek bir biçim içinde hem *kiplik* hem de *zaman* işlevinde kullanılabilmektedir.

Birinci kullanımda *-mIş* eki *zaman işlevinde*, *-AcAK* eki ise *tahmin kipliği* işlevinde kullanılmıştır:

Çantamı terzide unutmuş olacağım.

Böylece biçim *zaman + kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

İkinci kullanımda ise atıfta bulunulan zaman birinci kullanımdaki gibi konuşma anından önceki zaman dilimi değil, konuşma anından sonraki zaman dilimidir. Biçim geçmişe değil geleceğe atıfta bulunur. Bu kullanımda zaman kavramını *-mIş* eki değil, *-AcAK* eki vermektedir. Böylece *-mIş* eki ikinci kullanımda geleceğe yönelik kesinlik kipliğinde kullanılmıştır:

Yarın 12'de tren kalkmış olacak.

Buna göre biçim *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

Bu kullanımda vaka ve durumun henüz başlayıp başlamadığı önemli değildir ve esas amaç vaka ve durumun henüz bitmemiş olmasıdır:

Saat 8'de ödevimi bitirmiş olacağım.

Yukarıdaki cümlede konuşucu çalışmaya başlamış olabilir ya da olmayabilir; fakat saat 8'de çalışmayı bitireceği bellidir.[12]

[12] *-miş olacak* biçiminin bu kullanımı İngilizcedeki *future perfect tense* anatımını karşılar. Türkçedeki geçmiş + gelecek ekleri olarak bilinen

-mIş olur

Bu biçim ile konuşma anından sonraki bir zaman diliminde gerçekleşecek vaka ve duruma atıfta bulunulur. Eylem henüz gerçekleşmemiştir. Gelecekteki bir zaman noktasından hareketle her zaman için yapılacak ya da yapılması muhtemel bir vakaya yönelik tahminde bulunulur:

Sevgi yarın bize gelmiş olur.

Yukarıdaki cümlede bir *tahmin* söz konusu olmaktadır. Bu anlam cümle içindeki *herhâlde* zarfı gibi çeşitli yönlendiriciler ile desteklenebilir:

Herhâlde yarın Sevgi bize gelmiş olur.

Aşağıdaki cümlelerde ise geleceğe yönelik bir kesinlik, genel geçerlik söz konusudur.

21. Böylece vergi devlet adına önce satıcılar tarafından toplanmış olur.

22. Bir bilgiyi aldığım yeri; yani kitabın adını ve yazarını belirtmezsem bilgi hırsızlığı yapmış olurum.

Burada gelecek zaman eki yoktur. Bu biçimde *-mIş* eki kiplik, *-Ar/Ir* eki ise *zaman* işlevinde kullanılmıştır. Böylece biçim *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

---

eklerle gelecekteki bir bitiş anlamı verilir. Böylece yukarıdaki cümlede de görüldüğü gibi vaka ya da durum gelecekteki bir zamana kadar bitmeyecektir.

-DI eki

Bu bölümde Türkçede geçmiş zamanı anlatmak için kullanılan bir diğer ek olan *-DI* incelenecektir. *-DI* eki, kendisi gibi geçmiş zamanı anlatan *-mIş* ekinden önemli farklılıklarla ayrılır.

-DI ekinin basit yapıda kullanılması

Türkçede geçmiş zaman dilimi için iki farklı ekin kullanılması konuşucuların çeşitli anlam farklarını ifade etme imkânı vermiştir. Ek, fiilin hemen sonrasına kök veya gövdeye eklenebildiği gibi zaman ekleri olarak bilinen eklerden sonra da eklenerek birleşik ve katmerli yapılar oluşturabilmektedir. Aşağıdaki bölümde ekin basit yapıda sahip olduğu işlevler ayrıntılarıyla ortaya konmuştur.

Ek basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini aynı anda gösterebilmektedir.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ekinöncelikli işlevi konuşma anından önceki zaman dilimine atıfta bulunmaktır.

Kalemimi kırdı.

-DI ekiyle farklı zamanların anlatımı:

-DI iki cümle içerisinde kullanılırken konuşucunun isteği doğrultusundave anlama bağlı olarak geçmiş zamanın dışındaki bir zaman diliminde kullanılabilir. Bunu cümle içersinde herhangi bir yönlendirici olmakızın yapabildiği gibi cümle içinde zarf, edat gibi çeşitli yönlendiricilern yardımıyla da yapabilir.

Elif geldi.

cümlesinde herhangi bir yönlendirici olmaksızın kullanım bilgisine bağlı olarak *-DI* eki konuşulan an bilgisini vermektedir.

-mIş'lı geçmiş zaman için:

-DI ekinin *-mIş*'lı geçmiş zamandan ayrıldığı en önemli nokta belirlilik kiplik özelliğine sahip olmasıdır. Bu ayrım onun kullanımda *-mIş* ekinin yerine tercih edilmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte *-DI* ekinin *-mIş* ekinden farkını; yani belirli geçmiş mi yoksa belirsiz geçmiş mi olduğunu cümle içinde tespit etmek zordur; çünkü *-DI* eki cümle içinde *-mIş*'tan görüp görmeme bilip bilmeme gibi ayrım noktaları ile ayrılmasına rağmen bu ekler sık sık birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

23. *Açlık yüzünden bu yıl içinde 6 milyon kişi öldü.*

Yukarıdaki cümlede ne zaman öldükleri ya da nerede öldükleri tam olarak belli değildir ve muhtemelen de görülmemiştir; fakat olmuşluğuna görülmüş kadar inanıldığı için *-DI* eki tercih edilmektedir. Bu belirsizlik *-DI* ekinin yalnızca gerçekten görmeğe değil aynı zamanda görmemiş olmakla birlikte görmüş gibi olmaya dayalı anlatımlarda da kullanılabiliyor olmasından kaynaklanmaktadır.

24. *1665'te üniversiteyi bitirdi ve eve döndü.*

Yukarıdaki cümlede ise *-DI* eki zaman zarfı yardımıyla *-mIş*'lı geçmiş zaman özelliği kazanmıştır.

Şimdiki zaman için:

-DI eki özellikle şaşkınlık durumlarında şimdiki zaman için kullanılır:

25. *Gövdesi eridi.*

Yukarıdaki cümlede anlık bir olayın gerçekleşmesi konuşma anında olmuştur.

Bağlam içerisinde cümlede herhangi bir zarf ya da bir yönlendirici olmadan şimdiki anı veren tek ek *-DI* ekidir.

a) Aydın geliyor.

b) Aydın geldi.

Yukarıdaki cümleleri duyan bir dinleyici ilkinde gelme eyleminin hâlâ devam ettiği bilgisini alacaktır. Oysa ikinci cümleyi okuyan ya da dinleyen bir kişi gelme eyleminin bittiği ve belki konuşma anında geldiği bilgisine sahip olacaktır. Böylece *-DI*'lı geçmiş zaman, anlık şimdiki zaman diliminde kullanılabilir. Bu kullanımda gerçek zaman çizgisi üzerinde geçmişten şimdiye geçiş anı söz konusudur.

Gelecek zaman için;

Ekin gelecek zaman anlatımı *-AcAK* ekiyle anlatılan gelecek zaman anlatımından farklıdır. *-DI* ekiyle kurulan gelecek zaman kavramı *yakın geleceğe* atıfta bulunur.

Söz gelişi uzaktan çağrılan biri, karşılık olarak;

"Vardım!" diye seslenir.

İşinin ne zaman biteceği sorusuna bir başkası da elini çabuklaştırarak;

"Bitti." der.

Bu kullanımlarda eylemin konuşma anına yakın bir gelecekte gerçekleşeceği bilgisi verilir.

Geniş zaman için;

Aşağıdaki cümlede *her yıl* zarfı ekin geniş zamana atıfta bulunmasına imkân tanımıştır.

26. Artık her yıl yeni günde demir ayini yapmak gelenek hâline geldi.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Türkçede *dil bilgisine dayalı görünüş* sınıflaması içinde *bitmişlik* görünüşünü veren ikinci ektir. Bununla birlikte *-DI* eki bazı kullanımlarda *bitmemişlik* görünüşüne de sahiptir.

Ekin öncelikli görünüş özelliği *bitmişlik*tir; çünkü zaman olarak geçmiş zaman dilimine yapılan göndermelerde vaka bitmiştir. Konuşma anında devam etme söz konusu değildir:

27. Bu çalışmasıyla Rutherford 1908 Nobel Kimya ödülünü kazandı.

Bununla birlikte ekin görünüş değeri bağlama göre değişebilmektedir. Bazı kullanımlarda bitmemişlik görünüş değerine sahip olabilmektedir. Söz gelişi olumlu biçimlerde bitmişlik, olumsuz biçimlerde ise bitmemişlik görünüşünü sunabilmektedir.

28. Öğrenciler sergiye girer girmez Türk sanatının zenginliğini ve ulaştığı noktayı görünce şaşkınlıklarını gizleyemediler.

Cümle ya da paragraf içinde; yani bağlamda ekin görünüş değeri farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Vaka bitmişlik bildirebileceği gibi bitmemişlik de bildirebilir; yani etkisi hâlâ devam eden vaka ve durumları bildirebilir:

"Yasemin geçen yıl bir proje aldı; geçen ay bitirdi." konuşma anından önce,

"Yasemin geçen yıl bir proje aldı; şimdi bitiriyor." konuşma anında,

"Yasemin geçen yıl bir proje aldı; gelecek ay bitirecek." konuşma anından sonra gerçekleşme söz konusudur.

Bu kullanımlarda *-DI* ekinin sonrasında gelen bilgi ekin *bitmişlik* mi yoksa *bitmemişlik* mi bildirdiğini dinleyiciye verir. Her ne kadar bitme-

mişlik bildirimi kullanım bilgisine dayalı olarak ortaya çıksa da ekin her iki görünüş türüne de gönderimi söz konusudur.

Ayrıca ek, hem bitmişlik hem de bitmemişlik görünüş özelliğini kullanım bilgisine (pragmatics) bağlı olarak *aynı anda* verebilir.

Söz gelişi kapı çalınca;

"Geldim."

denildiğinde cümle hem bitmişlik hem de bitmemişlik olarak yorumlanabilir:

"Geliyorum." anlamı ile devam eden bitmemişlik süreci kastedilebilir. Ya da;

"Şimdi geldim." anlamı kastedilmiş olup bitmişlik söz konusu olabilir. Her iki işleve sahip ek hem bitmişlik hem de bitmemişlik olarak yorumlanabilir.

Ayrıca maç sunumlarında aşağıdaki kullanımlara rastlanılmaktadır:

Ali topu aldı, sağa Tuncay'a verdi, Tuncay kaleye atıyor, atıyor ve attı.

Buradaki kullanımlarda *aldı*'daki *-DI* eki bitmişlik, *verdi* bitmemişlik-bitmişlik ve *attı* da ise bitmişlik ile öne çıkmaktadır.

Aşama görünüşü bakımından ise vakanın başlangıcı *belirli*, sonu *belirsizdir*; yani gerçekleşmiş durum ya da vakanın ne zaman bittiği ile ilgili kesin bir bilgi yoktur:

29. 1843'te kimya okumak için Paris'e gitti.

Paris'e gitme eyleminin başlangıcı belirli sonu ise belirsizdir. Orada mı, öldü mü yoksa geri mi geldi belirsiz olarak yer almaktadır.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

Konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşen vakalara atıfta bulunan ek için Türkçede *bilinen, görünen, şuurlu, kesin, belirli geç-*

miş zaman gibi çeşitli kiplik işlevleriyle adlandırma yoluna gidilmiştir.

-DI eki ile bazen konuşmacı vakanın gerçekleştiğini görmüş, tanık olmuştur. Bilinen ve belirli bir durum söz konusudur.

30. Daha sonra sınıfı gruplara bölerek herkese birer konu verdi.

Bununla birlikte bazen konuşmacı şahsen vakayı görmemiş ya da duymamış da olabilir. Buna rağmen duyularıyla ya da inancıyla vakanın ya da durumun gerçekleştiğinin kesin olduğu durumlarda bu ek kullanılabilir.

31. Barajlardan suları kanallar ile tarlalarına taşıdılar
32. 1770 km uzunluğundaki boru hattının yapımı için 3 ülkede 17 ayrı şantiye kuruldu.
33. Uzun süren çalışmalardan sonra Dr. Cardack (Kerdek) 18 Nisan 1960 tarihinde ilk kalp pilini kullandı.

Bazen de vaka ve durumun gerçekleştiğini görmüş kadar kesin bilme (ama şahsen görmeme) arasında tam bir ayrımda bulunmak zordur. *-DI* eki bu ayrımın tam olarak belirtilemeyeceği durumlarda kullanılır:

34. Bu belgelerin imzalanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde insan haklarının gelişimine yönelik önemli adımlar atıldı.
35. Bu ülkede kadın ve çocuk hastalıkları üzerine ihtisas yapan Safiye Ali, Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği günlerde yurda döndü ve hemen işe başladı.

Yukarıdaki cümlelerde belgelerin *imzalanması* ya da *yurda dönme* eylemi şahsen görülmüş de olabilir ya da görülmemiş olduğu hâlde görülmüş kadar kesin bir biçimde bilinebilir. Cümle her iki biçimde de yorumlanabilir.

Çalışmada ekin *bildirme, kesinlik, tanık olma, belirlilik* olmak üzere dört farklı kipliği tespit edilmiştir. Aşağıdaki cümlelerin hepsi kesinlik kipliğinde de yorumlanabileceği gibi bazen konuşucu yalnızca vaka ve

duruma tanık olduğunu belirtmek için bu eki tercih edebilir. Aşağıda farklı kullanımlar örneklendirilmiştir:

Bildirme kipliğiyle;

36. 1933 yılında Dr. Voronov tarafından Sovyetler Birliği'nde ilk böbrek nakli gerçekleştirildi.

Belirlilik kipliğiyle;

37. Lidyalılar MÖ. 700-300 yılları arasında Batı Anadolu'da Menderes ve Gediz ırmakları arasındaki verimli arazide yaşadılar.

Tanık olma kipliğiyle;

38. 1843'te kimya okumak için Paris'e gitti.

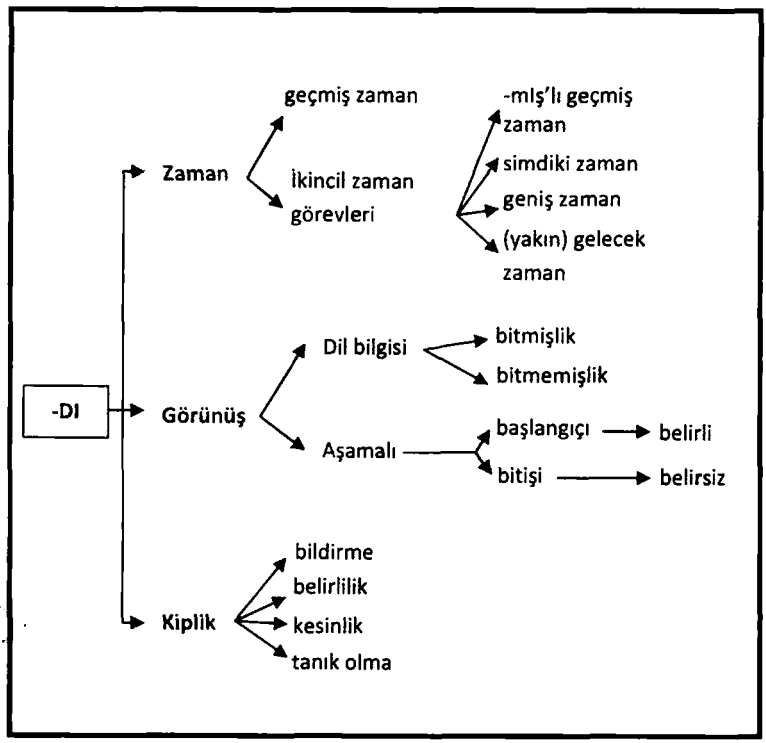
Kesinlik kipliğinde;

39. 1220'de yaşanan Moğol istilası bu bölgede de yıkımlara yol açtı..

-DI ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-DI eki birleşik yapıda kendisinden önce zaman ve tasarlama ekleri olarak bilinen eklerin hepsini alabilmektedir. Ekin bu özelliği onun çok sayıda birleşik ve katmerli yapılar oluşturmasına imkân sağlamaktadır. Sonrasında ek *-mIş*, *-DI* ve tasarlama kiplerinden yalnızca *-sA* ekini üzerine alabilmektedir.

°-(I)yordu, °-mAktAydI, -mIştI, °-AcAktI, °-Ar/IrdI, °-Ar/Ir oldu, °-mIş oldu° biçimlerinde *zaman*;

Şekil 2.2: *-DI* ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-DıydI biçimiyle *görünüş*;

-DIydI, -DIymIş biçimlerinde ise *kiplik* işleviyle kullanılmıştır.

Ekin birleşik ve katmerli yapılarda oluşturduğu biçimler şöyledir:

Tablo 2.3: *-DI* ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-DI	-mIş *-DI,*
-mIş *-DI* *-AcAK* *-Ar/Ir* *-(I)yor* *-mAkıA*	-DI

Tablo 2.4: *-DI* ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş *-AcAK* *-Ar/Ir* *-(I)yor*	*oldu*
-DI ol-	-mIş -DI -AcAK -Ar/Ir -(I)yor

Ek, bitmişlik görünüş özelliğinden dolayı kendisinden sonra bitmemişlik görünüşüne sahip ekleri alamamaktadır. Bu sebeple ekin **-DI(I)yor, *-DI(y)AcAK, *-DI(y)mAkıA, *-DI(y)mAdA, *-DI(y)Ar/Ir* biçimlerinin oluşumu söz konusu olamamaktadır.

-mIştI

Dil bilgisi kitaplarında *geçmiş zamanın hikâyesi* biçiminde adlandırılan *-mIştI* biçimi ile konuşma anından önceki bir zaman diliminde belli bir süre boyunca yapılan vaka ve durumlar anlatılır:

Lisede öğretmenlik yapmıştı.

Lisede kopya çekmişti.

Bu bilgi cümle içindeki zaman zarflarıyla da desteklenir.

Fırtına 2 gün sürmüştü.

Vaka konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşmiş olup konuşma anında bitmiştir:

O geçen yıl Haziran'da hasta olmuştu.
40. Bugünkü dersten çok zevk almıştım.
41. Çok keyifli bir staj dönemi geçirmiştim.

Bu biçimde Türkçede zaman eki olarak bilinen iki farklı geçmiş zaman eki bir araya gelmiştir. Bu kullanımda geçmişte bir noktada başlamış ve geçmişte bir noktada bitmiş vaka ve durumlar belirtilmiştir:

Dersimi çalışmıştım (fakat birçoğunu unuttum).

Çalışma geçmişte başlamış; fakat çalışmanın etkileri artık söz konusu değildir ve konuşmacı bilgilerini hatırlamadığını söyler; fakat hatırladığını bu kullanımda söyleyemez. Bunun yerine;

Dersimi çalıştım deseydi, o zaman hatırlayabilir ya da hatırlamayabilirdi.[13]

[13] KORNFILT (1997: 340)'e göre *-mIştI* biçimindeki *-mIş* eki bitmişlik görünüşü verir. Tanımlanan eylem böylece geçmişte bir nokta ile ilgili olarak tamamlanmışlık (completed) bilgisi verir.
SLOBIN ve AKSU (1982: 190)'ya göre anlamı tamamlanmış olmakla birlikte *-mIş* eki hem süreç hem de onun alanında bir sonuç durumu içerir.

Türkçedeki *-mIştI* biçimi İngilizcedeki *The past perfect tense*'i karşılar. Biçimdeki *-mIş* eki bitmişlik görünüşünde, *-DI* eki ise zaman işlevinde kullanılmıştır. Biçim *görünüş (-mIş) + zaman (-DI)* işlevleriyle oluşmuştur.

-DIydI

Kullanım alanı Türkçede oldukça sınırlıdır. UNDERHILL (1975: 185) bu kullanımın Türkçenin son yıllarında ağırlık kazandığını belirtir.

Bu biçim iki farklı öbeğe dâhil olabilir.

Birinci öbekteki kullanımda konuşma anından önce gerçekleşen belirli bir vaka ve duruma atıfta bulunulur. Bununla birlikte gerçekleşen vaka ve duruma karşı konuşucu inanmadığını belirtir. Böylece biçim *kiplik (-DI) + zaman (ydI)* olarak oluşur:

Bütün gün evde oturup ders çalıştıydı (öyle olsaydı zayıf almazdı [!]).

İkinci öbekte ise geçmişte bitmiş vaka ve durumlara atıfta bulunmak için kullanılır:

Üniversitede bu kitabı okuduyduk.

Yukarıdaki cümlede vaka konuşma anından önce gerçekleşmiş olup

---

Hem tamamlanmış hem yönlendirilmiş süreç (process-oriented) ile ilgili bakış açısından sonuç olarak çıkarılır.

DİLÇAR (1971: 111) bu biçim için *tümlenişli geçmiş zaman* adlandırmasını kullanır: "Dün geldiğinde yazımı bitirmiştim.".

AKSAN (2003: 68) -mIştI biçiminin aynı *-DI(y)DI* biçimi gibi bitmişlik görünüşünü anlatmak için kullanıldığını belirtir: *Ali masanın üstünde bir not buldu. Notu eşi yazmıştı.*

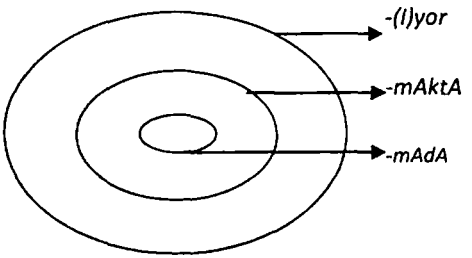
GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 331) *-mIştI* ve *-DıyDI*'nın bir vaka ya da durumun tamamlanmasını izleyen durumu açıkladığını belirtir.

biçimde yer alan ilk *-DI* eki bitmişlik bildirirken ikinci *-DI* eki ise zaman bildirmektedir. Böylece biçim *görünüş (-DI) + zaman (ydI)* olarak oluşmaktadır.

-(I)yor eki

Türkçede konuşma anında gerçekleşen şimdiki zaman anlatımı için üç farklı ek kullanılmaktadır. Şekil 2.3'te görüldüğü gibi Türkçede kapsamı en geniş olan şimdiki zaman eki *-(I)yor*'dur. İkinci olarak *-mAktA* eki biraz daha sınırlı bir alanı ve son olarak ise *-mAdA* eki en sınırlı şimdiyi verir. Ayrıca *-(I)yor* ekinde zaman anlatımı kesikli şimdi, *-mAktA* ekinde sürekli şimdi, *-mAdA* ekinde ise aralıksız şimdi biçiminde görünür.

Bu ayrım Türkçede şimdiki zaman eki olarak bilinen eklerin hem yabancı dilde ifadesini hem de anlam olarak Türkçede ifade edilebilme kolaylığını sağlamaktadır. Aşağıda şekil 2.3'te bu üç ek, gerçek zaman çizgisi üzerindeki kapsam genişliği bakımından sınıflandırılmıştır:

Şekil 2.3: Şimdiki zaman eklerinin görünümü

Bu bölümde gerek kapsam gerekse içerik olarak en geniş kullanım alanına sahip *-(I)yor* eki incelenecektir.

-(I)yor ekinin basit yapıda kullanılması

-(I)yor eki birleştiği kök ve gövdeyle uyuma girmemektedir. Ekin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini görmek mümkündür.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

-(I)yor eki öncelikli olarak konuşma anında yapılan vaka ve durumları belirtir. Bu ise zamanda belirsiz bir biçimde gerçekleşmektedir; çünkü ek, konuşma anında gerçekleşen vaka ve durumları belirtirken bazen geçmişten gelen ve hâlâ devam eden vaka ve durumları bazen de şimdi başlayan ve gelecekte de devam edebilecek vaka ve durumları belirtebilir:

> *42. Özel sektörde en fazla iş yeri metal eşya, makine ve teçhizat sanayi, gıda sanayinde ve savunma sanayinde bulunuyor.*

Bu kullanım genişliği ekin şimdiki zaman olarak adlandırılan gönderme zamanını geniş zaman gönderimine benzetmekle birlikte[14], gönderim geniş zamana göre daha belirli ve sınırlı olmaktadır:

> *43. Bu açıdan mesleğimi en parlak meslek grupları içinde görüyorum.*

Yukarıdaki cümlede zaman kavramı belirsizdir. Zamanın şimdiki zamana mı yoksa geniş zamana mı atıfta bulunduğu net değildir. Ek, kesin bir zaman aktarmamaktadır.[15] Ancak cümle içerisindeki zarf,

---

[14] ERKMAN-AKERSON (2005: 178) *-(I)yor* ekinin hem tam *şu anda burada olanı* hem de *şimdi* içindeki bir yayılmayı gösterdiğini; yani bu ekin *şimdi olmakta olan* olarak kapsayıcı bir nitelik taşıdığını belirtir.

[15] ERGUVANLI-TAYLAN (2001: 103)'a göre *-(I)yor* ekinin zaman gönderimi belirsizdir. Ek yalnızca bağlam ve zarflar yardımı ile belirli bir gerçek zaman göndermesinde bulunabilir.
UNDERHILL (1975: 149) *-(I)yor* ekinin geniş zaman ve alışkanlık anlamlarında kullanıldığını belirtir: "Mehmet Ankara Üniversitesine

edat gibi çeşitli yönlendiricilerle bu gönderim netleşebilir:

44. Doğuda ise dün akşam başlayan şiddetli fırtına ve kar bugün de hüküm sürüyor.

Yukarıdaki cümlede *bugün* zarfı eylemin zamandaki gerçekleşmesini belirli hâle getirmiştir.

-(I)yor ekiyle farklı zamanların anlatımı:

-(I)yor eki her ne kadar dil bilgisi kitaplarında şimdiki zaman eki olarak bilinse de ekin sahip olduğu zaman değerinin gerçek zaman dilimi üzerindeki genişliğinden dolayı ek kolay bir biçimde şimdiki zamanın dışında farklı zaman dilimlerinde kullanılabilir.

-DI'li geçmiş zaman için:

Aşağıdaki cümlelerde *-(I)yor* eki herhangi bir yönlendiriciye ihtiyaç hissetmeksizin *-DI*'lı geçmiş zaman diliminde kullanılabilmektedir. Ekin bu işlevi yerine getirme oynaklığı kullanım bilgisi ile yakından bağlantılıdır.

46. Mustafa Kemal Atatürk bu sözleriyle bizlere ne anlatmak istiyor?
47. Yetkililer, bu yılın sonuna kadar Hazar Denizi'ndeki yataklardan Bakü'deki Sengaçal terminaline günde 227.000 varil petrol pompalanacağını bildiriyor.
48. Bir bisikletli 1500 metrelik bir parkuru 1 dakika 40 saniyede tamamlıyor.

-(I)yor eki, konuşma anından önce gerçekleşen vaka ve durumlar için kullanılır. Burada kullanım bilgisi ekin yorumlanmasında önemli olmaktadır:

Dün akşam Beyoğlu'nda yürüyorum, kimi görsem beğenirsin.

---

gidiyor; Kasabımız hep iyi et satıyor.".

Rüyamda bana geldiğini görüyorum.

Bu cümlede dinleyici ya da okuyucu *rüya* kelimesinden dolayı eylemin geçmişte olduğunu, kullanım bilgisine dayalı olarak *-DI*'lı geçmiş zamana atıfta bulunduğunu bilmektedir:

-mIş'lı geçmiş zaman için:

-(I)yor eki geçmişte bilinmeyen ve görülmeyen vaka ve durumları aktarırken *-mIş*'lı geçmiş zaman yerine kullanılabilmektedir:

48. Karahanlı devletinin kurucularıyla aynı boydan geliyoruz.

Gelecek zaman için:

-(I)yor ekiyle planlı vaka ve durumlar geleceğe yönelik olarak kullanılırken *-AcAK* ekiyle ise kuvvetli niyet öne çıkmaktadır.

Yarın saat 12'de geliyorum,

Ayrıca *-(I)yor* eki bazen soru cümlelerinde gelecek anlamını verebilmektedir:

Bu kamyonlar nereye gidiyor?

Geniş zaman için:

-(I)yor ekinin gerçek zaman dilimi üzerindeki kapsadığı genişlik ekin geniş zaman için kullanılmasına rahatlıkla imkân tanımıştır.

Bu durum geniş zaman kavramı ile şimdiki zaman kavramı arasında kesin bir sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır. Her ne kadar *-mAktA*'lı ve *-mAdA*'lı şimdiki zaman kullanımları daha sınırlı ve belirli bir şimdiki zamana atıfta bulunsalar da *-(I)yor*'lu şimdiki zaman kullanımı öbür eklere nazaran oldukça geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu da kullanım aşamasında ekin şimdiki zamana mı yoksa geniş zamana mı

atıfta bulunduğunu belirlemede zorluk çıkarmaktadır:

Bu sözlere atasözleri diyoruz.

Yukarıdaki cümlenin zamanının şimdiki zaman mı yoksa geniş zaman mı olduğu belirsizdir. Bunun tespiti ancak kullanım bilgisi ile mümkündür:

50. Bu bağışın öylesine mucizevi bir yanı var ki bağışı kabul eden hayat bulurken bağışlayan kişi de hiçbir şey kaybetmiyor.

Bu cümlede şimdiki zaman eki olarak bilinen ek geniş zamana atıfta bulunmaktadır; çünkü düzenli tekrarlarla gerçekleşen bir vaka söz konusudur. Düzenli tekrarlar *-(I)yor* ekinin geniş zamana atıfta bulunduğunun en önemli kanıtıdır:

51. Çölde sürekli hareket hâlinde olan Tuareg erkekleri, baş ve yüzlerini sıcaktan ve çölde oluşan kum fırtınalarından korumak amacıyla örtüyorlar.
52. Ülkemiz su, rüzgâr gibi etkilerle her geçen gün verimli topraklarını kaybediyor.

Yukarıdaki cümlelerde bulunan gerek *sürekli* gerekse *her geçen gün* zarfları ekin geniş zamana atıfta bulunmasına imkân tanımaktadır.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Dil bilgisine dayalı görünüş işlevleri bakımından *-(I)yor* ekine yönelik iki farklı görüş vardır:

Birinci görüş *-(I)yor* ekini COMRIE (1976: 24-25)'nin tasvir ettiği dil bilgisine dayalı görünüşün, bitmemişlik sınıfı içinde yer alan aşamalı süreklilik içine sokar. Bu görüş uluslararası yayınlarda *-(I)yor*[16] ekine

[16] *-(I)yor* eki yabancı yayınlarda *progressive aspect* (YAVAŞ 1980; CINQUE 2001; GÖKSEL ve KERSLAKE 2005: 328) olarak geçmektedir. Bu düşünce, eki öncelikli olarak görünüş eki olarak kabul eder.

atfedilen değerdir. İkinci görüş ise *dil bilgisine dayalı* görünüşün üçlü bölümlemesinin (*bitmişlik, bitmemişlik* ve *yansız*) dışında *sürme* görünüşü içine sokar.[17]

Çalışmada *-(I)yor* eki bitmemişlik görünüş türü değil de *sürme* görünüşüne sahip olarak açıklanmıştır; çünkü *sürme* kavramı bir nevi *bitmemişlik* kavramına benzemekle birlikte bitmemişlik kavramındaki süreçteki belirsizlik, sürme kavramında yoktur. *-(I)yor* ekiyle kuvvetli bir biçimde konuşma anında devam etme ve sürme belirtilmektedir[18]:

> *53. Ben doğayla çevreyle ilgilenmeyi, çevremi güzelleştirip yaşadığım mekânı huzurlu ve zevkle yaşanabilir bir alana dönüştürmeyi seviyorum.*

Aşağıdaki cümlede *ölüm saçma* eylemi devam etmektedir[19]:

> *54. Başta Rusya olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin kıyılara kurdukları fabrikaların atıkları da hem insanlar hem deniz canlıları için ölüm saçıyor.*

Sürme görünüşü özellikle soru cümlelerinde daha net görülebilmektedir:

---

[17] Ayrıntılı çalışma için UZUN 1998'a bakılabilir.

[18] AKASLAN (2000: 43) *-(I)yor* ekinin bitmemişlik [sürme] anlamı vermesini eklendiği kelimenin sözlüğe dayalı özelliklerine bağlamaktadır. Yazar, genel olarak görünüşün ve özel olarak da *-(I)yor*'un görünüş değerinin eylemin sözcük özelliklerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu; *-(I)yor bitmemişlik* değerini veriyorsa bunun eylemin (fiil) kelimeye dayalı içeriği sayesinde olduğunu belirtir.

[19] ERGUVANLI-TAYLAN (2001: 103)'a göre bitmemişlik görünüşü, vakanın belli bir aşamasında (başlangıç, orta ya da bitiş) gerçekleşen zaman aralığı üzerine odaklanır. *-(I)yor* eki Türkçede bitmemişlik görünüşünü açıklar. *-(I)yor* eki, başlangıç ve bitiş son noktaları (final endpoints) arasındaki boşluktaki durumun aşamaları olarak görülür: *Ayşe tavuğu pişiriyor.*

55. Bu mesleğin geleceğini parlak buluyor musunuz?

Sorunun cevabı şimdiki an; yani konuşma anıyla sınırlı değildir. Ayrıca bağlam içinde *-(I)yor* eki sürmeyi, bir devamlılığı göstermek ya da vurgulamak amaçlı da kullanılabilir.

Ekin hem konuşma anına atıfta bulunabilme özelliği hem de atıfta bulunduğu zaman diliminin geçmişi, şimdiyi ya da geleceği kapsama özelliği ile gerçek zaman dilimi üzerindeki genişliği sayesinde farklı zaman dilimlerini anlatabilme oynaklığı ekin sahip olduğu değeri atamada çeşitli zorluklara sebep olmaktadır. Bu sebeple ekin sahip olduğu değeri atamada ağırlık yoruma dayanmakta ve cümle içindeki çeşitli yönlendiricilere ihtiyaç hissedilmektedir.

SMITH (1997: 61)'e göre pragmatik değerler; yani kullanım bilgisi dil bilgisine dayalı görünüşün yorumlanmasına katkıda bulunur.

Bununla birlikte bitmemişlik ve sürme görünüş türü arasında kesin bir ayrımda bulunma cümle düzeyinde her zaman mümkün olmamaktadır. İki görünüş türü arasındaki ayırımda cümle içindeki zarflar ayırt edici unsur olarak kullanılabilir. Aşağıdaki cümlede *her gece* zarfı belirliliği; yani *sürme* görünüş türünü bize vermektedir:

56. Her gece 800 milyon insan aç uyuyor.

Aşağıdaki cümlede de *eleştirme* eyleminin bitmediği, hâlâ devam ettiği bilgisi verilmektedir:

57. Moris, gelişmiş ülkeleri de, çiftçilerine verdikleri tarım desteğini her yıl artırırken dünyanın dört bir yanında gıda bulamayan çocuklara sırt dönmekle eleştiriyor.

Ayrıca *-(I)yor* eki bitmişlik bildirebildiği gibi bitmemişlik de bildirebilir. *-(I)yor* ekinin bitmişlik ya da bitmemişlik bildirmesi kullanım bilgisi yardımıyla belli olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle *-(I)yor*'lu

kullanımdan sonra gelen cümle ya da cümlecikler *-(I)yor* ekinin bitmişlik mi yoksa bitmemişlik mi belirttiğini gösterir.

Oyuncağını annesine veriyor ve başına neler geleceğini düşünüyor.

Yukarıdaki cümlede *-(I)yor*'un birinci kullanımı bitmemişlik değil, bitmişlik göstermektedir.

58. Yetkililer, bu yılın sonuna kadar Hazar Denizi'ndeki yataklardan Bakü'deki Sengaçal terminaline günde 227.000 varil petrol pompalanacağını bildiriyor.

Yukarıdaki cümlede ise bildirme eylemi bitmiş ve bu bir kerelik bir eylem olduğu için burada *-(I)yor* eki bitmemişlik değil bitmişlik bildirmektedir.

59. Yetkililer, bu yılın sonuna kadar Hazar Denizi'ndeki yataklardan Bakü'deki Sengaçal terminaline günde 227.000 varil petrol pompalanacağını söylüyor.

Bitmişlik özelliğinin aynı zamanda ekin eklendiği fiilin sahip olduğu görünüş özelliklerine bağlı olduğunu unutmamak gerekir. Yukarıdaki cümlede bu bitmişlik özelliğini görmek mümkün değildir.

Aşama görünüşü açısından ise *-(I)yor* eki ile aktarılan vaka ve durumun başlangıç ve bitiş noktaları belirsizdir:

60. Özel sektörde en fazla iş yeri metal eşya, makine ve teçhizat sanayi, gıda sanayinde ve savunma sanayinde bulunuyor.

Yukarıdaki cümlede vakanın başlangıcı ve bitişi zaman bakımından belirsizdir. Bu cümlede "Ne zaman?" ya da "Ne zamandan beri?" soruları cevapsız kalmaktadır. Ek, *bitişsiz* (atelic) okumaya sahiptir; yani eylemin bitişi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmez. Vaka ve durum ne zaman bitmiştir belirsizdir.

-(I)yor eki konuşma anında gerçekleşmeye devam eden vakalar için

aynı zamanda *-DI* eki gibi henüz gerçekleşmemiş durumlara da atıfta bulunur:

"Ümit bir okul yapıyor.." yakında bitireceğini sanıyorum, eylem başlamış ve devam etmekte ya da;

"Ümit bir okul yapıyor.." okul yapacağını hayal ediyorum, anlamında ise *-(I)yor* eki gerçekleşmemiş (unreal) bir kullanım söz konusudur.

ya da aşağıdaki gibi *-(I)yor* eki ile verilen bilgi artık gerçek olmayan gerçekliğini yitirmiş bir bildirim olabilir.

61. 2001 yılı verilerine göre ülkemizin millî gelirinin % 7,6'sını Ankara sağlıyor.

ya da bir hayalin dışa vurumu belki de bir rüyanın anlatımı söz konusu olup gerçekleşmemiş bir vaka ve durumdan bahsedilebilir:

62. Ben büyük bir inşaat şirketinde yönetici olarak çalışıyorum.

Sonuç olarak *-(I)yor* eki görünüş bakımından;

1. Türkçede her ne kadar bitmemişlik görünüş türüne sahip olarak bilinse de aslında sürme görünüşü vermektedir. Bununla birlikte bağlam içinde bitmemişlik anlamının dışına bitmişlik anlamı da verebilmektedir.

2. Aşama görünüşü bakımından ise belirsizliği ifade eder, eylemin başlangıç ve bitiş noktaları belirsizdir.

3. Basit yapılarda görünüş anlamı sık sık zaman anlamının önüne geçmektedir: "Ceyhan bilgisayarda çalışıyor." dediğimizde zaman işlevinin yerine görünüş işlevi öne çıkıp bir sürmenin aktarımı söz konusu olabilmektedir.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

-(I)yor eki *bildirme, buyruk, alışkanlık* olmak üzere üç farklı kiplik türünü yansıtabilmektedir:

Bildirme kipliğinde,

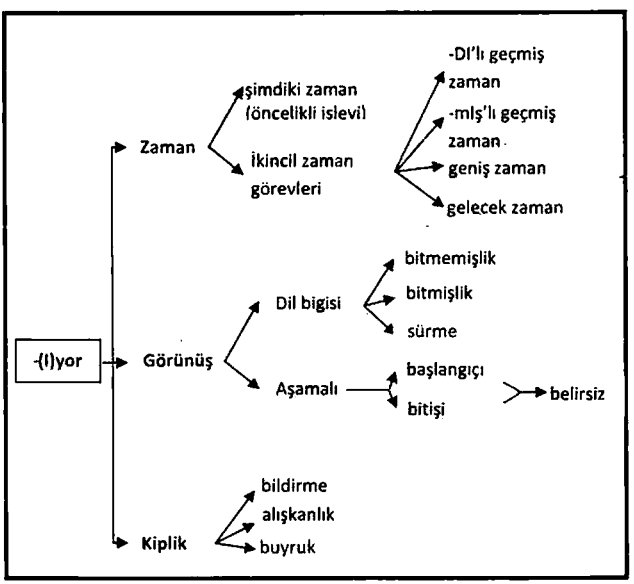
63. Başta Rusya olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin kıyılara kurdukları fabrikaların atıkları da hem insanlar hem deniz canlıları için ölüm saçıyor.

Alışkanlık kipliğinde,

Kitap okumayı sevmiyor.

Buyruk kipliğinde,

Kapını kapatıp yatıyorsun.

Şekil 2.4: *-(I)yor* ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-(I)yor ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-(I)yor eki birleşik yapıda kendisinden önce ne zaman eki olarak

bilinen ekleri ne de tasarlama kiplerini alabilmektedir. Ek, kendisinden sonra da ancak geçmiş zaman ekleri ile dilek-şart kipini alabilmektedir.

-(I)yormuş, -mIş oluyor°, -(I)yordur° biçimlerinde zaman;

-(I)yordu, -(I)yormuş, -(I)yor olacak biçimlerinde görünüş;

-(I)yor olacak biçiminde ise kiplik işleviyle kullanılmaktadır.

Ekin birleşik ve katmerli yapılarda oluşturduğu biçimler şöyledir:

Tablo 2.5: *-(I)yor* ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-(I)yor-	*-mIş* *-DI,*
-	*-(I)yor*

Tablo 2.6: *-(I)yor* ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş *-AcAK* *-(I)yor*	*oluyor*
-(I)yor ol-	-mIş -DI -AcAK -Ar/Ir

-(I)yordu

Dil bilgisi kitaplarında *şimdiki zamanın hikâyesi* biçiminde adlandırılan *-(I)yordu* biçimi konuşma anından önceki vakalara atıfta bulunur; yani biçimin gönderme zamanı adlandırmadaki gibi şimdiki zaman değil, geçmiş zamandır:

64. 534 yıllarında başlarında Bumin bulunuyordu.

Yukarıdaki cümlede geçmişteki belli bir zaman diliminde özellikle bu anlam zaman zarfı yardımıyla bu kesit net biçimde verilmektedir.

Ayrıca konuşucu *-(I)yordu*[20] biçimini geçmişe atıfta bulunmak için seçerken önemli anlam ayırtlarını dinleyiciye vermek ister. Söz gelişi:

Selahattin ders çalışıyordu.

Cümlesinde konuşma anından önce gerçekleşen vakanın hâlâ devam edip etmediği ile ilgili bir bilgi yoktur. Konuşmacı vakanın bitiş noktası hakkında bilgi sahibi olmadığını dinleyiciye bu biçim ile aktarır. Muhtemelen konuşmacı *Selahattin*'in ders çalıştığını görmüş ya da duymuştur; ama ders çalışmayı bitirip bitirmediği hakkında bir bilgisi yoktur.[21]

Selahattin ders çalıştı.
Selahattin ders çalışıyor.
Selahattin ders çalışıyordu.

Yukarıdaki üç cümlede birbirinden farklıdır. Her ne kadar *a* cümlesi ile *c* cümlesi birbirine benzer görülse de iki kullanım arasında büyük farklılık vardır. Şöyle ki *a* cümlesinde eylem bitmiş ve sonuçlanmıştır; *b*'de ise hâlâ devam eden bir eylem vardır. *c*'deki *-(I)yordu* biçimiyle de vakanın sonucu ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

SMITH (1997: 63-64) "Ayşe okula yürüyordu (Mary was walking to

---

[20] ERKMAN-AKERSON (2005: 177)'a göre ise eskiden beri süregiden vakalar *-(I)yordu* ve *-(I)rdI* biçimleriyle verilir.

[21] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 330-331)'e göre biçim geçmişte belli bir noktada gerçekleşmesi beklenen programlanmış vakaları aktarır: *Füsun telaşlıydı. Birkaç gün sonra annesi geliyordu.* Ayrıca yazar bu biçimin bitmemişlik görünüşüne sahip olduğunu belirtir.

school)." cümlesinin görünüşe ait anlamını iki farklı biçimde yorumlanabileceğini gösterir:

a) Ayşe okula doğru yürüyordu; henüz oraya varmadı.

b) Ayşe okula gidiyordu ve o hâlâ yürüyor.

YÜKSEL (2007)[22] bu yoruma bir üçüncüsünü ilave eder:

c) Ben gördüm, Ayşe okula yürüyordu (sonra ne yaptı, bilmiyorum).

Her iki bağlaç da mantıklı olup bitmemişlik bakış noktası Ayşe'nin *aslında okula yürüme* eyleminin tamamlanmasını gerekli kılmaz; yani vakanın son bitiş noktası görünmez.

Aşama görünüşü bakımından bu biçim ile vakanın bitiş noktası hakkında bir bilgi verilmez. Bitiş noktasına sahip olmayan bu biçim yabancı yayınlarda *bitişsiz* (atelic) olarak geçer:

> *65. Haberde gece deniz yolculuğuna çıkan bir geminin denizin ortasında bozulduğu, yolcuların bunun üzerine büyük panik yaşadığı belirtiliyordu.*

Bu cümlede ise panik durumunun devam edip etmediği ya da sonucu ile ilgili bir bilgi yoktur.

> *66. 552 yılında meydana gelen bu olayla Kök Türk Devleti de kurulmuş oluyordu.*

Yukarıdaki cümlede geçmişte belli bir süre devam eden (*sürme* görünüş özelliğine sahip) *-(I)yor*'lu biçimin kullanımı söz konusudur.

> *67. Artık o, tribünlerde dünyadaki milyarlarca insan ise televizyonlarının başında bu büyük yarışın başlamasını bekliyordu.*

Başlama eyleminin başlayıp başlamadığı, bir aksilik olup olmadığı ile ilgili bir bilgi yukarıdaki cümlede bulunmamaktadır.

---

[22] Semahat YÜKSEL (2007)'in doktora ders notundan alınmıştır.

SMITH (1997: XIII) dil bilgisine dayalı ve sözlüğe dayalı görünüş arasındaki fark için örnekler verirken *-(I)yordu* biçimiyle ilgili önemli bilgilere yer vermektedir:

a) Ali ve Ayşe geçen yaz kaya bahçesi inşa etti.

b) Ali ve Ayşe geçen yaz bir kaya bahçesi inşa ediyordu.

Yukarıdaki iki cümle de aynı sözlüğe dayalı görünüş türüne sahiptir; fakat dil bilgisi görünüşleri birbirinden farklıdır. Şöyle ki a'da durum geçmişte tamamlanmış, bitmiş bir eylemdir. b'de ise eylem başlamış, süren; fakat sonucu bilinmeyen, bitip bitmediği belli olmayan (bitişsiz [atelic] bir atıfta bulunur) bir eylem söz konusudur. Bahçenin tamamlanıp tamamlanmadığı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Kısaca, biçim belirli bir geçmişte devam eden; fakat konuşma anında bitmiş vakalar için kullanılır. Geçmişteki bir sürecin parçası olup bütün hakkında bilgi vermez. Biçim ek düzeyinde *görünüş + zaman* işleviyle oluşmuştur.

-(I)yormuş

Biçim dil bilgisi kitaplarında *şimdiki zamanın rivayeti* olarak geçmektedir. Bu biçim iki biçimde incelenebilir.

Birinci olarak hâlen sürmekte olan bir vakanın, söylenti ya da sonradan fark etmeye dayanılarak anlatılması söz konusudur. Bu biçimde *-(I)yor* eki zaman işlevinde kullanılmış olup *-mIş* eki ise kiplik işlevinde kullanılmıştır.[23]

Böylece biçim *zaman + kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

Bu ek kiplik bakımından söylenti anlamını barındırmaktadır.

[23] SLOBIN ve AKSU (1982: 193-194)'ya göre bu biçimde *-(I)yor* eki zaman işlevinin yanında sürme görünüş özelliğini de yerine getirmektedir.

İkinci olarak ise *-(I)yor* eki zaman değil görünüş işlevinde yer almaktadır.

Biz gittiğimizde, o uyuyormuş.

Yukarıdaki cümlede *-(I)yor* eki görünüş işlevinde bitmemişlik bildirirken *-mIş* eki ise zaman ve kiplik işlevinde hem geçmiş zamana hem de söylenti kipliğine atıfta bulunmuştur. Böylece biçim görünüş + zaman/kiplik olarak oluşmaktadır.[24]

-(I)yor olacak

Biçim iki farklı öbeğe dâhil olabilir. Birinci öbek içinde gelecek zaman anlamında kullanılır. Bu biçimde *-(I)yor* eki kiplik işlevinde kullanılır iken *-AcAK* eki zaman işlevinde kullanılmıştır. Böylece biçim *kiplik + zaman* biçiminde oluşurken geleceğe yönelik kuvvetli bir tahmin bildirilmektedir:

Yarın yine buraya geliyor olacağım.

Yukarıdaki cümlede zaman zarfı ile de desteklenen zaman gönderimi net olmakla birlikte[25] kullanılan kiplik türü açık değildir. *-(I)yor* bildirme kipliğinde de söz verme kipliğinde de kullanılabilir. Kiplik türü ancak bağlama dayalı olarak atanabilir.

İkinci öbekte ise *-(I)yor* eki görünüş işlevinde[26], *-AcAK* eki ise zaman işlevinde kullanılmıştır.

Sen tatildeyken biz hâlâ çalışıyor olacağız.

Yukarıdaki cümle konuşma anından sonraki bir zaman dilimine

[24] ERGUVANLI-TAYLAN (2007) doktora ders notu.

[25] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 367) biçimin gelecek zamana ait bir gönderme noktasına işaret ettiğini belirtir: *Saat altıda çalışıyor olacağım.*

[26] ERGUVANLI-TAYLAN (2007) doktora ders notu.

atıfta bulunur. Gelecekte devam edecek bir süreç söz konusudur. Böylece biçim *görünüş + zaman* olarak oluşur.

-mAktA eki

Türk ve yabancı yazarlar tarafından *-mIş* eki için *kanıt kipliği* ya da *kanıt eki* (*evidential*) adlandırması kullanır (SLOBIN ve AKSU 1982: 187; AKSU-KOÇ 1988: 191; ZEYREK 1990: 79-80; ERGUVANLI-TAYLAN 2001: 124; BAŞTÜRK 2004: 71, 73; ASLAN 2006: 3; GÖKSEL ve KERSLAKE 2005: 355). Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerin birçoğu için (*-DI, -[I]yor* vb.) kiplik işlevlerinden biri olarak kanıt kipliği kullanılabilir; fakat bu kiplik türü eklerin birçok kiplik özelliğinden yalnızca biridir. Bunun için kanıta dayalı anlatım sonucunda oluşan bu ekleri kanıt eki ya da kanıt kipliği olarak adlandırmak bir hataya sebep olabilir. Bu yalnızca *-mIş* eki için geçerli olmayıp öbür zaman ekleri olarak bilinen ekler için de geçerlidir.

Bununla birlikte Türkçede kanıta dayalı olarak kullanılan ve kanıt olmaksızın bir başka kullanıma izin vermeyen iki ek vardır. Bunlar *-mAktA* ve *-mAdA* ekidir; çünkü bu biçimi tercih eden bir konuşucu istenirse kanıt gösterebilir. Şayet kanıt gösteremiyorsa bu biçimleri kullanamaz. Bunun yerine ancak *-(I)yor* ekini kullanabilir. Vaka hakkındaki bilgiyi konuşucu ya başkasından almıştır ya kendisi duymuş ya da görmüştür.

Bu sebeple kanıt kipliği ya da kanıt eki olarak Türkçede bir ek adlandırılacaksa bu biçim ancak *-mAktA* ve *-mAdA* ekleridir.

-mAktA ekinin basit yapıda kullanılması

-(I)yor ekinden sonra şimdiki zamana atıfta bulunan Türkçedeki

ikincil önemdeki biçim *-mAktA*'dır.

-mAktA biçimi ile konuşmacı bilgilendirme yolu ile elde ettiği bilgileri aktarır. *-mAktA* eki bilinen, kısmen görünen vaka ve durumlar için kullanılır. Oysaki *-(I)yor* ekinde bu kısmen görme ya da bilme her zaman için söz konusu değildir.

Türkçede çoğunlukla yazı dilinde kullanılan *-mAktA* biçiminin özellikle son yıllarda televizyon ve radyo kullanımının artmasıyla kullanım alanı genişlemiştir; çünkü televizyon ve radyonun kullanımı insanların artık gerçekleşen vakalar hakkında görerek ya da duyarak bilgi sahibi olmaları sonucunda anlık gerçekleşen vakaları kısmen bilmelerini ya da duymalarını sağlamıştır. Bu sebeple *-mAktA* ekinin konuşucular tarafından tercih sıklığı artmıştır:

> *68. Hayvancılık faaliyetlerinin daha çok yapıldığı Erzurum, Kars gibi illerimizde ise süt ve süt ürünlerine ilişkin yatırımların yapıldığını görmekteyiz.*

Yukarıdaki cümlede bilgiye konuşucu belki bir haber kanalından izlemiş tanık olmuş ve bilinen bir vaka hakkında oluşan kanı sonucunda bu biçimi kullanılmıştır.

Ek basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik işlevlerine sahip olabilmektedir.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ekin öncelikli zaman işlevi konuşma anında gerçekleşen vakalara atıfta bulunmaktır. Şimdiki zamana atıfta bulunma özelliği *-(I)yor* ekine kıyasla *-mAktA*[27]'da daha belirlidir:

> *69. Örneğin, ülkemizin tahıl ambarı olarak bilinen Konya ve civarında un, makarna ve bisküvi fabrikalarının yaygın olduğunu görmekteyiz.*

[27] Birçok yazara göre bu belirlilik anlamı biçimde yer alan *-DA* ekinden kaynaklanmaktadır (ÖZDEMİR 1968: 180; KOÇ 1998: 493).

-mAktA eki geçmişte başlamış[28] aynı zamanda şimdide devam eden durum ve vakalar için kullanılır.[29] Kavram içinde hem geçmiş hem de şimdi anlamı vardır:

Ödevimi yapmaktayım.

Çalışma geçmişte başlamıştır; fakat çalışmanın etkisi hâlâ devam etmektedir.

O hâlâ tembellik etmekte.

Şu anda merdivenleri çıkmakta.

Yukarıdaki cümlelerde sürerlik görünüşü vardır.[30]

-mAktA ekiyle farklı zamanların anlatımı:

Basit yapıda *-mAktA* eki, *-(I)yor* eki gibi geniş bir zaman dilimine atıfta bulunmadığı için ekin farklı zamanlara atıfta bulunma özelliği sı-

---

[28] EKER (2003: 300)'e göre Türkçede şimdiki zamanın *şimdiki zaman* ve *sürekli şimdiki zaman* olarak ikiye ayrılması gerekir. İngilizcedeki *present perfect continious tense*'e benzer bir işlevi olan sürekli şimdiki zaman, geçmişte başlayıp hâlâ süren ve en azından bir süre daha devam edecek kesintisiz bir oluş, iş, fiil vb.'ni anlatır. Yazara göre bu da *-mAktA* ekidir. KONONOV, *-mAktA* biçimini şimdiki zaman yerine kullanılarak *sürekli şimdiki zaman* olarak adlandırmaktadır (Akt. TEKİN 1959: 346). KONONOV'un bu görüşüne karşı çıkan KOÇ (1998: 491, 493) ise ekin Türkçede bir yapım ve bir çekim ekinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtir. Yazara göre *-mAktA* yapısında *şimdiki zaman* ya da *sürekli şimdiki zaman* kavramı veren bir ek yoktur. KONONOV'un örneklerinde bir süreklilik kavramı söz konusuysa da bu kavramı veren *kalma durumu eki* denilen *-DA* ile bunu izleyen yardımcı fiilin *geniş zaman* ekidir.

[29] Bu yapı İngilizcedeki *present perfect tense* kullanımını karşılar.

[30] ERGUVANLI-TAYLAN (2007) doktora ders notu.

nırlıdır. Biçim seyrek olarak geniş ve gelecek zaman dilimlerine atıfta bulunur.

Geniş zaman için:

Şimdiki zaman kavramının gerçek zaman çizgisindeki genişliği, geniş zaman kavramının genişliğine yakındır. İki kavram arasındaki kapsam genişliği eklerin birbirinin yerine kullanılma sıklığını artırmıştır:

Dünya güneşin etrafında dönmekte.

Yukarıdaki cümlede şimdiki zaman eki olarak adlandırdığımız *-mAktA* eki geniş zaman dilimine atıfta bulunmaktadır. Hatta bu kullanım ile geniş zamanın en önemli özelliği ilmî ya da değişmez gerçekleri belirtme işlevini *-mAktA* eki yerine getirmektedir.

Gelecek zaman için:

-mAktA ekinin öncelikli atıfta bulunduğu zaman konuşma anına yönelik olsa da fiilin atıfta bulunduğu eylem henüz gerçekleşmemiştir; ancak vakanın gerçekleşmesi konuşma anından sonraki bir zaman diliminde olacaktır. Bu da ekin gelecek zamana atıfta bulunabilmesine imkân sağlamaktadır:

Otobüs İstanbul'a gelmekte.

Benzer biçimde aşağıdaki cümlede vaka konuşma anında olan; fakat etkileri gelecek zamanda da devam edecek bir durum belirtilmiştir:

Küresel ısınmanın her geçen etkileri artmakta.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Dil bilgisine dayalı görünüş sınıflaması içinde ek *-(I)yor* ekine benzer biçimde *sürme* görünüşüne sahiptir:

70. Örneğin, ülkemizin tahıl ambarı olarak bilinen Konya ve civarında un, makarna ve bisküvi fabrikalarının yaygın olduğunu görmekteyiz.

Aşama görünüşü bakımından ise ek *-(I)yor* biçiminden ayrılmaktadır. *-mAktA* biçimiyle verilen vaka ve durumun başlangıcı *belirli*, bitişi ise *belirsizdir*:

71. Ancak 1990'lı yıllardan sonra alınan sıkı önlemler sonucunda bu miktarın 6,7 hektara düştüğünü görmekteyiz

-(I)yor ekiyle verilen vaka ve durumun ise başlangıcı ve bitişi belirsizdir:

72. Mehmet ailesiyle köyde yaşıyor.

Yukarıdaki cümlede köyde yaşama eyleminin ne zaman başladığı ve ne zaman biteceği ile ilgili bilgi yoktur.[31]

-(I)yor ekiyle anlatılan şimdiki zamanda eylem başlamamış olabilme ihtimalini içinde barındırmaktadır. *-mAktA*'lı kullanımda ise vaka ve durum kesinlikle başlamıştır. Bu özellik *-mAktA* ve *-mAdA*'lı şimdiki zamanı *-(I)yor* ekinden ayıran en önemli özelliktir:

73. Günümüzde nanoteknolojiyi sağlık-tıp alanlarından sanayiye uzanan çok geniş bir alanda kullanmaktayız.

-(I)yor ise bazen başlamamış; fakat başlamak üzere olan hareket için de kullanılabilir. Oturduğu koltuktan kalkmadan *geliyorum* diye seslenen biri henüz yerinden kalkmamış ve vaka başlamamış olabilir. Bununla birlikte başlamak üzere olan bir vakadır. Ayrıca;

Hemen okula gidiyorum,

Yukarıdaki cümlede vaka başlamamış; fakat başlamak üzeredir. Bu

[31] LEWIS (2000: 111) de yalnızca konuşma anından hareketle belirlenemeyen bir sürecin anlatılmasında kullanıldığını belirtir.

kullanım yerine "Hemen okula gitmekteyim." denilemez; çünkü *-mAktA* biçiminde vaka başlamıştır.

Eşiyle telefonda konuşan bayanın:

Geliyorum.

cümlesiyle duygularını dışa vururken belki evde hazırlıkları devam etmekte, gelme eylemine geçmemektedir:

Gelmekteyim.

biçiminde yapılan bir cümlede ise artık hareketin başladığı bilinmektedir.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

-mAktA ekini *-(I)yor* ekinden ayıran ve ekin kendisine Türkçede kullanım alanı bulmasını sağlayan en önemli ayrım noktasından birisi de kiplik özelliğidir. *-(I)yor* ekinin sahip olmuş olduğu *belirsizlik* kipliği; *-mAktA* ekinde yerini *belirlilik* kipliğine bırakır.

"Nurcan geliyor." ya da "Nurcan gelmekte." cümlelerinde her iki biçim ile de gelme eyleminin gerçekleşme zamanıyla ilgili bilgi yer almaktadır; fakat ikinci kullanımda vakanın gerçekleşme süreci daha kesin olarak verilmektedir.

Ekin belirliliği görünüş bölümünde de açıklandığı gibi vakanın başlangıcı hakkında bilgi sahibi olunmasına dayanmaktadır. Ayrıca bu belirlilik şimdiki zaman anlamını kuvvetlendirmektedir:

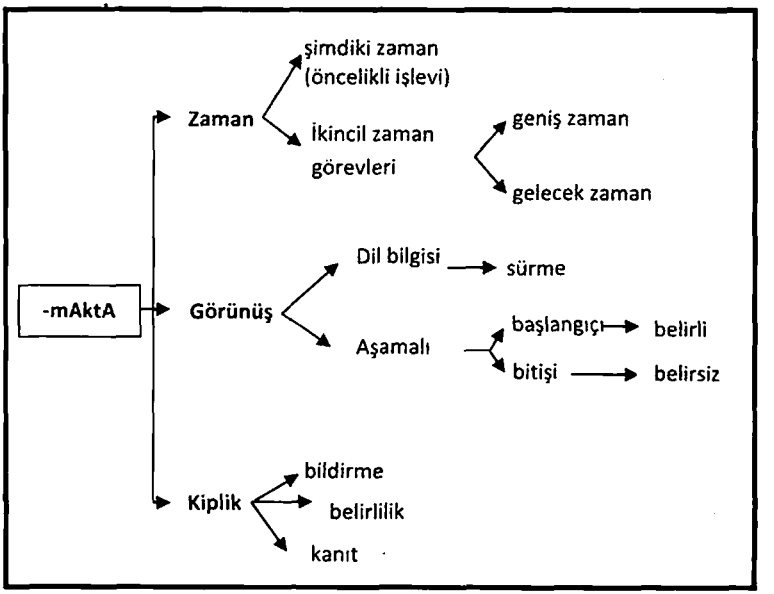
74. Ayrıca ülkemizde yükselti arttıkça ortalama sıcaklıklar düşmekte ve bu bölgelerde kışların daha sert geçmesine neden olmaktadır.

Aşağıdaki kullanımlarda bu belirlilik anlamı çeşitli zarflar ile desteklenmiştir:

75. 1944 yılında yayınlanan hatıratında "maaşını Kızılay'a devretmekle son

vatani vazifesini" de yaptığını belirtmektedir.

-mAktA biçimi *bildirme, kanıt* ve *belirlilik* olmak üzere üç farklı kiplik

Şekil 2.5: *-mAktA* ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-mAktA ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-mAktA eki birleşik yapıda yalnızca fiil kök ve gövdesinden sonra gelebilmekte kendisinden sonra *-DI, -mIş, -DIr* eklerini ile tasarlama kiplerinden *-sA* ekini alabilmektedir.

Ek [32]*-mAktAdIr, -mAktA olacak* biçimleriyle zaman;

-mAktAydI, -mAktA olacak biçimleriyle görünüş;

[32] Bu cümlede Bahri'nin gelme eylemi ya görülmüş ya da başkası tarafından görülmüş olup bize aktarılmıştır. Konuşucu dolaylı ya da dolaysız bir bilgiye dayanarak bu eki kullanır.

-mAktAymIş biçimiyle ise kiplik işleviyle kullanılmıştır.

Ekin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı ise şöyledir:

Tablo 2.7: -mAktA ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mAktA	*-mIş* *-DI,*
-	*-mAktA*

Tablo 2.8: -mAktA ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-	*olmakta*
-mAktA ol-	-

-mAktAydI

Konuşma anından önceki bir zaman diliminde devam etmiş vaka ve durumlar için *-mAktAydI* biçimi kullanılır. Bu biçimde sürme anlamını veren *-mAktA* eki, görünüş işlevinde kullanılmıştır. *-DI* eki ise zaman işlevinde olup geçmiş zamana atıfta bulunmuştur:

> *78. Bu mikroskop, biri cismin görüntüsünü büyüten, ötekisi ise büyütülmüş görüntüyü tekrar büyüten iki mercekten oluşmaktaydı.*

-mAktAydI biçimini *-(I)yordu* biçiminden, *-mAktA*'yı *-(I)yor* ekinden ayıran esas ayrım noktası ise belirlilik kipliği aşamasında; yani kanıta dayalı bilgi aktarımında söz konusudur.[33] Bu biçimle *-(I)yordu* biçimine

[33] SONNENHAUSER (2006: 7)'a göre *-mAktAydI* ve *-(I)yordu* biçimleri birbirinin yerine tercih edilemez. Bu iki biçim daha çok farklı söylemlerde kullanılır.

göre geçmişte belirli şimdiki zamanda gerçekleşen bir vaka anlatılır ki gerek görülürse kanıt gösterilebilir:

79. Asker ve devlet adamı kişiliği yanında bilime katkı sağlayan yönleri de bulunmaktaydı.

Ayrıca varlığından ve doğruluğundan emin olunan geçmişte belli bir süre geçerliliğini korumuş olan durumlar için de kullanılır:

80. Mesela, Hun Türkleri beşinci ayda, yani ilkbaharda "Lung-cıng" adı verilen yerde topluca büyük bir bayram yapmaktaydılar.

Böylece biçim *görünüş* + *zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-mAktAymIş

Bu biçim ile konuşucu görmediğini; fakat başkasından duyduğu vaka ve durumu dinleyiciye iletir. Konuşucu aktardığı bilginin doğruluğuyla ilgili herhangi bir sorumluluk üzerine almaz, vakanın gerçekleşmesiyle ilgili kendisinin değil bir başkasının tanık olduğu bilgisini aktarır.

Biçim, kanıta dayalı olarak görünen ya da duyulan şimdiki zaman diliminde gerçekleşen vaka ve durumların başkasından duyularak aktarılmasına imkân tanır:

Okula gelmekteymiş.

Yukarıdaki cümlede şimdiki zamanda devam eden vaka ve durum hakkında başkasından alınan bilgiye aktarım söz konusudur. Buradaki *-mAktA* eki zaman işlevinde şimdiki anı verirken *-mIş* eki söylenti kipliğinde kullanılmıştır. Böylece biçim *zaman* + *kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

-mAktA olacak

Biçimdeki ekler aynı biçim içinde iki farklı işlevi üstlenmektedir:

Birinci kullanımda *-mAktA* eki görünüş işlevindedir. *-mAktA olacak* biçiminin bütününde geleceğe yönelik bir sürme; yani süreklilik söz konusudur. *-(I)yor* ekinin tercih edilmemesi ise konuşucunun geleceğe yönelik kuvvetli bir tahminde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu kullanım *görünüş + zaman* olarak oluşmaktadır:

Yarın okula geldiğinde çalışmakta olacağım.

Ikinci kullanımda ise *-mAktA olacak* biçiminde şimdiye yönelik kuvvetli bir tahmin söz konusu olmaktadır. Böylece bu kullanımda *-mAktA* eki zaman işleviyle *-AcAK* eki ise kiplik işleviyle kullanılmıştır:

Bundan sonra hayatını eğlenerek geçirmekte olacak.

Böylece biçim *zaman + kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

-mAdA eki

Şimdiki zamana atıfta bulunan Türkçedeki üçüncül derecedeki ek *-mAdA* ekidir.

-mAdA ekinin basit yapıda kullanılması

-mAdA eki, *-(I)yor* ve *-mAktA* eklerine göre daha dar kapsamlı ve gerçek zaman dilimi üzerinde şimdiki zamana en belirli atıfta bulunan ektir. Ek, çoğunlukla yazı dilinde kullanılmaktadır.[34]

[34] KORKMAZ (2003: 621) *-mAktA* ve *-mAdA* arasında bir ayrımda bulunmayarak eklerin işlev bakımından başlamış ve hâlen sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özelliğe sahip olduklarını belirtir. Yazara göre bu *sürmekte* oluş özelliği, yapılarındaki *içinde bulunma* işlevi taşıyan *+DA bulunma durumu* ekinden gelmiştir.
KOÇ (1998: 494-495) da *-mAktA* ve *-mAdA* arasında herhangi bir fark görmemektedir. Yazara göre *-DA* eki *-mA* ekiyle birlikte fiile bağlı olarak

-mAdA eki Türkçede en az kullanımı olan şimdiki zaman anlatımına sahip birimidir. Ekin Türkçede kendisinden önceki eklerden arta kalan alanda oldukça sınırlı bir kullanımı vardır. Bu sebeple ekin zaman görünüş ve kiplik kullanımları öbür şimdiki zaman eklerine özellikle de *-mAktA* ekine çok benzemektedir. Ek basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik gönderimine sahiptir.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ekin zaman işlevi *-mAktA* ekiyle benzerlik göstermektedir. Öncelikli olarak şimdiki zaman için kullanılırken geniş ve gelecek zamanlara da gönderimi söz konusu olmaktadır.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Dil bilgisine dayalı olarak (*-mAktA* ve *–(I)yor* ekine benzer biçimde) *sürme* görünüşüne sahiptir.

Ceyda çalışmada.

Aşama görünüşü bakımından ise *-mAdA* ekiyle gösterilen vaka ve durumun başlangıcı ve bitişi belirlidir:

Ceyda okula gelmede.

Yukarıdaki cümlede Ceyda'nın evden çıktığı ve de okulun yakınında olduğu bilgisi söz konusudur.

Aynı cümle *-(I)yor* eki ile kurulduğunda;

Ceyda okula geliyor...

cümlesinde zaman bakımından belirsizdir;

---

süreklilik anlamı verir. Bununla birlikte *-mAktA* bir kip eki sayılırsa *-mAdA* yapısında başka bir ekin daha varlığını kabullenmek mecburiyeti doğar; çünkü bunlar arasında anlam ve işlev bakımından hiçbir fark yoktur.

-mAktA ile kurulduğunda ise;

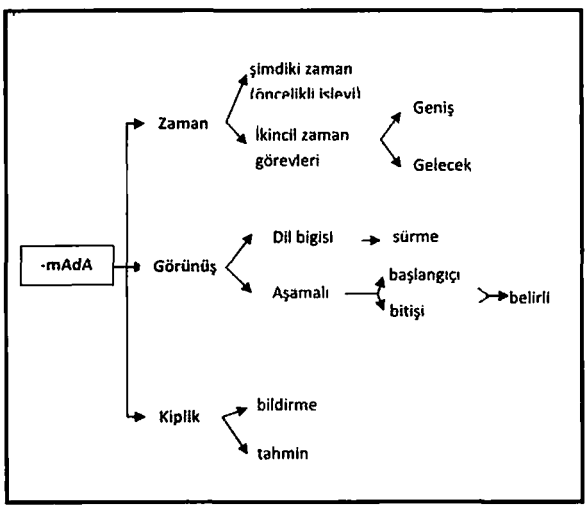
Ceyda okula gelmekte...

cümlesinde ise Ceyda evden çıkmış ama şu anda nerede olduğu bilgisi yoktur.

Şimdiki zamana atıfta bulunan *-(I)yor, -mAktA, -mAdA* ekleri arasındaki esas farklılık aşama görünüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar vakanın başlangıç ya da bitiş noktalarının belirliliği ile belirsizliğine dayanmaktadır.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

Ekin kiplik kullanımı *-mAktA* ekinin kullanım alanıyla sınırlıdır. *-mAktA* ve *-mAdA* ekleri ise *-(I)yor* ekine benzemekle birlikte küçük farklılıklar ile kendisine Türkçede kullanım alanı bulmaktadırlar.

Şekil 2.6: -mAdA ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

Şimdiki zaman için bu üç ek arasında bazı yazarlara göre (ERGUVANLI-TAYLAN 2001: 125; KORKMAZ 2003: 871) tam bir ayrım şimdiye kadar ortaya konmamıştır. GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 332-333)'e göre ise esas ayrım uslûp (stylistic) olmaktadır. Ayrıca yazara göre *-(I) yor* eki hem bitmemişlik hem aşama süreklilik ve alışkanlık eki iken *-mAktA* eki bitmemişlik hem aşama görünüşüne sahip olup alışkanlık özelliğini ise yalnızca bağlama dayalı olarak gerçekleştirebilir: "Türkiye artık televizyon ihraç etmektedir.".

Sonuç olarak; Türkçenin gelişimi boyunca mevcut şimdiki zaman eki *-(I)yor* artık anlatım ve aktarım aşamasında Türkçenin ihtiyaçlarına tamamen cevap verememekte; şimdiki ana yönelik atıfta bulunurken gerek kiplik gerekse görünüş aktarımında farklı ekler kullanım alanına girmektedir.

-mAdA ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

Türkçede şimdiki zamana atıfta bulunabilen üç ek arasındaki en önemli farklardan biri *-(I)yor* ve *-mAktA* ekinin birleşik yapıda kullanımı söz konusuyken *-mAdA* biçiminin birleşik yapıda kullanımına rastlanılmamıştır.

-AcAK eki

-AcAK eki Türkçenin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Türkçede uzun süre gelecek zaman kavramı için istek kipi olarak bilinen *isar* ekini kullanılmıştır.

-AcAK ekinin basit yapıda kullanılması

Ek basit yapıda fiilin hemen sonrasında eklenebilmektedir. Fiil ile arasına zaman eki olarak bilinen herhangi bir ek alamamaktadır. Basit

yapıda da hem zaman hem görünüş hem de kiplik işlevlerine sahip olabilmektedir.[35]

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ekin atıfta bulunduğu vaka ne konuşma anının öncesinde ne de konuşma anında gerçekleşmiştir. Vaka konuşma anından sonraki bir zaman diliminde gerçekleşecektir:

81. Bu röportajdan elde ettiğimiz bilgileri kısaca sizlere aktaracağız.

Konuşma anından sonraki zamanın ise ne zaman gerçekleşeceği belirsizdir.[36] Bu belirsizliği ek ancak cümle içindeki zaman zarfları yardımıyla giderir ve böylece geleceğe gönderimi daha net olur:

82. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin hesaplamalarına göre 2020 yılında ülkenin yıllık petrol üretimi 50.000.000 tona yükselecek.
83. BTC için yapılan 40 yıllık anlaşma gereği Türkiye hattan geçiş ücreti olarak ilk 16 yılda yıllık 200.000.000 dolar, bundan sonra ise operasyon ücreti de dâhil yılda 300.000.000 dolar gelir elde edecek.

-AcAK ekiyle farklı zamanların anlatımı:

-AcAK eki yalnızca şimdiki ve geniş zamana atıfta bulunabilmekte geçmiş zamana dair herhangi bir gönderme söz konusu değildir.

Şimdiki zaman için;

---

35. KORNFILT (1997: 341)'e göre ise *-AcAK* eki basit yapıda ne görünüş ne de kiplik değerindedir; yalnızca zaman işlevindedir.
UZUN (1998b: 118)'a göre ek doğrudan zaman aktarmaz.

36. BASSARAK (1997: 35)'a göre ise *-AcAK*'lı kipin, pek güçlü olmasa bile tarz, istek ve bir harekette bulunma niyeti anlamları vardır. Böylelikle *-AcAK*'lı gelecek zamanın geçmiş zamanlardan daha belirtili olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ek, şimdiki zamana çok az atıfta bulunurken bunu zarf yardımıyla gerçekleştirir. Bu kullanıma ancak kullanım bilgisine dayalı olarak karşılaşılmaktadır:

Elif şimdi burada çalışacak.

Geniş zaman için:

Ekin geniş zaman gönderimi geleceğe yönelik genel yargıların kullanılmasında ortaya çıkmaktadır[37]:

84. Bu araçlar çevreye duyarlı ve oldukça temiz CNG (sıkıştırılmış doğal gaz) ile işleyen motorlara sahip olacak, altları yere yakın olacak ve zemin yüksekliğinin platform yüksekliğiyle aynı olduğu istasyonların ilgili noktalarında duracak ve yolculara araca binerken veya araçtan inerken kolaylık sağlayacak.

Güneş her gün doğacak.

Yukarıdaki cümlede ise ekin geniş zaman kullanımlarında aynı zamanda beklenti kipliği öne çıkmaktadır.

---

[37] ERCILASUN (1999b: 102)'a göre gelecek zaman *-AcAK* eki ile birinci derecede kesin gelecek; *-r* ile ise kesin olmayan gelecek zaman belirtilir.
BARUTCU ÖZÖNDER (1999: 63)'e göre de geniş zaman biçimiyle gelecek kavramı, gelecek zamanın eki ile ifade edilen gelecek kavramı kadar kesin bir gelecek zaman söz konusu değildir.
KUZNETSOV (1997: 212) ise *-AcAK* ekine *beklenen gelecek* zaman adını verir; çünkü sözü edilen eylemi birinin ya kendi karar ve isteğiyle ya da durum icabı veya başkaların talebi üzerine yapacağı anlaşılır. Bu anlam ayırtısı mevcut değilse (karar değil yalnızca bir plan varsa) gelecekte yapılacak vaka için geniş zaman kullanılır: *Rabia hesap ediyor; -Perşembe akşamı mevlit okuyacağım, gece orada kalacağım. Cuma sabahı gider, Nejat Efendinin hanımını görürüm.*

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Dil bilgisine dayalı görünüş sınıflaması içinde[38] henüz gerçekleşmemiş vaka ve durumlara atıfta bulunan ek *sürme* görünüş türüne sahiptir.[39] Bitmemişlik görünüşü söz konusu değildir; çünkü vaka ve durum henüz başlamamıştır. Bu sebeple ne bitmişlik ne de bitmemişlik ile nitelendirilebilir:

> *85. Bu bölümde arkadaşım İrem ve ben Fazıl sizlere öğretmenimizin verdiği proje ödevimizden kısa bölümler sunacağız.*

Yukarıdaki cümlede fiilin gösterdiği vaka ve durum henüz başlamamış; fakat başlamak üzeredir.

Aşama görünüşü bakımından ise *-AcAK* eki ile atıfta bulunulan vaka ve durumun başlangıcı ve sonu *belirsiz*dir; yani vaka gelecekteki belirsiz bir zaman diliminde başlayıp yine belirsiz bir zaman diliminde bitecektir. Belirlilik ancak cümle içindeki çeşitli yönlendiriciler yardımıyla gerçekleşmektedir:

> *86. Bu yılda aynı düzeyde ziyaretçi gelmesi hâlinde 2005 yılı sonunda Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 21.048.603 kişiye ulaşacak.*

Yukarıdaki cümlede kullanılan zaman zarfı vakanın başlangıç (*bu yılda*) ve bitiş (*2005 yılı sonunda*) dilimini belirli hâle getirmiştir.

---

[38] ERKMAN-AKERSON (1994: 80-81) *-AcAK* ekinin görünüş açısından değerinin belirlenmemiş olduğunu belirtir. Yazara göre *-AcAK* eki kendi başına bu açıdan bir ipucu vermemektedir. Böylece *-AcAK*'la kurulan eylemin görünüş niteliği ancak cümlede bulunan başka ipuçları ile kesinlik kazanabilir.

[39] UZUN (1998b: 7) *-AcAK* ile vakanın geçmişte olmaması gibi bir şart taşıdığı ve aktardığı vakaların gerçekleşmemiş olduğu için bunlardaki görünüşün de *sürme* özelliğinde olduğunu belirtir.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

-AcAK eki Türkçede zaman bakımından, gelecek zaman anlatımında bulunur. Gelecek zaman ile ne geçmiş zaman gibi yaşanmış ne şimdiki zaman gibi yaşanan ne de geniş zaman gibi yaşanmakta olan bir vaka ve durum sôz konusu değildir; çünkü gelecek henüz yaşanmamış, gerçekleşmemiş bir durumdur. Bu yüzden gelecek zaman eki ile belirtilen gelecek, bir isteği bir niyeti bildirir.[40]

Geleceğe yönelik olarak çeşitli duygu, düşünce ve davranışlar henüz gerçekleşmediği için konuşucu konuşma anından sonra gerçekleşecek bu vaka ve durumu anlatabilmek için zaman kavramını verirken baskın olarak da bir niyet bir istek kipliğini öne çıkarır. Bu kipliğin öne çıkmasındaki en önemli amil gelecek zamanın bilinememesidir.[41]

Türkçede geniş zaman eki olarak bilinen *-Ar/Ir*, şimdiki zaman eki olarak bilinen *-(I)yor* ve geçmiş zaman eki olarak bilinen *-DI* ekleri bir biçimde cümle içinde gelecek zamana atıfta bulunabilir; fakat bu gelecek zaman gönderimi *-AcAK* ekiyle yapılan gelecek zaman gönderiminden farklılık göstermektedir. Şöyle ki:

-Ar/Ir eki ile tahmini bir gelecek bildirilir:

Öğleye doğru orada olurlar.

---

[40] AKSU-KOÇ (1988: 19) *-AcAK* ekini varsayıma dayalı kiplik (presumptive) olarak tanımlamıştır. Yazara göre bu ek ile gelecekte gerçekleşecek vakanın vuku bulması güçlü bir biçimde varsayıma dayalı olarak verilir.
LEWIS (2000: 111) ise ekin gelecek zamanın yalnızca devam eden vakaları değil, aynı zamanda konuşmacının olmasını istediği vakaları açıklamak için İngilizcedeki gibi kullanıldığını belirtir: "Sigara içmekten vazgeçeceksin, ister istemez bu işi yapacaksın.".

[41] VERKUYL ve SWART (1999: 51)'a göre gelecek zaman kavramında kiplik ile fiil zamanını ayırt etmek oldukça zordur.

Yukarıdaki cümlede tahmine dayalı bir gelecek zamana gönderme söz konusudur.

Öğleyin orada olurlar.

Cümlesinde ise tahmin kipliği yerini kesinlik kipliğine bırakır.

-(I)yor eki ile yakın gelecekte gerçekleşecek vakalar anlatılır:

Araba kaza yapıyor, yapıyor, yaptı.

Yukarıdaki cümlede konuşucu an be an anlatım yaparken *-(I)yor* ekiyle birazdan kaza gerçekleşecek anlamında bir kullanımda bulunmaktadır.

-DI eki ile de benzer biçimde yakın geleceğe atıfta bulunulur:

Topu Ali'ye verdim (Top hâlâ ayağındadır).

Özellikle bu kullanıma futbol maçlarındaki anlatımlarda rastlanılmaktadır.

-AcAK ise kesin gelecek anlamında kullanılmaktadır:

87. Dünyanın sesten hızlı ilk yolcu uçağı Concorde, son ticarî seferini yaptıktan sonra sürekli sergilenmek üzere New York'taki Deniz, Hava ve Uzay Müzesi'ne konulacak.

-AcAK ile bildirilen gelecek zaman kavramı niyetli, istekli, belirli bir gelecek zamandır. Hareketin olabileceği değil, olacağı bildirilir. Öte yandan bu gelecek zaman şimdiki zamana karışmış bir gelecek zaman değil, şimdiki zamandan sonra başlayan tam ve açık bir gelecek zamandır.

Farklı biçimlerin gelecek zaman anlatımında bulunması yalnızca Türkçe için geçerli değildir. Aynı durum İngilizce için de söz konusudur. Aşağıdaki örneklerin hepsi gelecek zamana atıfta bulunur (http://www.phon.ucl.ac.uk):

He will take the exam soon.

He is going to take the exam soon.

I shall take the exam soon.

I take the exam tomorrow.

Gelecek zaman için yalnızca *Will*'in kullanıldığı düşünülür; fakat bu yardımcı fiilin kullanımı gelecek zamanı açıklama yollarından yalnızca biridir. Aynı biçimde Türkçede de *-AcAK* eki gelecek zaman anlamı vermede kullanılan yollardan yalnızca bir tanesidir.

Çalışma kapsamında *-AcAK* ekinin *bildirme, niyet, tahmin, istek, buyruk, gereklilik, söz verme* olmak üzere 7 farklı kipliği bulunmaktadır.

Bildirme kipliğinde,

88. Azeri petrolünün yanı sıra Kazak petrolünün de dünyaya akmasını sağlayacak olan Bakü - Tiflis - Ceyhan (BTC) boru hattından ilk petrol bugün Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Kazakistan cumhurbaşkanlarının katılacağı törenle verilecek.

Niyet kipliğinde,

89. Bu röportajdan elde ettiğimiz bilgileri kısaca sizlere aktaracağız.

Gereklilik kipliğinde,

Gelişmiş devletlerin yanında yer alacağız.

Tahmin[42] kipliğinde,

Bugün iki balık tutacak.

Ayrıca ek güçlü biçimde *-DIr* ekiyle tahmin anlamını verebilmektedir:

[42] LEWIS (2000: 111)'e göre bu ek ile üçüncü kişi kendisinden emin olarak varsayımlarını açıklayabilir: "Şimdi merdivenden çıkan Ahmet olacak.".

Bence peyzaj mimarlığı geleceğin en önemli mesleklerinden birisi olacaktır.

Bu sayede kentler daha yaşanır, huzurlu mekânlar hâline gelecektir.

Söz verme kipliğinde,

Bu dönem derslerime iyi çalışacağım.

İstek kipliğinde,

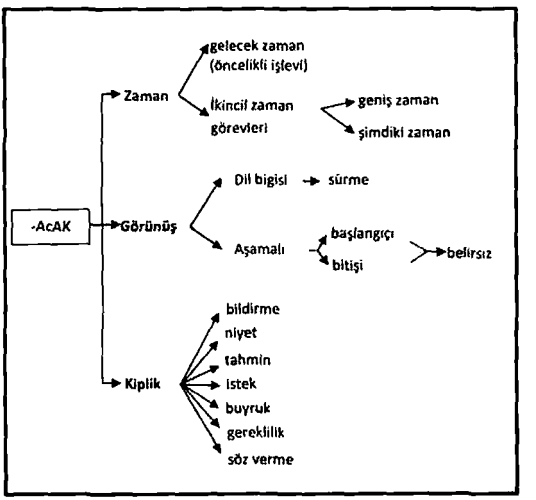
92. Şimdi ben sizlere dersin sonunda öğretmenimize vermek üzere hazırladığım yatırım ve pazarlama projesini sunacağım.

Buyruk kipliğinde, başkasına bir işin yapılmasını mecbur kılmak için kullanılır. Baba oğlunu çalışmaya zorlamak istediğinde:

"Çalış!" yerine "Çalışacaksın!" der.

Bir yere gitmesi için güçlü bir buyruk vermek istendiğinde ise;

"Git!" yerine "Gideceksin!" denilir.

Şekil 2.7: *-AcAK* ekinin basit yapılarda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-AcAK ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-AcAK eki birleşik ve katmerli yapıda fiil ile arasına hiçbir ek almaz. Ek kendisinden sonra ise ancak geçmiş zaman eklerini ve *-sA* tasarlama kipini alabilir.

Ek, *°-mIş olacak, -AcAkmIş, °-mAktA olacak, °-AcAktIr, -AcAk oluyor, -AcAK olur* biçimleriyle[43] zaman;

-AcAktI, -AcAkmIş, -AcAk olmuş, -AcAk oldu biçimlerde *kiplik*[44] işleviyle ise kullanılmıştır.

-AcAK ekinin birleşik ve katmerli yapılarda görünüş işleviyle kullanımı yoktur.

Ekin birleşik ve katmerli yapılarda oluşturduğu biçimler şöyledir:

Tablo 2.9: -AcAK ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-AcAK-	*-mIş* *-DI,*
-	*-AcAK*

[43] DİLÂÇAR (1974: 162) *-AcAK* ekinin birleşik yapılarla birlikte dört farklı işlevde kullanıldığını belirtir:
Birinci olarak gelecek: *Yarın okula gideceğim.*
İkinci olarak gelecek öncesi: *Yarın geldiğimde yazımı bitirmiş olacağım.*
Üçüncü olarak gelecekte süreklilik: *Yarın geldiğinde ben uyumakta olacağım.*
Dördüncü olarak gelecek gelecekliği: *Yarın geldiğinde bu işin ne olacağını öğreneceksin.*

[44] DENY (1941: 383)'ye göre ekin basit yapıda baskın işlevi zaman olup birleşik yapılarda ise niyet anlamı öne çıkmaktadır. Niyet kipliği de aynı zamanda basit yapılarda da görülebilir: *Efendiyi göreceğim.*
UZUN (1998a: 12-13) Türkçenin yerleşmiş dil bilgisinin, kip eklerinin *isteme kipi* adı altında toplandığını, bu öbeğe *-AcAK* ve *-(A/I)r*'ın da katılabileceğini belirtir.

Tablo 2.10: -AcAK ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş *-(I)yor* *-mAdA* *-mAktA*	*olacak*
-AcAK ol-	*-mIş* *-DI* *-(I)yor*

*-mIşAcAK, *-DI(y)AcAK, *-(I)yorAcAK, *-Ar/IrAcAK, *-(I)yorAcAK, *-mAktA(y)AcAK, *-mAdA(y)AcAK, *-sA(y)AcAK, *-A(y)AcAK, *-mAlI(y)AcAK* gibi birleşik biçimler Türkçede yoktur.

-AcAktI

Biçim dil bilgisi kitaplarında *gelecek zamanın hikâyesi* olarak adlandırılmaktadır. Adlandırmadan hareketle ekin gelecek zamana atıfta bulunduğu düşünülebilir. Oysaki *-AcAktI* biçimi konuşma anından önceki bir vakaya atıfta bulunur; yani bu biçimde geçmiş zamana atıfta bulunulmaktadır:

> *93. Festival on iki farklı ülkeden yüzlerce sanatçının katıldığı yaklaşık bir ay sürecek bir müzik şöleni olacaktı.*

Bu biçimde *-AcAK* eki kiplik işleviyle kullanılmış olup niyet bildirmektedir. Bu niyet, geçmişe ya da geleceğe yönelik olarak gerçekleşebilir. *-DI* eki ise zaman işlevinde kullanılmıştır. Biçim böylece geçmişe dönük niyet anlamını vermektedir:

> *94. Elifin öğretmeni, öğrencilerine Anadolu'da yaşayan ilk medeniyetler hakkında bilgi vermek için onları Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürecekti.*

Yukarıdaki cümlede konuşma anından önceki bir zaman dilimin-

de gerçekleşmemiş bir vakadan bahsedilmektedir. Eylem niyet hâlinde kalmıştır.

Türkçede *-mIş*, *-DI* ve *-(I)yor* ekleri gibi *-AcAK* eki de gerçekleşmemiş vakalara atıfta bulunabilir; fakat özellikle *-AcAktI* biçimi Türkçede gerçek dışılığı (unreal) en kuvvetli biçimde veren ektir.[45] Vaka niyet hâlinde kalmıştır, zaten vakada henüz gerçekleşmemiştir:

95. Biz de bu uzman sayesinde insan haklarının geçmişten günümüze kat ettiği yolu öğrenecektik (ama öğrenemedik).

96. Ancak onun bu isteğini gerçekleştirmek zor olacaktı.

Ayrıca;

Fatma eve gidecekti.

Ben size gelecektim.

Yukarıdaki cümlelerde ise iki farklı kiplik durumu iki farklı bakış açısıyla yansımaktadır; yani konuşucu bu cümleyi söylerken bir niyetini ifade edebilir:

Ben size gelecektim.

Dinleyici bu biçimi kullanıyorsa;

Sen bize gelecektin.

Cümlesinde *niyet* değil bir *beklenti* kipliğini kullanır; çünkü bir bilgi vardır ve bu bilgi gerçekleşmemiştir. Biçimin sahip olmuş olduğu kiplik konuşucu ve dinleyici merkezli olarak değişmektedir. Söz gelişi:

97. Beni de böyle mutluluk ve gurur içinde kim bilir kimler uğurlamaya gelecekti.

---

[45] *-AcAktI* biçimi kendisinden önce *-mIş* ekini alarak oluşturduğu katmerli yapıda de gerçek dışılığa atıfta bulunabilir.

Yukarıdaki cümlede ek beklenti[46] kipliğinde kullanılmıştır.

98. Bu yüzden ben de sadece "otomobillerin tarihi"ni araştıracaktım.

Bu cümlede ise niyet kipliğinde kullanılmıştır. Böylece biçim *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-AcAkmIş

Gelecek zamanın rivayeti olarak adlandırılan *-AcAkmIş* biçimi konuşma anından sonraki bir zaman dilimine atıfta bulunmaktadır:

99. Ama rahat bir yaşam sürmemizi sağlayacak kadarını bize bırakacakmış.

Yukarıdaki cümlede ilk sezilen anlam bir söylentidir. Başkasından bir aktarım söz konusudur. Burada *-mIş* eki söylenti kipliğinde kullanılmıştır. Bir önceki biçimde (*-AcAk olur*) ise *-AcAK* eki *kiplik* işlevinde kullanılırken burada *zaman* işlevinde yer almıştır. Yukarıdaki cümlede gelecekte gerçekleşecek vaka başkasından duyulmuştur.

Ayrıca *-mIş* eki ile bu biçimde iki farklı kiplik anlamını taşıyabilir:

Elif bugün çok çalışacakmış.

cümlesinde söylenti söz konusuyken;

Ben bugün çok çalışacakmışım.

cümlesinde ise gereklilik kipliği söz konusudur. Burada konuşucu ve dinleyici merkezli kiplik değişmesi olmaktadır. Bunlarda söylenti ve gereklilik kiplikleridir. Biçim *zaman + kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

---

[46] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 329)'e göre ise biçim konuşma anıyla bağlantılı olarak geleceğe atıfta bulunabilir de bulunmayabilir de: *Geçen/Önümüzdeki yıl yeni bir öğretmenimiz olacaktı.*

-AcAK olmuş

Bu biçimde geçmişe dönük niyet söz konusudur. Vaka ve durum gerçekleşmemiştir:

Akşam bize gelecek olmuş (sonra işi çıkmış, vazgeçmiş).

Böylece *-AcAK* eki niyet kipliğinde kullanılmış olup *-mIş* eki ise geçmişe dönük söylenti anlamında yer almaktadır. Bu biçimde *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-AcAK oldu

Bu katmerli yapıda *-AcAK* eki niyet kipliğinde kullanılmıştır[47]:

Okuyacak oldu (ama okumadı).

Biçim gerçek dışılığa atıfta bulunur; vaka gerçekleşmemiştir. Biçimin *-AcAKtI* biçiminden ayrılan özelliği ise beklenti kipliğine sahip olmamasıdır. *ol-* biçimiyle ek *-AcAktI*'ya göre daha belirli bir vakaya atıfta bulunur. Biçim *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-AcAK oluyor

Bu biçim ile niyet kipliği öne çıkmaktadır. Bu biçim "Her gün okula gidecek oluyorum, bir iş çıkıyor.", "Okula gidecek oluyorum." cümlelerine izin verirken "Dün okula gidecek oluyorum." cümlesine izin ver-

[47] Şemseddin Sami (1892) *Nev Usûl Sarf-ı Türkî* adlı dil bilgisi kitabında bu biçim için *istikbâli mâziye* adlandırmasını kullanır (HAMEED 1993: 86). GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 368)'e göre *-AcAk oldu* biçimi bir şeyi yapmaya tereddüt etme durumunda kullanılır. Yazara göre zaten bu biçim ile kurulan cümleden sonra açıklayıcı bir ifade ya da tam tersi bir karar verilir.

memektedir. Dolayısıyla bu biçim konuşma anından itibaren geleceğe yönelik niyet[48] bildirilir.

Okulda ders çalışacak oluyorum.

Yukarıdaki cümlenin devamı dinleyici tarafından beklenmektedir. Her ne kadar biçim bitmiş bir fiil biçimi olsa da konuşucu anlatımını eksik bırakmıştır. Aynı zamanda biçim gerçek dışılığa atıfta bulunur. Vaka gerçekleşmemiştir. Burada niyet anlamını veren *-(I)yor* eki olurken, *-AcAK* eki de zaman anlamını vermekte böylece bu katmerli yapı *zaman + kiplik* olarak oluşmaktadır.

-Ar/Ir eki[49]

Konuşma anından önce başlayan ve konuşma anı ile sonrasında devam eden her zaman geçerli olan vaka ve durumları belirtmek için bu ek kullanılır.

Ekin geniş bir zaman dilimine atıfta bulunması kullanımda bazı soruları ortaya çıkarmıştır. Ek; gerçekleşen, gerçekleşmek üzere olan ya da gerçekleşecek vakaları aktarırken sabit bir noktaya atıfta buluna-

---

[48] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 368) bu biçimliğin alışkanlık bildirdiğini belirtir. Yazarlara göre bu da ancak bağlamda gerçekleşir: *Bazen bir şey söyleyecek oluyorum ama bir türlü çıkmıyor.*
UZUN (1998b: 118, 119) geniş zamanın üç esas zamandan hiçbirine atıfta bulunmadığını ifade eder. Yazara göre geçmiş zamanın dışında, bir fiilin zamanının belirtilmesi değil, onun bir alışkanlığı, bir yeterliliği aktarması söz konusudur.

[49] Ekin sessiz harfinden önce (r) hem düz hem de geniş ünlülerin gelebilmesi özelliğinden dolayı ekin ikili gösterimi (*-Ar*'lı ve *-Ir*'lı) ile yer verilmiştir.

maz.[50] Ekin kapsam genişliği belirsizliğini de artırmıştır. Bir ekin kapsamı ne kadar dar ise o kadar belirli bir zaman dilimine atıfta bulunur.

Bu belirsizlik ancak kullanım bilgisine dayalı olarak cümle içindeki çeşitli yönlendiriciler yardımıyla tespit edilebilmektir.

-Ar/Ir ekinin basit yapıda kullanılması

-Ar/Ir eki Türkçede en sık tercih edilen ektir. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi yabancı dillerde olmayan (aorist tense) ve Türkçede geniş zaman (broad tense) olarak yer alan kavramı karşılayan *-Ar/Ir* eki Türkçede geçmiş, şimdi ve geleceği kapsayıcı, oldukça geniş bir zaman diliminde kullanılması;[51] ikincisi ise değişmez gerçekler, genel geçer doğruların bu ek ile anlatılmasıdır. Bu nedenle ilmî makalelerde cümleler hep bu ek ile bitirilir.

Ekin sahip olmuş olduğu çeşitli anlatım zenginlikleri bu ekin tercih edilme sıklığını artırmada ve böylece ekin farklı zaman dilimlerine gönderme oynaklığı ile kiplik işlevleri öne çıkmaktadır.

Türkçede şimdiki zaman eki olarak bilinen *-(I)yor* ekinin atıfta bulunduğu zaman dilimi oldukça geniş bir zaman dilimini kapsar; şayet bu süreç tekrarlar hâlindeyse bu ek yerine *-Ar/Ir* eki kullanılır.

Türkçedeki ekler tek başlarına hem zaman hem görünüş hem kiplik

---

[50] DİLAÇAR (1971: 111) geniş zamanı salt zamansızlık bildirir olarak nitelendirir.

[51] KONONOV'a göre Eski Türkçede *-Ar/Ir* eki üç anlamı vardır. Bunlar geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zamandır. Şimdiki zaman anlamının öbür ikisine nazaran daha önemli olduğu iddia edilebilir. Eski Türkçede bu anlamı vermek için *-Ar/Ir*'ın dışında bir araç bulunmadığı için ekin her şeyden önce *şimdiki zaman eki* olduğu söz konusudur. (Akt. KUZNETSOV 1997: 206).

işlevlerini aynı anda verebilmektedir. Bu üç özellik birbirinden ayrılabilmekte, ekin baskın özelliği atanabilmektedir. Ancak *-Ar/Ir* ekinin sahip olmuş olduğu bu özelikleri birbirinden ayırmak öbür eklere göre daha zordur.[52]

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ek, konuşma anından önce başlayıp konuşma anında devam eden ve gelecekte de devam edecek olan vaka ve durumlar için kullanılır:

100. Ancak yasaya uygun olarak yakalanan, yasaya uymaya çağrılan her yurttaş anında itaat etmelidir, direnirse suçlu olur.

101. Tales (MÖ 624-546) matematiğin babası ve insanlık tarihinin ilk filozofu olarak kabul edilir.

-Ar/Ir ekiyle farklı zamanların anlatımı:

Geniş zaman ekinin sahip olduğu kavram genişliği sebebiyle ekin atıfta bulunduğu zaman diliminde kesinlik söz konusu değildir. Ek, üç zaman dilimi içersinde herhangi bir dilime çok rahat bir biçimde (yani öbür eklere nazaran) atıfta bulunur.

-DI'lı geçmiş zaman için:

Bu kullanımda ek öncelikli işlevi olan geniş zaman gönderiminin dışına çıkarak *-DI*'lı geçmiş zamana atıfta bulunur:

102. 1976 yılında ise Gazi Eğitim Enstitüsü ismini alır.

Yukarıdaki cümlede geçmişte belli bir zaman diliminde hatta zaman zarfı ile verilen bir tarihte gerçekleşen bir vaka *-Ar/Ir* eki ile verilir.

---

[52] ERGUVANLI-TAYLAN (1996: 165)'e göre ekin kiplik (tahmin) mi yoksa alışkanlık/bitmemişlik mi işaret ettiği belirsizdir: *Çocuk okula gider.*

-mIş'lı geçmiş zaman için:

Ek, *-mIş'lı geçmiş zamana* genellikle öyküleyici anlatımlarda atıfta bulunur. Hikâyelere canlılık katmak, anlatılanların gerçekten olduğunu belirtmek için geniş zaman eki kullanılabilir. Bazen masallarda da üslup özelliği olarak çekici niteliği artırmak için geniş zaman kullanıldığı olur:

> *103. Arap ordusu ile batı bölgesinin genel valisi komutasındaki Çin ordusu Talas Irmağı boylarında karşılaşırlar, Türklerin de İslam ordusu yanında hücuma geçmesi sonucunda Çinliler büyük bir yenilgiye uğratılır.*

Şimdiki zaman için:

Ekin *şimdiki zamana* atıfta bulunması Türkçenin tarihî gelişim süreci ile bağlantılıdır; çünkü Türkçenin eski dönemlerinde geniş zaman eki, şimdiki zaman eki gibi kullanılmıştır. Bu sebeple iki ek arasında bir sınır çizmek oldukça zordur:

> *104. Beyaz adam annesi olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alıp satılacak, işlenecek, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar.*
>
> *105. Bunun üzerine Hoca: "Ben balığın sadece başını yiyeceğim" der.*

Yukarıdaki cümlelerde atıfta bulunulan zamanın şimdiki zaman mı yoksa geniş zaman mı olduğu belirsizdir. Bu ancak kullanım bilgisi yardımıyla çözümlenebilmektedir.

Gelecek zaman için:

-Ar/Ir eki bazı kullanımlarda olabilecek olan vakalara atıfta bulunur. Ekin bu kullanımlarında *ihtimali* bir gelecek söz konusu olur.[53]

---

[53] UNDERHILL (1975: 148)'a göre *-Ar/Ir* eki gelecek zaman işlevini öznenin yapmağa istekli, gönüllü olduğu vakalarda gerçekleştirir; *geleceğim* (I am

Söz gelişi; *gelir, yapar, çalışır* kelimelerinde bu tahmini bir gelecek öne çıkmaktadır:

Annemler yarın gelir.

Yukarıdaki örneklerde *-Ar/Ir* eki ile anlatılan gelecek zaman kesin gelecek zaman değil, ihtimalî gelecek zamandır.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Dil bilgisine dayalı görünüş sınıflaması içinde *-Ar/Ir* eki görünüş bakımından ne bitmişlik ne de bitmemişlik görünüşüne sahiptir. Ek, *-(I) yor* ekine benzer biçimde kuvvetli bir devam etme; yani *sürme* görünüş türüne sahiptir:

106. Ayrıca herkes kazancına ve gelir düzeyine göre vergi öder.

107. Beyaz adam annesi olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alıp satılacak, işlenecek, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar.

Yukarıdaki cümlelerde gerek *vergi ödeme* gerekse *bakış açısı* ile verilen anlam dinleyici için hâlâ devam eden bir *sürme* anlatımını yansıtır.

Aşama görünüşü bakımından ise *-Ar/Ir* eki ile vaka ve durumun başlangıcı ve sonu *belirsizdir*; yani eylemin süreç içerisindeki başlama ve bitiş sınırları belli değildir. Zaten zaman kavramı bakımından da ekin salt bir zamansızlık gönderimi; yani kesin olarak belli bir zaman dilimine atıfta bulunamaması aşama görünüşü bakımından da belirsizliğini öne çıkarmaktadır:

108. Denizden uzaklaştıkça iklim daha karasal bir hâle gelir ve yaz kış sıcaklık farkları artar.

---

going to come) *gelirim* (I will come).

Bu belirsizlik kavramı cümle içindeki çeşitli yönlendiricilerin kullanımı ile giderilebilir:

109. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının girişimiyle bir enstitü kurulması kararlaştırılır.

Kiplik işleviyle kullanıldığında;

Ek; bildirme, gereklilik, buyruk, istek, alışkanlık[54] *(Ø, -DI), tahmin*[55]*, kesinlik, söz verme olmak üzere sekiz farklı kipliğe sahiptir.*

Bildirme kipliğinde ek her zaman genel doğruları, ilmî gerçekleri belirtir. Bu belirtme herkes tarafından kabul edilen genel yargıları içerir:

110. Atina demokrasinin doğduğu kent olarak bilinir.

111. Boğaz'ın iki yakasında her birinden ayrı bir sevda masalının sulara yansıdığı sakin ve emsalsiz yalılar yer alır.

Gereklilik kipliğinde,

Derslerini iyice çalışırsın.

112. Ayrıca herkes kazancına ve gelir düzeyine göre vergi öder.

---

[54] AKSU-KOÇ (1988: 18) *-Ar/Ir* ekinin biricik kiplik işlevinin alışkanlık olduğunu belirtir.

[55] OZIL (1994: 114)'e göre *-Ar/Ir* eki Türkçede hem *kesinlik* hem de *tahmin* işlevi üstlenen bir kipliktir. Yazara göre kullanıldığı cümlelerde *-Ar/Ir* ekinin bu iki anlamından hangisinin kastedildiği, genellikle yer aldıkları bağlam ile belirlenir. Ancak kimi durumlarda *belki, mutlaka* gibi zarflarla desteklenerek cümlede geçerli olan kiplik anlamı daha açık olarak belirtilebilir ve dolayısıyla yardımcı sözcüklerin kullanımı *-Ar/Ir* ekinin kiplik anlamlarını pekiştirir, aynı zamanda da iki anlamdan hangisinin kastedildiğini açıkça ortaya koyar.

Kesinlik kipliğinde,

113. İlk kez 17. yüzyılda Robart Hooke (Rabırt Huk), yaptığı basit mikroskopla şişe mantarının bir kesitini inceleyerek resimdeki bal peteğine benzer yapılara rastlar.

Tahmin kipliğinde,

Burak'ın geldiği saatlerde trafik olur.

Alışkanlık kipliğinde[56],

114. Evler temizlenir, silinir, süpürülür, her şey baştan aşağı yıkanır.

115. Av hayvanlarının etleri yenir, derilerinden elbiseler yapılırdı.

İstek kipliğinde,

Bir gün okulu bitirir büyük adam olursun.

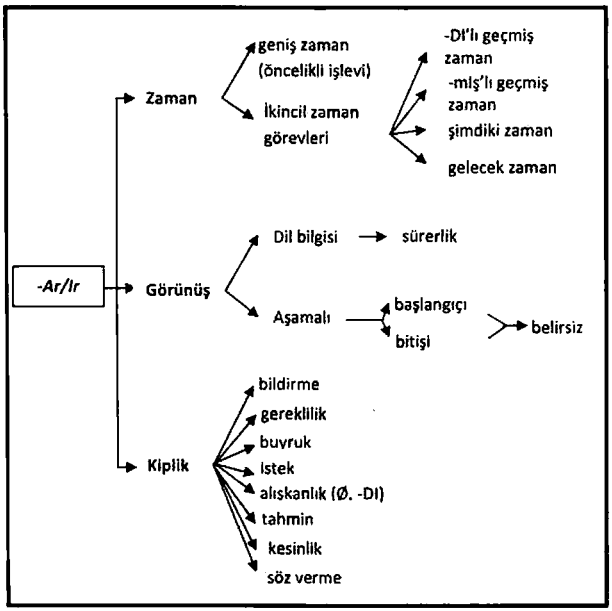
Söz verme kipliğinde,

Cuma günü dönerim.

Buyruk kipliğinde aşağıdaki cümle kullanılmıştır:

Odanı temizlersin.

[56] Bu kiplik türünü atamada özellikle kullanım bilgisi gerekli olmaktadır. Mevcut cümlesinin öncesindeki ya da sonrasındaki cümle kiplik türünü atamada yardımcı olur.

Şekil 2.8: *-Ar/Ir* ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-Ar/Ir ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-Ar/Ir eki birleşik ve katmerli yapıda fiil ile arasına herhangi bir ek almamaktadır. Kendisinden sonra ise ancak geçmiş zaman ekleri ile *-sA* dilek-şart kipini alabilmektedir.

Ek, °*-mIş olur* biçimiyle zaman;

-Ar/Irmlş, -Ar/Ir oldu, -Ar/Ir olmuş biçimleriyle görünüş;

-Ar/Irdl biçiminde ise kiplik işleviyle kullanılmıştır.

Ekin birleşik ve katmerli yapılarda oluşturduğu biçimler şöyledir:

Tablo 2.11: -Ar/Ir ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-Ar/Ir-	*-mIş* *-DI,*
-	*-Ar/Ir*

Tablo 2.12: -Ar/Ir ekinin katmerli yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-mIş *-AcAK**	*olur*
-Ar/Ir ol-	*-mIş* *-DI* *-(I)yor*

-Ar/IrdI

Dil bilgisi kitaplarında *geniş zamanın hikâyesi* biçiminde adlandırılan bu biçim konuşma anından önceki zaman diliminde gerçekleşen vaka ve durumlara atıfta bulunmak için kullanılır:

Biçim iki farklı öbeğe dâhil olabilir.

Birinci öbekte İngilizcedeki *used to* biçiminin karşılığı olarak da kullanılan bu biçim ile geçmişe dönük alışkanlıklar anlatılır.[57] Biçimde *-Ar/Ir* eki alışkanlık kipliğinde; *-DI* eki ise zaman işlevinde kullanılmıştır:

116. Devlet ve millctle ilgili önemli kararların alındığı kurultaylara hatunlar da katılır ve etkili olurdu.

117. Eskiden bu ateşler evlerin damında yakılırdı.

* GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 364)'e göre ek sonrasında yalnızca *-mIş* ekini alabilmektedir.

[57] YAVAŞ (1982: 156) geniş zamanın Türkçede sıklıkla alışkanlık görünüşünü verdiğini belirtir.

Bu öbekteki kiplik türü ise cümleden cümleye değişebilmektedir:

Yazın karpuz çok yerdim.

cümlesinde geçmişe dönük alışkanlık kipliği söz konusuyken;

Seni aramam tehlikeli olurdu.

cümlesinde ise geçmişe dönük tahmin kipliği söz konusu olmaktadır.

İmkânım olsa seni de yanımda götürürdüm.

cümlesinde ise istek kipliğinde kullanılmıştır. Bu biçim *kiplik + zaman* biçiminde oluşur.

Türkçede birçok birleşik ve katmerli yapı olmakla birlikte her bir biçim farklılıklarıyla kendisine kullanım alanı bulabilmiştir.

Söz gelişi;

a) Giray sabahları erken kalkıyordu.

b) Giray sabahları erken kalkardı.[58]

Cümleleri birbirine benzer görünmekle birlikte bu biçimler birbirinden önemli derecede ayrılmaktadır. b'deki cümlede *kalkardı*'da *-Ar/Ir* eki kiplik işlevinde olup bir alışkanlığı anlatırken, a'daki cümlede *-(I) yor* eki görünüş işlevinde bir sürekliliği anlatmaktadır. a'da geçmişte sürekli yapılan bir eylemden bahsedilirken, b'de konuşucu bu anlatımına kiplik özelliğini katarak *Giray*'ın eskiden erken kalkma eylemi-

[58] YAVAŞ (1982: 157, 159) "Babam işe otobüsle gidiyor." ve "Babam işe otobüsle gider." örneklerini vererek ilk cümle ile düzenli olarak tekrarlanan bir davranış ifade edildiğini [Bu cümlede baba bir arabaya sahip olsa otobüsü tercih etmeyebilir.] ikinci cümle ile de babanın tipik bir davranışı söz konusu olduğunu belirtir [Baba arabası olsa da olmasa da otobüsle gitme eylemindedir.].

ni alışkanlık hâline getirdiği bilgisini vermektedir. Bu doğrultuda a'da biçim *görünüş + zaman* işlevleriyle oluşurken b'de ise *kiplik + zaman* işlevleriyle oluşmuştur.

-(I)yordu biçimi yalnızca geçmişe atıfta bulunurken *-Ar/Irdl* biçimi yalnızca geçmişe değil, aynı zamanda şimdi ve geniş zamana atıfta bulunur. Yerleşmiş adlandırma içeriği vermekte yetersiz kalabilir; çünkü annesine

Yemeğimi bitirdim.

diyen bir çocuk ne geçmişe ne de bir alışkanlık kipliğine atıfta bulunur; biçim şimdiye atıfta bulunur.

-Ar/IrmIş

Bu biçim ile geniş zamana yönelik bir söylenti kipliği söz konusudur:

Eskiden buralarda dolaşırmış.

Yukarıdaki cümlede geniş zaman dilimi içinde yapılan bir vaka ve durumun başkasından duyularak aktarımı söz konusudur. Yapılan eylem konuşmacı tarafından görülmemiş, yalnızca başkasından duyulmuştur. Bu biçimde *-Ar/Ir* eki sürme görünüş işleviyle kullanılırken *-mIş* eki ise zaman ve kiplik değerlerini aktarmaktadır. Böylece biçim *görünüş+ zaman/kiplik* biçiminde oluşmuştur.

-Ar/Ir oldu

Biçim konuşma anından önceki bir zaman diliminde yapılan vaka ve durumların başlangıcını verir:

118. At sürüleri güder, ata biner ve avlanır oldu.

Yukarıdaki cümlede belli bir eylemin başlangıcı verilmektedir.

GÜLSEVİN (2000: 220)'e göre "Ahmet sigara içerdi (<içer idi)." ve "Ahmet sigara içer oldu." cümlelerini birbirine yakın bulur. Yazara göre bunlardan birincisi *içerdi* terk edilmiş alışkanlık bildirir, ikincisi ise *içer oldu* eskiden olmayan; fakat yeni başlamış ve devam etmekte olan bir alışkanlık bildiren kiplik işlevindedir. Her ikisinde de zaman geçmiş zamandır. Oysaki iki kullanım arasındaki temel farklılık zaman için ortaya çıkmaktadır:

-Ar/Irdl biçimi geçmişten şimdiye kadarki zaman dilimi;

-Ar/Ir oldu biçimi ise şimdiden gelecekte de devam eden zaman dilimine atıfta bulunur.

-Ar/Irdl biçimindeki geçmiş zamana atıfta bulunma *-Ar/Ir oldu* biçiminde kaybolur. Biçim şimdiye gönderimde bulunuyordur. Bir nevi ekler öncelikli işlevlerini kullanmayarak farklı zaman dilimlerine atıfta bulunur:

Gelir oldu.

cümlesinde biçim gelme eyleminin bugünlerde olduğunu; yani şimdiyi verir. Her zaman anlamıyla da aslında geniş zamanı verir. Yakın geçmiş ile şimdiyi içine alan bir geniş zaman dilimi söz konusudur:

Çalışır oldum.

Yukarıdaki cümleye süreklilik anlamını *-Ar/Ir* ekinin süreklilik görünüşü ve *-DI* ekinin şimdiki ana zaman göndermesi vermektedir. Böylece biçim şimdiki zamanın süreklilik görünüşü biçiminde *görünüş + zaman* işlevleriyle oluşmaktadır. Her iki ekin de öncelikli işlevinin dışında bir anlama sahip olmasından dolayı biçim öbür biçimlerden biraz farklıdır.

-Ar/Ir olmuş

Bu biçim ile konuşma anından önce gerçekleşen vaka ve durumun belli bir süre boyunca devam ettiği bilgisi verilir. Aynı zamanda bu bilgi başkasından alman bilgi doğrultusunda aktarılmıştır. Bu biçimde *-Ar/Ir* eki görünüş işlevinde bitmemişlik bildirmektedir. *-mIş* eki ise zaman işlevinde geçmiş zaman için aynı zamanda söylenti kipliği ile de kullanılmıştır. Böylece biçim *görünüş + zaman/kiplik* olarak oluşmaktadır.

-DIr eki

Türkçede zaman ekleri olarak bilinen ve çalışmada incelenen eklerin hepsi basit yapıda fiil kök veya gövdelerine eklenebilmektedir. *-DIr* eki fiil kök ve/veya gövdesine eklenemez. Ancak zaman ekleri olarak bilinen eklerden sonra gelir. Ayrıca ekin olumsuzu, zaman ekleri olarak bilinen eklerden farklı olarak *değil* edatı ile yapılmaktadır.

-DIr ekinin basit yapıda kullanılması

Ek genellikle zaman eki olarak adlandırılan eklerden sonra gelerek yazı dilinde kullanılmaktadır. Söz gelişi yazı dilinde *-mIş* biçimi yerine daha çok *-mIştIr* biçimi tercih edilmektedir.

Zaman işleviyle kullanıldığında;

Ekin, zaman işlevinde, özellikle ad cümlelerine eklenerek, fiil cümlelerinde *-(I)yor* ekinin yerine getirdiği işleve benzer bir şimdiki zamana gönderimi söz konusudur.

-DIr ekiyle farklı zamanların anlatımı:

Ek, ancak cümle içindeki çeşitli yönlendiricilerin yardımıyla farklı zaman dilimlerine atıfta bulunabilmektedir.

-mIş'lı geçmiş zaman için:

Ek, geçmiş zaman için belli bir kesinlik kipliğinde kullanılır:

119. Anadolu'nun Türkleşmesinde Türk kadınlarının büyük rolü vardır.

Şimdiki zaman için:

Ek, şimdiki zamana *-mAktA* ve *-mAdA* eklerine yakın anlamda atıfta bulunur:

120. Bu virüs bağışıklık sisteminin içine yerleşerek bireyin bağışıklık sistemini zayıflatır.

Gelecek zaman için:

Ek gelecek zaman için aynı zamanda bir istek de belirtir:

121. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır.

Yukarıdaki cümle *bu dostluğa ihtiyacımız olacak* biçiminde de kurulabileceği gibi bu kullanımdaki kesinlik ders kitabından alınan *-DIr* kullanımında yoktur.

Geniş zaman için:

Ek, geniş zamana değişmez gerçekler aracılığıyla atıfta bulunur:

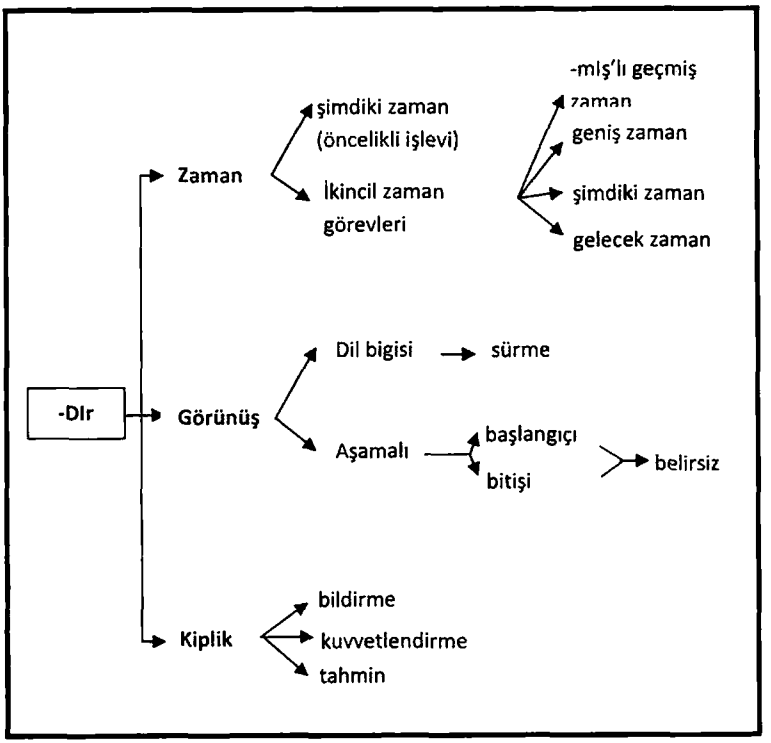
122. Şüphe etmek düşünmektir.

123. Kan pulcukları ise mikroskopta gözlemlenemeyen kan hücreleridir.

Görünüş işleviyle kullanıldığında;

Ekin belirsiz olarak sürme özelliği vardır. Bu sebeple ek *-mIştIr*'lı biçim oluşturabilirken **-DıdIr*'lı biçim oluşturamamaktadır.[59]

[59] ERGUVANLI-TAYLAN (2007)'a göre ekin görünüş işlevi yoktur.

Şekil 2.9: -DIr ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik açılımı

-DIr ekinin birleşik ve katmerli yapılarda kullanımı

-DIr eki birleşik yapıda kendisinden önce *-mIş, -AcAK, -(I)yor, -mAktA* ve *-mAlI* eklerini alırken kendisinden sonra ise zaman eki olarak bilinen her hangi bir ek alamamaktadır. Ekin katmerli yapılarda kullanımı yoktur.

Ekin birleşik yapılarda oluşturduğu biçimler ise şöyledir:

Tablo 2.13: -DIr ekinin birleşik yapılarda kullanımı

I. ek olarak	II. ek olarak
-DIr	-
-mIş *-mAktA* *-(I)yor* *-AcAK*	*-DIr*

Ek katmerli yapılar oluşturamamaktadır. Söz gelişi **gelmiş oldur* biçiminde kullanımları söz konusu değildir. Ayrıca bütün birleşik yapılarda kiplik işleviyle kullanılmaktadır. Görünüş ya da zaman işleviyle kullanımı söz konusu değildir.

-AcAktIr

Bu biçimde *-DIr* eki kiplik işlevinde kullanılmışur. UNDERHILL (1975: 313)'e göre yazı dilinde ve gazetelerde *-AcAK* ekinin yerine daha çok *-AcAktIr* biçimi kullanılmaktadir. İnceleme kapsamındaki ders kitaplarında ise *-AcAktIr* biçimi *-AcAK* biçimine göre daha az kullanılmıştır. *-AcAK* biçimi bu bağlamda *-mIş* biçimi gibi kullanımını henüz yazı dilinde yitirmemiş görünmektedir. [60]

Ekın kiplik işlevi ise;

Enes sabah erken kalkacaktır.

Cümlesinde olduğu gibi tahmin ya da kesinlik biçiminde yorumlanabilir.

[60] GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 344)'e göre ise bu biçim planlanmış ya da önceden karar verilmiş eylemleri ile ilgili varsayımları açıklar.

-mAktAdIr

Bu biçimde *-DIr* eki dil bilgisi kitaplarındaki kuvvetlendirme ve tahmin kipliklerini farklı kullanımlarda ayrı ayrı gösterebilmektedir.

Birinci kullanımda vakanın gerçekleşmesiyle ilgili bir kanı konuşucu tarafından kendinden emin bir biçimde verilmektedir. Biçim bu kesinlik anlamını verirken zaman zarflarını alabilmektedir:

124. 1959 yılından beri her yıl 5 - 10 Temmuz tarihleri arasında Akşehir'de Nasrettin Hoca adına şenlikler düzenlenmektedir.

125. Akdeniz'in kışın ılık olan iklim şartlarında muz başta olmak üzere, narenciye (portakal, mandalina, greyfurt, limon vb.), buğday, pamuk gibi tarım ürünleri yetiştirilmektedir.

İkinci kullanımda ise tahmin kipliğinde yer alır:

Yağmur gelmektedir.

Biçimin sahip olmuş olduğu iki kiplik türüyle de biçim *zaman + kiplik* olarak oluşmaktadır.

Ayrıca bu biçimde *-mAktA* eki ile birlikte şimdiki zaman ile birlikte geniş zaman anlamı da verilmektedir:

Düzenli çalışan öğrenciler daha başarılı olmaktadırlar.

Biçim yazı dilinde *-(I)yor* ekine karşılık tercih edilmektedir (UNDERHILL 1975: 313). Aynı zamanda *-(I)yordur* biçimine benzemektedir. Bazı yazarlara göre bu iki kullanım arasında farkı yakalamak çok zordur (BASSARAK 1997: 33), bazı yazarlara göre ise fark üslup alanındadır (HATİPOĞLU 1972: 173-174). İki kullanım arasında *-mAktAdIr* biçimi daha çok kullanılmaktadır.

-mIştIr

-mIştIr eki inceleme kapsamındaki ders kitaplarında en çok kullanılan biçim olmuştur. UNDERHILL (1975: 313)'e göre geçmiş zaman için *-DI* ve *-mIş* ekleri yerine yazı dilinde *-mIştIr* biçimi daha çok kullanılır.[61]

-DIr eki burada yine kuvvetlendirme ya da tahmin anlamlarını taşımaktadır:

126. Bu atlar günümüzde Venedik'in simgesi olmuştur.

127. Bu sayede çayın toplanması, fabrikalarda işlenmesi ve paketlenen çayların Türkiye ve dünya pazarlarına dağıtılması binlerce çalışana iş imkânı sağlamıştır.

Yukarıdaki cümlelerde biçim *zaman + kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.

---

[61] DENY (1941: 370, 376)'e göre şuursuz geçmiş zaman olarak adlandırdığı *-mIş* ekine *-DIr* eklenince ekin anlamı *-DI*'lı geçmiş zaman gibi anlamı belirli hâle gelmektedir: *Ben onu kaç defa söylemişimdir* (= söyledim); *siz bunu hiç anlamamışsınızdır* (= anlamadınız).
KOÇ (1996: 105) eylem sonuna gelen *-DIr* ekiyle birlikte bu ekin cümleye kesinlik, ihtimal, olabilirlik anlamı verdiğini belirtir. DENY (1941: 381) *-mIş* belirsiz geçmiş zaman (nakli) ekine *-DIr* katılarak belirsiz geçmiş zamanın anlamının kuvvetlendirileceğini belirtir; *sevmişimdir* (sevdim, muhakkak ki sevmişim).
BASSARAK (1997: 33)'a göre *-mIştIr* biçimi *-mAktAdIr* biçiminin geçmişteki karşılığıdır. UNDERHILL (1975: 208)'e göre *-mIştIr* biçiminde konuşucu birey olarak vakaya hâkim olmamasına rağmen ifadenin doğruluğunu onaylar. Konuşma dilinde, konuşucu belirli bir biçimde bilmediği hâlde ifadenin gerçek olduğunu kanıtlardan varsayar. Bu sebeple yazılı Türkçede en çok kullanılan geçmiş zamandır. Yazara göre Türkçede üç tane geçmiş zaman vardır; *gitti, gitmiş ve gitmiştir.*

-(I)yordur

Konuşucu devam ettiğini görmemekle birlikte, kesinliğini tahmin ettiği vaka ve durumlar için bu biçimi kullanır. Biçimin atıfta bulunduğu zaman dilimi şimdiki zamandır. *-DIr* eki ise kiplik işlevinde tahmin anlamında kullanılmıştır.

Böylece biçim konuşma anında gerçekleşen bir vaka hakkında yapılan tahmini verir. Biçim *zaman + kiplik* olarak oluşmaktadır:

Alperen geliyordur.

Bu kullanım *-mAktA* biçimine çok benzemekle birlikte Türkçede *-(I)yordur* biçiminin kullanımı oldukça az olup (UNDERHILL (1975: 112) bunun yerine *-mAktAdIr* biçimi kullanılmaktadır.

Her ne kadar bu biçimde zaman kavramı öne çıksa da; yani şimdiye yönelik bir tahmin söz konusu olsa da bu tahmin bir sürme görünüşünün baskın etkisi sonucudur:

Ecenur film izliyordur (Şu anda televizyon izlediğini sanıyorum).

Yukarıdaki cümlede *-(I)yor* ekinin sürme görünüş türünün etkisi sezilmektedir.

III. BÖLÜM

SON SÖZ

Son söz; harmanlanan bilginin elekten geçirildiği, anlamayıp idrak edildiği yorum ve sınıflamalara yer verilen bölümdür.

Zaman hakkında son söz

Zaman kavramı birçok dilde geçmiş zaman ve geçmiş dışı zaman olmak üzere ikili, sonrasında ise geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üçlü bölümlemelere ayrılmıştır. Türkçede ise bu ayrım geçmiş, şimdi, gelecek ve de geniş zaman olarak dörtlü bir ayrım ile oluşturulmuştur. Böylece çalışmada soyut olan *gerçek zaman* kavramı geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş olmak üzere dört bölümde; somut olan *fiil zamanı* ise ikisi geçmiş zaman, üçü şimdiki zaman, bir gelecek zaman ve bir geniş zaman biçimi ile yedi dilimde incelenmiştir.

Türkçede zaman ekleri olarak adlandırılan ekler ile kurulan basit, birleşik ve katmerli yapılar hakkında yapılan incelemeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Türkçedeki *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerinin fiilin hemen sonrasında tek başlarına gelerek çoğunlukla öncelikli olarak *zaman* işlevinde, birleşik ve katmerli yapılarda ise zaman işlevinin yerine bazen *görünüş* bazen de *kiplik* işlevinde kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerini zaman eki olarak adlandırmanın yanıltıcı olacağı düşünülebilir; çünkü zaman anlatımı bu eklerin birçok işlevinden yalnızca biridir.

Çalışmada birleşik (*-mIştI*) ve katmerli (*-mIş olacak*) yapıları oluşturan biçimlerin dil bilgisi kitaplarındaki adlandırılmalarının (ör. *geçmiş zamanın rivayeti*) bu biçimlerin ihtiva ettiği anlamları yansıtmadığı görülmüştür. Bununla birlikte dil bilgisi kitaplarındaki biçimlerdeki adlandırma REICHENBACH (1947)'ın fiil zamanı kuramı ile izah edilebilmektedir. Söz gelişi *-(I)yordu* biçimi (şimdiki zamanın hikâyesi) REICHENBACH'ın konuşma anı, gönderme anı ve vaka anı üçlemesine göre konuşma anı; yani şimdiyi merkeze alarak geçmişi öyküleme, geçmişi anlatma denilebilir. Oysaki şimdide anlatılan geçmişe ait bir durum için *şimdiki zamanın hikâyesi* denilirse o zaman zihin geçmiş zamana değil, şimdiki zamana atıfta bulunuluyor olarak algılayacaktır. Sonuç olarak, *-(I)yordu* biçiminin *şimdiki zamanın hikâyesi* biçimindeki adlandırması eksik değil yanıltıcıdır. Söz gelişi "Giray geliyordu." cümlesi şimdiki zamana; yani konuşma anına atıfta bulunmaz, vaka konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

Ayrıca Türkçede *zaman kayması* olarak işlenen konu aslında eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılabilme özelliği olup yalnızca Türkçe için değil, birçok yabancı dil için de (bk. BINNICK 1991: 101) söz konusudur ve eklerin bu özelliği Türkçe için bir zenginlik olarak görülüp dil bilgisi kitaplarında bu konuya yer verilmesi metin üzerinde yapılacak zaman çözümlemelerinde kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte araştırmada *zaman kayması* adlandırması tercih edilmeyip bunun yerine konu *eklerin farklı zamanları anlatımı* adı altında *zaman* konusu içinde işlenmiştir. Çalışmada *-mIş*'lı geçmiş zamanın *-AcAK*'lı gelecek zamana, *-AcAK*'lı gelecek zamanın da *-mIş*'lı ve *-DI*'lı geçmiş zaman için kullanıldığı; bunun dışındaki öbür zaman eklerinin hepsinin çeşitli anlam incelikleriyle farklı zaman dilimlerinde kullanılabildikleri tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablo eklerin öncelikli olarak kul-

lanıldıkları zaman dilimi ve ikincil olarak kullanıldıkları zaman dilini göstermektedir:

Tablo 3.1: Eklerin farklı zaman dilimlerine göndermesi

Yan Zaman / Ana Zamanı	*-mIş'lı* Geçmiş	*-DI'lı* Geçmiş	*-(I)yor'lu* şimdiki	*-AcAk'lı* Gelecek	*-Ar/Ir'lı* Geniş
-mIş'lı geçmiş	+	+	+	-	+
-DI'lı geçmiş	+	+	+	+	+
Şimdiki zaman	+	+	+	+	+
Gelecek zaman	-	-	+	+	+
Geniş zaman	+	+	+	+	+

Görünüş hakkında son söz

Aspectoloji olarak adlandırılan *görünüş* bilimi uluslararası çalışmalarda sınırları tam olarak çizilmemiş olup kendi içinde bölümlere ayrılması yakın zamanda söz konusu olmuştur. Gerek Türk yazarların (KOÇ [1996], ÜÇOK [1953], DİLÂÇAR [1971-1974])'ın yapmış oldukları sınıflamalarda gerekse yabsancı yazarların (STREITBERG [1891], POUTSMA [1926], HARRISON [1996-2006] ve NOREEN [1911])'in görünüş adı altında verdikleri bilgilerde herhangi bir sınıflamaya gitmedikleri, görünüşün birbirinden farklı alanlarına (dil bilgisine, sözlüğe ve aşama görünüşü) ait işlevleri iç içe verdikleri tespit edilmiştir. Bu sorun konu üzerine çalışan her yazarın kendisine göre farklı adlandırmalar kullan-

masıyla daha da büyüyerek artmıştır.

Çalışmada *görünüş* özellikleri bakımından Türkçedeki ekler yalnızca *dil bilgisine* ve *aşama görünüşüne* göre incelenmiş; fakat *sözlüğe dayalı görünüş* özellikleri incelenmemiştir; çünkü sözlüğe dayalı görünüşün fiile eklenen eklerden çok cümle içindeki edatlar, zarflar tarafından atandığı tespit edilmiştir.

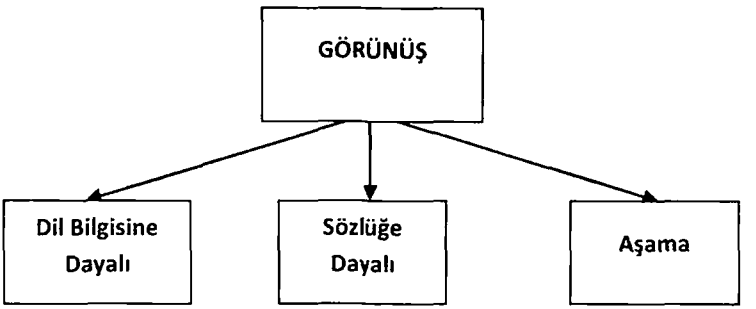
Dil bilgisine dayalı görünüş çalışmaları SMITH (1991; 1997) tarafından oluşturulan üçlü bölümleme ile zirve noktasına ulaşmıştır. Yazar dil bilgisine dayalı görünüşü *bitmişlik, bitmemişlik* ve *yansız* görünüş olarak ayırmıştır. Çalışmada ise dil bilgisine dayalı görünüşe *sürme* görünüş türü ilave edilmiştir. Görünüş özellikleri bakımından öbür görünüş sınıflamaları içinde eklerin en kolay tespit edilen görünüş sınıflaması dil bilgisine dayalı görünüş kümesi olup ekler *bitmemişlik, bitmişlik* ve *sürme* görünüş türleri üzerinden yorumlanmıştır. *Yansız* görünüş türünün ise eklere dayalı bir yorumlaması olmadığı için incelemeye dâhil edilmemiştir. Böylece *sürme* görünüş türü ile dörde çıkan dil bilgisine dayalı görünüş türlerinden yalnızca üçü ekler üzerinde incelemede kullanılmıştır.

Sözlüğe dayalı görünüş ile *kılınış*ın hem Türk dilinde hem de yabancı yayınlarda birbirine karıştırıldığı görülmüştür. Hâlbuki sözlüğe dayalı görünüş adı altında cümlenin durum türünün *tamamlanma, başarma, etkinlik, durum, ani ve aşama-seviye* olup olmadığı tespit edilir. *Kılınış* ise bu sınıflamanın dışında olup fiil kök ve gövdesinin sahip olduğu görünüş değeri ile ilgilenir. Ayrıca *sözlüğe dayalı görünüş* özellikleri yalnızca fiil ve fiile eklenen ekler ile ilgili değildir. Bir cümlenin sözlüğe dayalı görünüşünü atamada daha çok edatlar, zarflar gibi cümle içi yönlendiriciler etkilidir. Sözlüğe dayalı görünüş kendi içinde altı farklı öbeğe ve bu öbekleri birbirinden ayırmada kullanılan üç farklı görünüş türüne

sahiptir. Çalışmada sözlüğe dayalı görünüş adı altında yapılan araştırmaların Türkçe için pek de işe yarar olmadığı kanısına varılmıştır; çünkü Türkçede konuşucu ve dinleyici dili kullanım aşamasında bir cümlenin *etkinlik* mi *hareket* mi yoksa *başarma* mı bildirip bildirmediği bilgisine ihtiyaç hissetmemektedir.

Türkçede uzun zaman *kılınış* ile *görünüş* düşüncesinin aynı mı yoksa farklı mı olduğu, bu iki kavramın nasıl bir sınıflama içinde yer alacağı tartışılmıştır. Zira iki kavram birbirinden çok da farklı değildir; çünkü görünüş genel bir addır, aşama görünüşü ya da kılınış ise bu genel başlığın altında yer alan bir alt başlıktır. Sonuçta kılınış da görünüşün bir çeşididir (bk. Şekil 3.1).

JOHANSON (1971) tarafından Türkçede kök ve/veya gövdelerin sahip oldukları değerleri *kılınış* adı altında incelenmiştir. JOHANSON Türkçedeki kök ve/veya gövdeleri *ön sınırı vurgulayanlar, son sınırı vurgulayanlar* ve *sınır vurgulamayanlar* olarak ayırmıştır. Çalışmada JOHANSON'ın çalışmasına benzer biçimde üçüncü bir ayrım ile Türkçedeki *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* eklerinin aşama görünüş özellikleri incelenmiştir. Böylece görünüş konusunda alışılmış sınıflamanın dışına çıkılmıştır. Bu üçlü ayrım SMITH (1991 ve 1997) ile uyumlu olmamakla birlikte BINNICK (1991)'le farklı adlandırma MICHAELIS (1998)'la da aynı adlandırma altındaki üçlü ayrım ile uyumludur.

Şekil 3.1: Görünüş Türleri

Özetle aşama görünüşünün iki farklı çalışma alanı vardır. Birincisi JOHANSON tarafından oluşturulup DİLÂÇAR tarafından devam eden ve Türkçede *kılmış* adı altında işlenen fiil kök ve/veya gövdesinin sahip olduğu görünüş işlevi ile ilgilidir. Söz gelişi *oturmak* kelimesi *anlık bir oturmak* ve *uzun süreli bir oturmak* olmak üzere iki farklı aşama görünüşüne sahiptir.

İkincisi ise üzerinde daha önce çalışılmamış olan ve bu çalışmada yer verilen Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerin fiil kök ve/veya gövdesine katmış oldukları aşama görünüşü değeridir. Söz gelişi *-(I)yor* ekinin başlangıcı da bitişi de belirsizdir. Hâlbuki *-mAktA* ekinin başlangıcı belirli bitişi belirsizdir.

Aşama görünüşüne göre *-mIş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK* ve *-Ar/Ir* ekleri zaman bakımından; geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş zaman olmak üzere dörde ayrılırken, aynı zamanda başlangıç ve bitiş noktalarına sahip olma bakımından da dört farklı öbeğe ayrılmaktadır:

a) Başlangıcı belirsiz, sonu belirli (- , +) *-mIş,*

b) Başlangıcı belirli, sonu belirsiz (+ , -) *-mAktA, -DI,*

c) Başlangıcı belirli, sonu belirli (+ , +) *-mAdA,*

ç) Başlangıcı belirsiz, sonu belirsiz (- , -) *-(I)yor, -AcAk, -Ar/Ir.*

Aşama görünüşü özelliği ile şimdiki zaman eki olarak bilinen *-(I) yor*, *-mAktA*, *-mAdA* ekleri arasında yapılamayan ayrım bu görünüş türüyle birlikte yapılabilmektedir.

Yabancı dillerin birçoğu *görünüş işaretleri* (*aspectual markers*) olarak adlandırılan *görünüş eklerine* sahip değildir. Söz gelişi SCHMIEDTOVA (2004: 70)'ya göre Almancada (dil bilgisine dayalı) görünüş eklerinin olmadığı dil bilimciler tarafından kabul edilmiştir. KORNFILT (1997: 344)'e göre ise Türkçedeki mevcut ekler yalnızca görünüş işlevinde olmayıp aynı zamanda zaman ve/veya kiplik işlevinde de kullanılır.

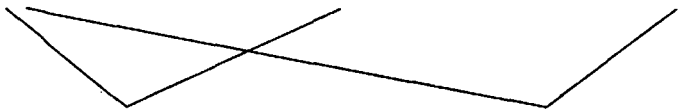
Türkçede görünüş konusu ne dil bilgisi kitaplarında ne de ders kitaplarında yer almıştır. Çalışmada *-mIş*, *-DI*, *-(I)yor*, *-mAktA*, *-mAdA*, *-AcAK*, *-Ar/Ir* ve *-DIr* eklerinin görünüş işlevlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkçede görünüşe atfedilmiş; işlevi yalnızca görünüş bildirmek olan bir ek/ekler olmadığı için bu eklere zaman eki denemeyeceği gibi görünüş eki de denemeyeceği kanısına varılmıştır.

Eklerin *dil bilgisine dayalı görünüş* kapsamı içinde taşıdıkları değerler hakkında birbirinden farklı görüşler söz konusudur. Çalışmada *-DI* ekinin yalnızca bitmişlik ve *-(I)yor* ekinin ise yalnızca bitmemişlik bildirmediği bu eklerin aslında hem bitmişlik hem de bitmemişlik özelliklerine sahip olduğu görülmüştür. Çalışma bu hâliyle UZUN (1998) ve AKASLAN (2000)'ın düşüncesiyle uyum göstermektedir.

Zaman ve görünüş kavramları birbirine çok yakın olmakla birlikte konuşucu ince anlam farklılıklarını verebilmek için bu iki farklı dil bilgisi sınıfını kullanır:

"O okula geldi." ve "O okula gelecek." arasındaki ilişki ile "O okula geldi." ve "O okula geliyordu." arasındaki ilişki farklıdır:

O kitabı okudu. O kitabı okuyor. O kitabı okuyordu.

I. Zaman ilişkisi (geçmiş/şimdi) II. Görünüş ilişkisi (bütün/parça)

Birinci öbekte geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki bir zaman (farkı) ilişkisi söz konusudur. İkinci öbekte ise görünüş ilişkisi söz konusudur. Bu öbekteki her iki cümle geçmiş zamanda gerçekleşmiştir; fakat ilk cümle (Okudu.) ile verilen görünüş değeri bitmişliktir. Kitabı okuma eylemi gerçekleşmiş ve bitmiştir. İkinci cümlede ise (Okuyordu.) geçmişte gerçekleşen vaka ve durumun bitip bitmediği; yani okuma eyleminin son bulup bulmadığı belli değildir. Konuşucu geçmiş zaman diliminde kitabın okunduğunu görmüş olduğu anlatıyorken şu anda okumanın bitip bitmediği ile ilgili bir bilgiye sahip değildir.

Birinci öbekte zaman farkı söz konusu olmakla birlikte ikinci öbekte zaman farkı yerine görünüş farkı söz konusudur.

Kiplik hakkında son söz

Türkçede *kip* kavramı tam olarak belirlenememiştir. ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL (1983: 239)'in çalışmasında *kip* adı altında bazı yazarlar tarafından birbirinden farklı tanımlar yapılmış ve bazı ders ve dil bilgisi kitaplarında ise *zaman* ve *kip* kavramları aralarında fark gözetilmeden birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu sebeple zaman eklerinin adlandırılmasında *kip eki* biçiminde adlandırma geleneği oluşmuştur (*-[I]yor kipi* gibi).

Türkçede *kip* kavramını *kip* ve *kiplik* biçiminde birbirinden ayırmak

gerekir. Bu ayrım yapılmadığı müddetçe Türkçede *kip* kavramı tam olarak anlaşılamayacaktır. Kip işaretlemesi dil sisteminde fiil biçimlenmesinde bir sınıflama iken, kiplik dilin değişik birimlerinin kullanım düzleminde kazandıkları iletişim değerleridir. *Kip* (mood), Türkçede *istek, gereklilik, buyruk, dilek-şart* anlamlarında sahip olan, biçim olarak dilde kullanım imkânı bulan ve öncelikli işlevi bu işlevleri aktarmak olarak eklere (*-mAlI, -A, -sA*) verilen addır.

Eklerin zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini yansıtma düzeyleri hakkında son söz

Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerin bu sınıflama içinde üç farklı işleve sahip olduklarından basit yapıda tek bir ekin bu işlevlerden hangisine sahip olduğunu atamada bağlam öne çıkmaktadır. Cümle içersinde bir ekin hangi işleve sahip olduğu bağlama dayalı olarak tespit edilebilmektedir. Türkçede eklerin adlandırılmasından da anlaşılacağı gibi bu işlev zaman kavramına verilmiştir. Böylece ekin görünüş ya da kiplik anlamları ikincil işlevleri olarak (Bazen de bu özellikler hiç dikkate alınmamıştır.) düşünülmüştür.

Hâlbuki basit yapıda *-(I)yor* ekinin öncelikli işlevinin her kullanımda zaman olmadığı, bazen görünüş ve bazen de kiplik işlevinin ekin öncelikli işlevi olarak öne çıktığı tespit edilmiştir. Söz gelişi;

Elif tarlada çalışıyor.

cümlesinde *-(I)yor* ekinin öncelikli işlevi *görünüş* olup bir sürmeyi bildirir ve böylece görünüş işlevi ekin öncelikli işlevi olarak kullanılmıştır.

Bazen de *zaman* işlevi yerini *kiplik* işlevine bırakmıştır. Söz gelişi "Yurt dışına gideceğim." cümlesindeki basit yapısındaki *-AcAK* eki *za-*

man işlevinde değil *niyet* kipliğinde ya da "Elif yurt dışına gidecek."te buyruk kipliği ile öne çıkmıştır. Sonuçlar UZUN (1998a: 7)'un *-DI*, *-mIş* ve *-(I)yor* ekleri ile aktarılan aslen *görünüştür* ve GÖKSEL ve KERSLAKE (2005: 328-329)'in "*-(I)yor* ekinin asıl işlevi *görünüş* bildirmektir." biçimindeki ifadesiyle uyum sağlamaktadır.

Ayrıca çalışmada birleşik ve katmerli yapılarda de bazen *zaman* bazen *görünüş* bazen de *kiplik* işlevlerinin öne çıktığı görülmüştur. Dinleyiciye verilmek istenen mesaja göre bu üç değer biçimlenmekte ve en önemli unsur birinci, sonrasında ikinci ve son olarak da üçüncü değer (en belirsiz değer) ifade edilmektedir.

Birleşik yapıdaki bu üç değerin öne çıkma durumlarına göre çalışmada belirsiz olan üçüncü değer hakkında yapılacak yorumlar net olmayacağından ikili bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre eklerin *zaman + görünüş, zaman + kiplik* ve *kiplik + zaman* olmak üzere üç farklı biçimde yer aldığı tespit edilmiştir.

Yukarıda yapılan incelemeler doğrultusunda eklerinin zaman anlamının yanında görünüş ve kiplik anlamlarını da bildirdikleri görülmüş ve bu üç anlamın basit yapıda tek bir ek tarafından gösterilirken birleşik ve katmerli yapılarda bu anlamların ekler arasında paylaşıldığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışma kapsamında birleşik ve katmerli yapıları oluşturan ikili yapılarda eklerin üç değerden ikisini baskın değer olarak öne çıkardıkları tespit edilmiştir. Bu değerler ile Türkçede birleşik ve katmerli yapıların *görünüş + zaman, zaman + kiplik, kiplik + zaman* biçiminde üç farklı öbek içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Aşağıda bu ayrım yer almaktadır:

Tablo 3.2: Türkçede birleşik ve katmerli yapıların zaman görünüş ve kiplik açısından sınıflandırılması

Görünüş + Zaman	Zaman + Kiplik	Kiplik + Zaman
-mIştI	-mIştIr	-mIş olacak
-mIş oldu	-mIş olacak	-DIydI
-mIş oluyor	-mIşmIş	-(I)yor olacak
-mIş olur	-(I)yormIş	-AcAktI
-DIydI	-(I)yordIr	-AcAk olmuş
-(I)yordu	-mAktAdIr	-AcAk oldu
-(I)yormIş	-mAktAymIş	-AcAkmIş
-(I)yor olacak	-mAktA olacak	-Ar/IrdI
-mAktAydI	-AcAktIr	
-mAktA olacak	-AcAk oluyor	
-Ar/Ir olmuş	-AcAkmIş	
-Ar/Ir oldu		
-Ar/IrmIş		

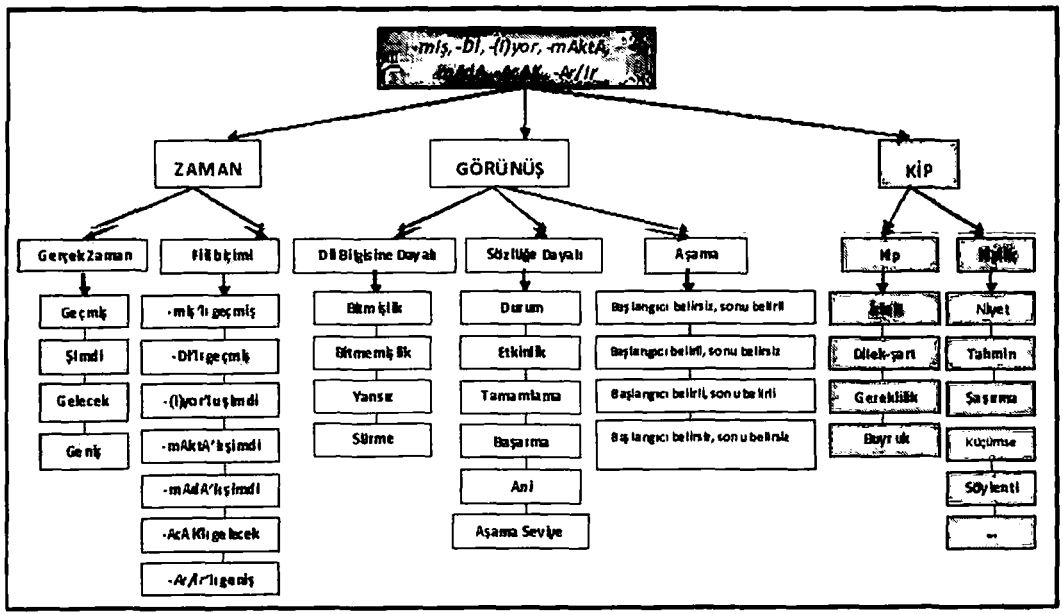
Birleşik ve katmerli yapıların her birinin ayrı ayrı sahip olduğu zaman, görünüş ve kiplik anlamları aşağıdaki tablo 3.3'te yer almaktadır:

Tablo 3.3: Türkçede birleşik ve katmerli yapıların zaman görünüş ve kiplik açılımı

Biçimler	Görünüş	Zaman	Kiplik
-mIşmIş	bitmişlik	geçmiş	şüphe, söylenti
-mIştIr	sürme	geçmiş	tahmin
-mIştI	bitmişlik	geçmiş	belirsizlik, alışkanlık
-mIş olur	bitmişlik	gelecek	tahmin
-mIş oldu	bitmişlik	geçmiş	beklenmezlik, anlık
-mIş oluyor	bitmişlik	şimdi	tahmin

-mIş olacak	bitmişlik	geçmiş	kesinlik
-DIydI	bitmişlik	geçmiş	belirli
-(I)yordu	sürme	geçmiş	sonucu bilmeme
-(I)yormIş	bitmemişlik	geçmiş/şimdi	söylenti
-(I)yordIr	sürme	şimdi	kesinlik
-(I)yor olacak	bitmemişlik	gelecek	tahmin
-mAktA olacak	sürme	gelecek	tahmin
-mAktAydI	sürme	geçmiş	tahmin
-mAktAymIş	bitmemişlik	şimdi	söylenti
-mAktAdIr	sürme	şimdi	tahmin
-Ar/IrdI	bitmemişlik	geçmiş/şımdi	alışkanlık
-Ar/Ir oldu	bitmemişlik (başlamalı)	geniş	yineleme (alışkanlık?)
-Ar/IrmIş	sürme	geçmiş	yineleme, alışkanlık
-AcAktI	bitmemişlik	geçmiş	niyet
-AcAktIr	sürme	gelecek	kesinlik
-AcAkmIş	bitmemişlik	gelecek	söylenti
-Ar/Ir olmuş	bitmemişlik	geçmiş	söylenti
-AcAk oldu	bitmemişlik	geçmiş	niyet
-AcAk oluyor	bitmemişlik	Şimdi/gelecek	niyet

Aşağıdaki şekil 3.2'de ise çalışmanın gerek genel başlıklar gerekse alt başlıklar altında bir özeti sunulmuştur. Bu sunumun zaman, görünüş ve kiplik arasındaki ilişkiyi ve alt sınıflarını bir arada görme açısından okuyucuya kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür.

Şekil 3.2:: Fiilde zaman, görünüş ve kip

KAYNAKÇA

ACARLAR, Kevser: "Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Sebepleri", *Türk Dili*: Ankara 1963, 213. sayı.

AKAR, Ali: "-Ğan Eki", *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

AKASLAN, Talat: "Sözceleme İşlemleri Kuramı Açısından 'Şimdiki Zaman'", *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 13 - 15 Mayıs 1999*: İstanbul 2000, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

AKCAN, Pınar İbe: "Edinim Sürecinde Görünüş: "İlköğretim İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Kitaplarındaki Eylemler, Durum Türleri ve Görünüş Etkileşimi", *Dil Dergisi*: Ankara 2005, 130. sayı.

AKÇATAŞ, Ahmet: "Cümlede Zaman", *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

AKSAN, Doğan: "Türkçe Çalışmalarında ve Öğretiminde Dilbilimin Yeri", *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*: İstanbul 2004.

AKSAN, Doğan: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*: Ankara 1998, II. cilt.

AKSAN, Doğan: *Türkiye Türkçe'sinin* Dünü Bugünü Yarını: İstanbul 2003, Bilgi Yayınevi.

AKSAN, Yeşim: "Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*: İstanbul 2003.

AKSAN, Mustafa; AKSAN, Yeşim: "Ad Tabanlı Eylemler ve Kılınış Özellikleri", *Dil Dergisi*: Ankara 2006, 132. sayı.

AKSU-KOÇ: *The Acqouisition of Aspect and Modilty The case of past reference in Turkish*: Cambridge 1976, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

AKTULUM, Kubilay: "Anlatıda Süreksizlik ve Kimi İşlevleri", *Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları*: Ankara 2006, PegamA Yayınevi.

ALPÖGE, Gülçin: Çocuk ve Dil *Türkçede Sıfatların Kullanımı ve Çocuğun Gelişimi Açısından İncelenmesi*: İstanbul 1991.

ALTINTAŞ, Zafer: "Geçmiş Zaman Kiplerinin Adlandırılması", *Türk Dili*: Ankara 1975, 32. cilt, 284. sayı.

ANDERSON, B. Lloyd: "The "Perfect" as a Universal and as a Language-Specific Category", *Tense-aspect: Between semantics and pragmatics*: Amsterdam 1982, John BENJAMIN Yayınevi.

ANDROUTSOPOULOS, Ion: *Exploring Time, Tense and Aspect in Natural Language Database Interfaces*: Amsterdam/Philadelphia 2002, John BENJAMIN Yayınevi.

ARSLAN, Z. Ceyda: "The "Perfect" in Turkish", *http://vwvw.uilots.let.uu.nl/conferences/Perspectives_on_Aspect/Proceedings/Arslan.pdf* *26,05,2006.

ASLAN, Canan: "Memduh Şevket Esendal'm Biçemine Dilbilimsel Bir Yaklaşım: Bir Öykü ve Çözümleme "Pazarlık", *Dil Dergisi*: Ankara 2003, 122. sayı.

ATABAY, Neşe; KUTLUK, İbrahim; ÖZEL, Sevgi: *Sözcük Türleri*: Ankara 1983, TDK Yayınevi.

ATEŞ, Ahmet: *Farsça Dil bilgisi*: İstanbul 1982, Tercüman Yayınevi.

AVŞAR, Uğur: *Müyessiretü'l Ulüm (Bergamalı Kadri)*: Adana 2006, Yüksek Lisans Tezi.

AYDEMİR, Yasemin: *Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırması*: Sözlükçe-*Sözdizim Etkileşmesi*: Ankara 2006, Doktora Tezi.

AYDIN, Özgür: "İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbil-

gisi Betimlemelerinin Görünümü", Çağdaş Türk Dili: Ankara 1999, 137-138. sayı.

GÜLŞAT AYGEN, Nigar: *Finiteness, Case and Clausal Architecture*: Cambridge, Massachusetts 2002, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi.

BACH, Emmon: "The Algebra of Events", *Linguistics and Philisophy*: Dordrecht 1986.

BALCI, Tahir: "Edat Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım", *Dil Dergisi*: Ankara 2003, 122. sayı.

BANGUOĞLU, Tahsin: *Türkçenin Grameri*: Ankara 1974, TDK Yayınevi.

BARKOT, Aytaç: "Türkçe'nin Üstün Yönleri", *Us Düşün ve Ötesi Dil Sorunu*: Istanbul 1999.

BARUTCU ÖZÖNDER, F. Sema: "Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi ", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

BASSARAK, Armin: "Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri", *Türk Dili Belleten - 1995*: Ankara 1997.

BAŞDAŞ, Cahit: "Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler" *http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/cahit_basdas_ara_ekler.pdf**16,03,2007.

BAŞTÜRK, Mehmet: *Dil Edinim Kuramları ve Türkçenin Anadili Olarak Edinimi*: Ankara 2004, PegamA Yayınevi.

BATMAN-RATYOSYAN, Natalie ve STROMSWOLD, Karin: "What Turkish Acquisition Tells Us about Underlying Word Order and Scrambling", *U. Penn Working Papers in Linguistics*: 1999, 6.1 sayı.

BYBEE, Joan; PERKINS, Revere; PAGLIUCA, William: *The Evolution of Grammar Tense, Aspect, and Modality in The Language of the World*: Chicago ve London 1994.

BENTHEM, Van Johan: "Tense Logic and Time", *Notre Dame Journal of Formal Logic*: Netherlands 1984, 25. Sayı.

BINNICK, I. Robert: *Time and the Verb A Guide to Tense and Aspect*: New

York 1991, Oxford Üniversitesi Yayınları.

BİLGEGİL, M. Kaya: *Türkçe Dil bilgisi*: İstanbul 1982, Dergâh Yayınevi.

BOGDAN, D. Richard: *Tense, Aspect and Narrative Organization in Polish and Japanese*: Florida 1998, Doktora Tezi, Florida Üniversitesi.

BOLAND, Annerieke: *Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition*: Netherlands 2006, *http://wwwlot.let.uu.nl/*.

BOZKURT, Fuat: *Türkçe Çağdaş Dil bilgisi*: İstanbul 1994, İnkılâp Kitabevi.

BOZŞAHİN, Cem: "On the Turkish Controllee", *Advances in Turkish Linguistics*: İzmir 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

BRENDEMOEN, Bernt: "Doğu Karadeniz Ağızlarındaki -mlş'li Geçmiş Zaman Üzerine Bir Not", *3. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996*: Ankara 1999.

BURAN, Ahmet: "Türkçede İsim Çekimi Ekleri", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

BURDURLU, İbrahim Zeki: *Uygulamalı Cümle Çözümlemeleri*: İzmir 1967.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ: *Kip*: İstanbul 1986, II. cilt, Gelişim Yayınevi.

BYBEE ve FLEISCHMAN: "Modality in Grammar and Discourse An Introductory Essay", *Modality in Grammar and Discourse*: Amsterdam 1995, John BENJAMIN Yayınevi.

CANBULAT, Mehmet: "Dil Bilimi Aç[ı]sından Zaman ve Dil", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

CINQUE, Guglielmo: "A Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish", *The Verb in Turkish*: Amsterdam 2001, John BENJAMIN Yayınevi.

COATES, Jennifer: "The Expression of Root and Epistemic Possibility

in English", *Modality in Grammar and Discourse*: Amsterdam 1995, John BENJAMIN Yayınevi.

LICHTENBERK, Frantisek: "Apprehensional Epistemics", *Modality in Grammar and Discourse*: Amsterdam 1995, John BENJAMIN Yayınevi.

COMRIE, Bernard: *Aspect*: Cambridge 1976, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

COMRIE, Bernard: *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*: Ankara 2005, Hece Yayınları.

COMRIE, Bernard: *Tense*: Cambridge 1985, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

ÇAKIROĞLU, Altınşaş: "Kazak Türkçesinde Şimdiki Zaman", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Ankara 2003, 4 (4).

DAHL, Osten: *Tense And Aspect Systems*: Oxford 1985, Basil Blackwell.

DALOGLU, Kamil: İlköğretim Okullarında Okutulan Türkçe Ders Kitaplarındaki Dil Bilgisi Konuları Üzerine Bir Araştırma: Bolu 2005, Yüksek Lisans Tezi.

DEMİR, Necati: "Eski Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiilleri", *Zeynep Korkmaz Armağanı*: Ankara 2004.

DEMİR, Nurettin; YILMAZ, Emine: *Türkçe El Kitabı*: Ankara 2003, Grafiker Yayınevi.

DEMİRCAN, Ömer: "Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama", *Türk Dili Belleten - 1978-1979*: Ankara 1981.

DEMİRCAN, Ömer: *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri*: Ankara 1977.

DENİZ-YILMAZ, Özlem: "Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine (-Dik, -(y)EcEk, -(y)Esİ)", *Türk Dili Belleten - 2003/I*: An-

kara 2006.

DENY, Jean: *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*: İstanbul 1941, Maarif Matbaası.

DEVELİ, Hayati: "{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler", *Türk Dili Belleten - 1995*: Ankara 1997.

DIK, C. Simon: *The Theory of Functional Grammar: The Structure of the Clause*: Dodrecht 1989, Foris Yayınları.

DİLÂÇAR, Agop: "Aspekt", *Türk Ansiklopedisi*: İstanbul 1971, MEB Yayınevi, III. cilt.

DİLÂÇAR, Agop: "Dil bilgisi: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *Türk Dili Belleten - 1971*: Ankara 1971.

DİLÂÇAR, Agop: "*Turkish Grammar*", *Dil bilgisi Sorunları II*: Ankara 1972, TDK Yayınevi.

DİLÂÇAR, Agop: "Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız", *Türk Dili Belleten - 1973-1974*: Ankara 1974.

DİZDAROĞLU, Hikmet: *Tümcebilgisi*: Ankara 1976, TDK Yayınevi.

DOBBS-ALLSOPP F. W.: "Biblical Hebrew Starves and Situation Aspect", *Journal of Semitic Studies*: 2000, http://jss.oxfordjournals.Org/cgi/reprint/XLV/1/21.pdf.

EDİSKUN, Haydar: *Türk Dil bilgisi*: İstanbul 1963, Remzi Kitabevi.

EKER, Süer: Çağdaş Türk Dili: Ankara 2003², Grafiker Yayınevi.

[EMRE] A. Cevat: *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*: İstanbul 1931.

EMRE, A. Cevat: "Ondördüncü Asırda Bizde Türkçe Kip (Sıyga) ve Zamanları", *Türk Dili Belleten - Sonkânun 1940*: Ankara 1940.

ERASLAN, Kemal: "Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

ERCİLASUN, Ahmet B.: "Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil", *Türk Grameri-*

nin Sorunları II: Ankara 1999a.

ERCİLASUN, Ahmet B.: *Kutadgu Bilig Grameri - Fiil-*: Ankara 1984.

ERCİLASUN, B. Ahmet: "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi ", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999b.

ERGİN, Muharrem: *Türk Dil Bilgisi*: İstanbul 1972, Bayrak Yayınevi.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser: "The Parameter of Aspect in Turkish", *Modern Studies in Turkish Linguistics 12-14 Augostos 1992*: Eskişehir 1996.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser: "On the Relation Between Temporal/Aspectual Adverbs and the Verb Form in Turkish", *The Verb in Turkish*: Amsterdam 2001, John BENJAMIN Yayınevi.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser: *Yayınlanmamış Doktora Ders Notu*: İstanbul 2007.

ERKMAN-AKERSON, Fatma: "Türkçe Yüklemde Görünüş, Zaman ve Kip", *VIII. Dilbilim Kurultayı 1994*: İstanbul 1994, İletişim Fakültesi Yayınevi.

ERKMAN-AKERSON, Fatma; OZIL, Şeyda: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*: İstanbul 1998, Simurg Yayınevi.

ERKMAN-AKERSON, Fatma: *Dile Genel Bir Bakış*: İstanbul 2000, Multilingual Yayınevi.

ERKMAN-AKERSON, Fatma: *Yayınlanmamış Doktora Ders Notu*: İstanbul 2007.

FERAH, Aysel: "Düşünce ve Bilgi Yapılarının Oluşumu Açısından Zarf ve Edatlar", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

GABAIN, Von Annemarie: "Türkçede Fiil Birleşmeleri", *Türk Dili Belleten - 1953*: Ankara 1953.

GABRIELATOS, Costas: "Teaching The Expression Of Time: A Concise

Framework", *IATEFL 2003 Brighton Conference Selections*: Canterbury 2004.

GENCAN, Tahir Nejat: "Türkçede Geniş Zaman Kipi", *Birinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*: İstanbul 1973.

GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*: İstanbul 1979, Ahmet Sait Basımevi.

GIVÓN, Tom: *Syntax: An Introduction Volume I*: Amsterdam/Philadelphia 1984, John BENJAMIN Yayınevi.

GOLDBERG E. Adele: "Pragmatics and Argument Structure", *Handbook of Pragmatics*: *Londres*: Blackwell 2004.

GÖKMEN, Seda: "Görünüş Kuramı Çerçevesinde Zaman Belirteci-Hal Türü Etkileşimi", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*: İstanbul 2003.

GÖKMEN, Seda: "Yetişkin Dili Sözlü Anlatı Metinlerinde Zaman Belirteci - Hâl Türü Etkileşimi", *Dil Dergisi*: Ankara 2004, 125. sayı.

GÖKNEL, Yüksel: *Modern Türkçe Dil bilgisi*: İzmir 1974, Hür Efe Matbaası.

GÖKSEL, Aslı; KERSLAKE, Celia: *Turkish A Comprehensive Grammar*: London ve New York 2005, Routledge Yayınevi.

GÖZ, İlyas: *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*: Ankara 2003, TDK Yayınevi.

GROHMANN, K. Kleanthes: "Tense, Aspect, Mood", *Pedagogical Grammar*: Cyprus Üniversitesi 2006.

GUERON, Jacqueline: "On Tense and Aspect", *Lingua*: 2005, 117. Sayı.

GUZEV, Viktor: "İşlevsel Sözdizimini Geliştirme Denemesinden: Cümle Ögeleri veya biçim Birleşenleri" *M.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Konferans Salonu*: İstanbul 2007.

GÜLSEVİN, Gürer: "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik yapılar Üzerine", *Türk Dili Belleten - 1997*: Ankara 2000.

GÜNAY, V. Doğan: *Metin Bilgisi*: İstanbul 2001.

GÜNAY, V. Doğan: *Dil ve İletişim*: İstanbul 2004.

GÜNAY, V. Doğan: *Göstergebilim Yazıları*: İstanbul 2002.

GÜVEN, Mine: "Türkçe'de Çevrik Yapıların Görünüş Özellikleri", *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı 10-11 Mayıs 2007*: Mersin 2007, Baskıda.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin: *Türk Dilinde biçim Bakımından Fiiller*: Ankara 1991, Kültür Bakanlığı Yayınevi.

HAMEED, Furqan: Şemseddin *Sami'nin Dilciliği ve Nev Usûl Sarf-ı Türkî Adlı Grameri*: Ankara 1993, Doktora Tezi.

HARRISON, K. Richard: "Verb Aspect", *Journal of Planned Languages*: 1996-2006.

HATIPOĞLU, Vecihe: *Türkçenin Sözdizimi*: Ankara 1972.

HODDER, Ian: "The Interrretation of Documents and Material Culture", *Handbook of Qualitative Research*: Thousand Oaks London New Delhi 2000, Sage Yayınları.

HOPPER, J. Paul: "Aspect Between Discourse and Grammar: An Introductory Essay for the Volume", *Tense-aspect: Between semantics and pragmatics*: Amsterdam 1982, John BENJAMIN Yayınevi.

İLKER, Ayşe: "Dil Ögelerinin Belirleyicileri: Peyami Safa Üzerine Bir Deneme", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

İLKGELEN, Z. Zühre: *Fransızca Dil bilgisi*: İstanbul 1989, Gözen Yayınları.

JACKENDOFF, Ray: *Sematic Structures*: Cambridge 1990, MIT Yayınları.

JONES, Gareth: "Perfect Tenses", *http://modena.intergate.ca/personal/gslj/perfecttenses.html**25.12.2006: 2001

KABAKCIEV, Krasimir: *Aspect in English: A 'Common-Sense' View of the Interplay Between Verbal and Nominal Referents*: Dordrecht 2000, Kluwer Akademik Yayınları.

KAÇALİN S. Mustafa: *Yayınlanmamış Doktora Ders Notları*: İstanbul 2005.

KAÇALİN S. Mustafa: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: İstanbul 2006, Kitabevi Yayınları.

KAHRAMAN, Tahir: "Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

KARABACAK, Esra: "Çağdaş Türk Lehçelerinde Zaman İsimleri Üzerine Bir İnceleme", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

KARABAĞ, İmran: "Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu", *Türk Dili Dergisi*: Ankara 2000.

KARADÜZ, Ednan: "Sözcük Sıklığı Çalışmalarının Önemi", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

KARAHAN, Firdevs: "Biçembilim ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Dedikodu Sütunlarına Yönelik Bir İnceleme", *Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları*: Ankara 2006, PegamA Yayınevi.

KARAHAN, Leyla: "Birleşik Kipli Fiillerdeki Çokluk Eki -lAr'ın Yeri", *Türk Dili*: Ankara 1998, 563. sayı.

KARAHAN, Leyla: "Fiil Terimi Üzerine", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999a.

KARAHAN, Leyla: "Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999b.

KERSHNER, T. Lvnne: *The Verb in Chisukwa: Aspect, Tense and Time*: Indiana 2002, Doktora Tezi, Indiana Üniversitesi.

KESKİN ÖZER, Melike; KAŞKER ÖZKAN, Şule; UYSAL, Emel: İlköğretim Fen ve Teknoloji Ders Kitabı 6: Ankara 2006, Doku Yayınevi.

KILIÇOĞLU, Vecihe: "(-Dir) Eki Meselesi", *Türk Dili*: Ankara 1952-1953, 2. cilt.

KILIÇOĞLU, Vecihe: "Türk Dilbilgisinde Yeni Araştırmalar", *Türk Dili Belleten - 1953*: Ankara 1988.

KIRAN, Zeynel: "Dilbilimin Alanları", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*: İstanbul 2003.

KIRAN, Zeynel: *Dilbilim Akımları*: Ankara 1996, Onur Yayınevi.

KOCAMAN, Ahmet: "Dilbilim Terimleri Sözlüğü", *Dilbilim Araştırmaları 1990*: İstanbul 1990.

KOÇ, Nurettin: "İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve -SA/-SE Eki Üzerine", *Türk Dili Dergisi*: Ankara 2002: 605. sayı.

KOÇ, Nurettin: "-mAkıA/-mEktE Eki Üzerine", *Türk Dili*: Ankara 1998.

KOÇ, Nurettin: *Yeni Dil bilgisi*: İstanbul 1996, İnkılâp Yayınevi.

KOLUKISA, Enver Aydın; TOKCAN, Halil; AKBABA, Bülent: İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6: Ankara 2006, A Yayınevi.

KORKMAZ, Zeynep: "-ası/-esi Ekinin Yapısı Üzerine", *Türk Dili Belleten - 1968*: Ankara 1969.

KORKMAZ, Zeynep: "Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*: Ankara 2000a, 1. cilt.

KORKMAZ, Zeynep: "Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden < -madın < -medin Zarf-fiil (gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*: Ankara 2000b, 1. Cilt.

KORKMAZ, Zeynep: "Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları", *Türk Dili*: Ankara 1998, 559. sayı.

KORKMAZ, Zeynep: "Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Konu ile İlgili Sınıflandırma Sorunu", *Hasan Eren Armağanı*: Ankara 2000.

KORKMAZ, Zeynep: "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

KORKMAZ, Zeynep: *Türkiye Türkçesi Dil bilgisi (Şekil Bilgisi)*: Ankara 2003.

KORNFILT, Jaklin: *Turkish*: London ve New York 1997, Routledge Yayınevi.

KRAUSE, Marion: *Epistemische Modalität Zur Interaktion Lexikalischer und Prosodischer Marker: Dargestellt am Beispiel des Russischen und des Bosnisch-Kroatisch-Serbischen (Taschenbuch)*: Deutsch 2007, Harrassowitz Yayınevi.

KRIFKA, Manfred: "The Mereological Approach to Aspectual Composition" *Conference Perspectives on Aspect*: Utrecht 2001, Utrecht Üniversitesi.

KURAL, Murat: "Yantümcelerde Çekim Ekleri", *Dilbilim Araştırmaları 1994*: İstanbul 1994, Hitit Yayıncılık.

KUZNETSOV, İ. Petro: "Türkiye Türkçesi Morfoetimolojisine Dair", *Türk Dili Belleten - 1995*: Ankara 1997.

LEPORE, Ernest; LUDWIG, Kirk: "Truth-Conditional Semantics for Tense", *Time, Tense and Reference*: Cambridge, Massachusetts ve London 2003, MIT Yayınları.

LEVIN, Beth: *English Verb Classes And Alternations: A Preliminary Investigation*: Chicago 1993, Chicago Üniversitesi Yayınları.

LEWIS, Geoffrey: *Turkish Grammar*: New York 2000, Oxford Yayınları.

LUBIMOV, Konstantin: "Çekim Teriminin Anlamı", *Türk Dili*: Ankara 1960, IX. cilt, 104. sayı.

LYONS, John: *Kuramsal Dilbilimine Giriş*: Ankara 1983, Çev.: Ahmet KOCAMAN.

MANSUROĞLU, Mecdut: "Türkçede -mlş Ekinin Fonksiyonları", 60.

Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı *Mélanges Fuat Köprülü*: İstanbul 1953, Osman YALÇIN Matbaası.

MAYRING, Philipp: *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*: Adana 2000, Çev.: Adnan GÜMÜŞ ve M. Sezai DURGUN, Baki Kitabevi.

MICHAELIS, A. Laura: *Toward a Grammar of Aspect: The Case of the English Perfect Construction*: Berkeley 1993, Doktora Tezi, California Üniversitesi.

MICHAELIS, A. Laura: *Aspectual Grammar And Past-Time Reference*: London ve New York 1998, Routledge Yayınları.

MICHAELIS, A. Laura: "Time and Tense", *The Handbook of English Linguistics*: Oxford 2006, Blackwell Yayınları.

MŁYNARCZYK, Anna Katarzyna: Da˛browa G˙ornicza 1973.

MOENS, Marc ve STEEDMAN, Mark: "Temporal Ontology and Temporal Reference", *Computational Linguistics*: Cambridge 1988, 14-2. sayı, MIT Yayınları.

NAKIPOĞLU, Mine Hayriye: *Split Intransitivity and the Syntax-Semantics Interface in Turkish*: Minnesota 1998, Doktora Tezi, Minnesota Üniversitesi.

OLSEN, Mari Jean Broman: *A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect*: Ann Arbor 1994, Doktora Tezi, Northwestern Üniversitesi.

ONG, J. Walter: *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*: İstanbul 2003.

OZIL, Şeyda: "Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Biçimlerde Kip Anlatımı", *Dilbilim Araştırmaları 1994*: İstanbul 1994, Hitit yayınevi.

ÖNER, Mustafa: "Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

[ÖZDEM] Ragıp Hulûsi: "Fiil ve Tasrif Şekilleri", *Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları*: İstanbul 1933, Devlet Matbaası.

ÖRDEM, Eser: "Türkiye Türkçe'sinde *Zaman* ve *Vakit* Sözcükleri Üzerine Anlambilimsel Bir Çalışma: Bilişsel Dilbilimsel Bir Yaklaşım", *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı 10-11 Mayıs 2007*: Mersin 2008.

ÖZDEMİR, Emin: "Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış", *Türk Dili Belleten - 1967*: Ankara 1968.

ÖZKARAGÖZ, İnci Zühra: *The Relational Structure of Turkish Syntax*: San Diego 1986, Doktora Tezi, California Üniversitesi.

PING, Li; YASUHIRO, Shirai: *The Acquisition of Lexical and Grammatical Aspect*: 2000 Walter de Gruyter Yayınları.

PUSTEJOVSKY, James: "Time and Tense in Language", *LING 130*: 2005.

RAMCHAND, G. Catriona: *Aspect and Argument Structure in Modern Scottish Gaelic*: California 1993, Doktora Tezi, Stanford Üniversitesi.

SALABERRY, Rafael; SHIRAI, Yasuhiro: "The L2 Acquisition of Tense-Aspect Morphology", *The L2 Acquisition of Tense-Aspect Morphology*: Amsterdam/Philadelphia 2002, John BENJAMIN Yayınevi.

SANSA, Sabahat Tura: "Dlr in Modern Turkish", *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*: İstanbul 1986, Haz. A. AKSU-KOÇ, E. ERGUVANLI-TAYLAN.

SARIÇOBAN, Arif; HIŞMANOĞLU, Murat: "Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine", *Dil Dergisi*: Ankara 2004, sayı: 123.

SAUSSURE de Ferdinand: *Genel Dilbilim Dersleri*: İstanbul 1998.

SCHAAIK, Van Gerjan: "Periphrastic Tense/Aspect/Mood", *The Verb in Turkish*: Amsterdam 2001, John BENJAMIN Yayınevi.

SCHENNER, Mathias: *Aktionsarten Lexical Aspect, Logic and Cognition: From Time to Tense*: 2005.

SCHILDER, Frank: "Aspect and Discourse Structure: Is a Neutral Viewpoint Required?", *Centre for Cognitive Science*: Scotland 1995.

SCHMIEDTOVA, Barbara: *At the same Time... The Expression of Simultaneity in Learner Varieties*: Berlin-New York 2004.

SIEWIERSKA, Anna: *Functional Grammar*: London ve New York 1991, Routledge Yayınevi.

SLOBIN I. Dan; AKSU, A. Ayhan: "Tense-Aspect-Modality in Turkish", *Tense-aspect: Between semantics and pragmatics*: Amsterdam 1982, John BENJAMIN Yayınevi.

SMITH, Catherine Anne: *The Role of Tense-Aspect in L1 and L2 Academic Writing*: Arizona 2004, Doktora Tezi, Northern Arizona Üniversitesi.

SMITH, S. Carlota: "Tense and Temporal Interpretation", *Lingua*: 2005, 117. sayı, www.elsevier.com/locate/lingua.

SMITH, S. Carlota: *Modes of Discourse The Local Structure of Texts*: Cambridge 2003, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

SMITH, S. Carlota: *The Parameter of Aspect*: Dordrecht 1997², Kluwer Akademik Yayınları.

SONNENHAUSER, Barbara: *Imperfective Aspect in Russian: 'Reference Time', Semantics and Pragmatics*: Leipzig 2006.

SÖZER, Emel: "Türkçe ve Almancada Kip - Zaman", *Bağlam 1-79*: İstanbul 1979.

SÖZER, Emel: "Türkçede "DIR" Biçimbiriminin Kullanım Alanları", *Bağlam 2-80*: İstanbul 1980.

SWART, Henriëette de; VERKUYL, Henk: *Tense and Aspect in Sentence and Discourse*: Utrecht 1999.

ŞAHIN, Hatice: "Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler", *Zeynep Korkmaz Armağanı*: Ankara 2004.

ŞAHİN, Özalp: *Almanca ve Türkçe Bileşik Önermelerde Zamanlama İşlevi*: İstanbul 1994, Doktora Tezi.

ŞİMŞEK, Rasim: Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler - Belirtme Öbekleri - Çözümleme: Trabzon 1987.

TDK: *Yazım Kılavuzu*: Ankara 2005[24], TDK Yayınevi.

TEKİN, Talat: "A. N. KONONOV", *Türk Dili Belleten - 1959*: Ankara 1959.

TEKİN, Talat: *Orhon Türkçesi Grameri*: İstanbul 2003, Simurg Yayınevi.

TİKEN, Kâmil: "Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-fiilleri", *Türk Dili Belleten - 1999/I-II*: Ankara 2003.

TİMURTAŞ, K. Faruk: *Eski Türkiye Türkçesi*: İstanbul 1977.

TOPARLI, Recep; ÇÖGENLİ, M. Sadi; YANIK, H. Nevzat: *El-Kavânînü'l-Külliyye Li-zabtı'l-lügati't-Türkiyye*: Ankara 1999, TDK yayınları.

TORUN, Yeter: "-DIr/ +Dur Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine", *Türk Dili Belleten - 2003/I*: Ankara 2006.

TOSUN, Cengiz: "{-IŞ} ve {-İŞ-} Eklerinde "Süreçleşme İşlevi", *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004.

TÜRK, Vahit: "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", *Türk Dili Belleten - 1996*: Ankara 1999.

UĞURLU, Mustafa: "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

UĞURLU, Mustafa: "Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora"), *Türk Dili El Kitabı*: Ankara 2003.

UNDERHILL, Robert: *Turkish Grammar*: Cambridge, Massachusetts ve London 1975, MIT Yayınları.

UZUN, Nadir Engin: "Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*: Ankara 1998a, 68. sayı.

UZUN, Nadir Engin: *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*: Ankara 1998b.

UZUNTAŞ, Aysel: "Türkçede Zaman Zarflarının biçim Anlamları ve Öğretimi Üzerine", *Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları*: Ankara 2006, PegamA Yayınevi.

ÜÇOK, Necip: *Genel Dilbilim (Lengüistik)*: Ankara 1947, Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÜSTÜNOVA, Kerime: "Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Bursa 2004/1, 6. sayı.

VENDLER, Zeno: "'Verbs and times", *Linguistics in Philosophy*: New York 1967, Cornell Üniversitesi Yayınları.

VERKUYL, J. Henk: "Aspectual Classes and Aspectual Composition", *Linguistics and Philosophy*: 1989, 12. Sayı.

VERKUYL, J. Henk: *A Theory of Aspectuality: The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure*: Cambridge 1993, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

VET, Co; VETTERS, Carl: *Tense and Aspect in Discourse*: Walter de Gruyter 1994.

WEIST, M. Richard: "The First Language Acquisition of Tense and Aspect: A Review", *The L2 Acquisition of Tense-Aspect Morphology*: Amsterdam/Philadelphia 2002, John BENJAMIN Yayınevi.

XIAO, Zhonghua ve MCENERY, Anthony: "Situation Aspect: A Two-Level Approach": 2005.

YAMAGATA, Ayako: *Tense, Aspect and Event Representations in English and Japanese*: Michigan 2000, Doktora Tezi, Michigan State Üniversitesi.

YAMAN, Ertuğrul: "Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil", *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999.

YANG, Suying: *The Aspectual System Of Chinese*: California 1995, Doktora Tezi, Victoria Üniversitesi.

YAVAŞ, Feryal: "The Turkish Aorist", *Glassa*: Brazil 1982, 16:1.

YILDIRIM ÇETINTAŞ, Filiz: "Adeverbial Complementizer -ken and Its Interaction with Tense, Aspect, Modality Markers", *Advances in Turkish Linguistics*: İzmir 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

YILDIRIM, Ali; ŞIMŞEK, Hasan: *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*: Ankara 2003[3], Seçkin Yayıncılık.

YIĞITBAŞI, Hatice: "Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten - 1999/I-II*: Ankara 2003.

YÜKSEL, Semahat: *Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri*: İstanbul 2006, Multilingual Yayınevi.

YÜKSEL, Semahat: *Yayınlanmamış Doktora Ders Notu*: İstanbul 2007.

ZEYREK, Deniz: "-mIş'ın Masallardaki İşlevi Üzerine", *Dilbilim Araştırmaları 1990*: İstanbul 1990, Hitit Yayıncılık.

Elektronik Kaynaklar

http://ead.univ-angers.fr/~menan/cerel/english/GSK/surv10.htm*18.12.2006

http://en.wiktionary.org/wiki/semelfactive*18.12.2006

http://itskinnyd.wordpress.com/2006/07/25/aristotles-philosophy-of-time-tense/ *25.12.2006

http://itskinnyd.wordpress.com/2006/07/25/aristotles-philosophy-of-time-tense/*25.12.2006

http://lists.ibiblio.org/pipermail/b-hebrew/1999-February/002101.html*18.12.2006

http://www.britannica.com/eb/article-9108686/time*25.12.2006

http://www.peakenglish.com/reference/cgram/tense_time.jsp*18.12.2006

http://www.peakenglish.com/reference/cgram/tense_time.jsp*18.12.2006

http://www.phon.ucl.ac.uk/home/dick/tta/tense/tense.htm#future*20.12.2006

http://www.phschool.com/atschool/writing_grammar/gold/grammar_practice_activities/pdf/09GE2309.pdf*22.12.2006

http://www.sonnerct.com/English_Rules/LR01_Present_Tense.htm*25.12.2006

http://www.sonnerct.com/English_Rules/LR03_Present_Perfect.htm*25.12.2006

TÜRKÇEDE
ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK

Ahmet Benzer

Zaman, akıp giden başsız ve sonsuz bir süreç iken insanoğlunun ona hâkim olabilme ve onu yönetebilme isteği ile bölünerek çeşitlilik kazanmış, konu önce felsefenin sonra da dil biliminin çalışma alanına girmiştir. Zaman konusunun dil biliminin çalışma alanına girmesiyle birlikte eklerin çeşitli işlevlerinin, dil bilgisinin doğrulayıcı ve yanlışlayıcı bakış açısı yerine, dil biliminin tasvir edici bakış açısıyla tespit edilmesine yönelinmiştir. Bununla birlikte dil değiştikçe eklerin sahip olduğu işlevler değişmiş ve çeşitlenmiştir.

Her bir ekin;

"Zaman" işlevi bakımından; vaka ve durumun konuşma anına göre geçmişte mi şimdide mi yoksa gelecekteki bir zaman diliminde mi gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bilgi verilmiştir.

"Görünüş" işlevi bakımından; vaka ve durumun gerçek zamandaki yayılımının bitmişlik mi bitmemişlik mi yoksa sürme özelliği mi gösterdiği hakkında bilgi verilmiştir.

"Kiplik" işlevi bakımından; vaka ve durumu aktaran konuşucunun dinleyiciye vermek istediği duygularını, bir nevi vaka ve duruma karşı tutumlarını yansıtma özelliği tespit edilmiştir.